

בס"ד

יש סדר לש"ם

מהיום אני לומד וזוכר!

חובר בס"ד ע"י אחיקם קשת
מחבר קובץ יסודות וחקירות

© כל הזכויות שמורות למחבר. ה'תשפ"ג

דגל ראובן 13 קריית משה ירושלים

וכן רבי עקיבא 19 קריית צאנז נתניה

ahikamkashat@gmail.com 0504102551

כמו כן ניתן להשיג את ספרי המחבר:

קובץ יסודות וחקירות – ביאור דינים ומושגים גדריהם והחקירות שבהם
פלפולא דאורייתא – שערים לעולם הלמדנות (הדרכה ויסודות בלימוד העיון)
אמרי במערבא – ליקוט המחלוקות העיקריות בין הירושלמי לבבלי
דרכי התלמודים – שורשיהם של חילוקים רבים בין הבבלי לירושלמי

יש סדר לש"ם

מהיום אני לומד וזוכר!

זה לא קשה.

זה אפשרי לכל אדם בעל כישרון ממוצע.

זה לא דורש חזרות מייגעות.

זה רק דורש שינוי הדגשים בלימוד.

זו אינה המצאה חדשה – זה מפורש בחז"ל.

אם בן למה לא כולם יודעים את זה?

כי התרגלנו מגיל צעיר ללמוד גמרא מילה אחר מילה, שורה

אחר שורה. מאז מה שהשתנה אצלנו בלימוד הבקיאות הוא

בעיקר ההספק. אבל הגיע הזמן שנשנה עוד משהו:

תשומת לב לתכלית – מה אצליח לזכור, וכיצד אעשה זאת?

מודה אני לפניך ה' אלוקי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש, ויהי רצון מלפניך שלא יארע דבר תקלה על ידי וישמחו בי חברי.

תודה עצומה לרב אריה צוקרמן, שלפני שנים רבות פנה אלי והעיר את עיניי ביסודות חשובים שמובאים בחוברת זו, ועל כך אני חייב לו רבות.

תודה לרבים-רבים שבמשך שנים דנו עימי בנושאים אלו, התעניינו, ליבנו, חידדו, שאלו, ובעיקר – הפצירו בי שוב ושוב להעלותם על הכתב. ולתלמידיי יותר מכולם.

תודות מיוחדות לרב אריאל בן דוד, לרב יוחנן לובין, לנעם ליפשיץ, לאיתן באואר ולרון משניות על הצעותיהם ועצותיהם.

תודה לישיבת מרכז הרב שאני זוכה לחסות בצילה.

תודה לרעייתי שזוכה ל"נשים במאי זכיין וכו'", שבזכותה ובמסירותה אני זוכה ללמוד וללמד.

אני זוכר

שבעבר למדתי סוגיה אחר סוגיה, דף אחר דף, מסכת אחרי מסכת, שנה אחר שנה. "רק" דבר אחד שכחתי: שצריך גם לזכור...

ואז מידי פעם נזכרתי בזה, ושאלתי את עצמי: "ומה עם ה'לזכור'?" אז היתה לי סדרה של תשובות, שהלכה והתארכה עם השנים: בהמשך אחזור יותר, הרווח מהלימוד הוא שאני לומד מושגים, אני כן זוכר קצת, לא כל אחד יכול לזכור הכל, לא נורא אם לא זוכרים – העיקר זה עצם הלימוד...

סדרה של תשובות... למען האמת, אלו לא היו תשובות אלא תירוצים. תירוצים לא מוצלחים. רימיתי את עצמי (אנחנו, בני האדם, מומחים בלרמות את עצמנו, בדרך כלל אנחנו גם לא נתפסים).

אבל התירוצים הללו היו נדירים. רוב הזמן לא הייתי צריך אותם. פשוט התעלמתי מהבעיה (אנחנו, בני האדם, מומחים בלהתעלם מהבעיות של עצמנו).

נותן התורה סייע ביד, ולאחר שנים הגיע השינוי. שלב אחר שלב הבנתי כמה יסודות ששינו לי את ההסתכלות על הלימוד – ובעיקר הזכירה.

את היסודות הללו לימדתי בכמה שיעורים, ואני משתמש בהם בשיעורי הדף היומי שאני מלמד.

אבל כואב לי לראות רבים שעדיין לא זוכים ולא זוכרים. לשם כך כתבתי את חוברת זו.

קח את החוברת, תפנים את היסודות שבה. ומעכשיו – אתה לומד ואתה זוכר.

"הסדר הוא דרך ישרה
שהחולך בה יגיע אל תכליתו על נכון
בלי נטות ממנו"
(ספר ההיגיון לרמח"ל, תחילת הפרק האחרון)

"וכל סדר בכל עניין
הוא סימן לחכמה"
(תפארת ישראל, יכין, אבות פ"ה מ"ז)

"סדר דומה לקשר שבשלשלת של מרגליות
שאף שהעיקר הלא הם המרגליות
והקשר שבשלשלת הלא הוא באמת רק דבר טפל
אבל מכל מקום אם יתירו זה הקשר
הנה יפלו כל המרגליות ארצה"
(הסבא מקלם, הובא בספר דעת תורה פרשת במדבר עמ' יז)

תוכן כללי

9	 תוכן מפורט
13	 מה יש בחוברת הזו?
17	 היסוד הראשון: תורת חיים וחיי תורה
21	 היסוד השני: מבטו ומגמתו
27	 היסוד השלישי: כללים ולא פרטים
38	 כללי סידור הש"ס
66	 יש סדר למסכת
103	 היסוד הרביעי: סימנים עשה
109	 ואלה שמות
113	 מעשה

תוכן מפורט

מה יש בחוברת הזו?..... 13

למי נועדה חוברת זו?..... 13

מהי מטרת החוברת?..... 13

מהי התועלת מהחוברת?..... 13

מדוע בכלל צריך לזכור את הלימוד?..... 14

ארבעה יסודות..... 15

היסוד הראשון: תורת חיים וחיי תורה..... 17

תורת חיים..... 17

חיי תורה..... 20

היסוד השני: מבטו ומגמתו..... 21

ומה זה אומר לי?..... 21

במה לא צריך – ולא כדאי – להתמקד?..... 22

דוגמא מברכות דף ב..... 23

איך עושים חזרות בסגנון "מבטו ומגמתו"?..... 24

היסוד השלישי: כללים ולא פרטים..... 27

מברגים וגלידות..... 27

היגיון וזיכרון..... 27

כללים ולא פרטים..... 28

עיון בנושא המסכת..... 30

דוגמא ממסכת ברכות..... 31

גם "דרך אגב" הוא "דרך הראש"..... 33

דוגמאות מכל הש"ס..... 35

בללי סידור הש"ס 38

א. מקומו של ה"אגב"..... 38

ב. הענף רחוק מהעץ..... 39

ג. הענפים מפוזרים – כל ענף במקום שלו..... 41

ד. אגב מקום הראיה..... 45

ה. מכנה משותף לפרק..... 45

ו. סדר הזמנים..... 46

ז. מסכתות קצרות..... 47

ח. גלישת פרקים..... 48

ט. היסוד קודם..... 51

י. הנושא הכללי..... 52

יא. מקומה של אגדה..... 55

יב. דיני שמיים לאחר דיני אדם..... 59

יג. אגב הפסוק..... 60

יד. אגב בעל המימרא..... 61

טו. מברגים בסידור הפרקים..... 63

יש סדר למסכת 66

ברכות..... 66

שבת..... 68

עירובין..... 70

פסחים..... 71

שקלים..... 72

תוכן מפורט

73.....	יומא
73.....	סוכה
74.....	ביצה
75.....	ראש השנה
75.....	תענית
76.....	מגילה
77.....	מועד קטן
77.....	חגיגה
78.....	יבמות
79.....	כתובות
81.....	נדרים
82.....	נזיר
83.....	סוטה
84.....	גיטין
85.....	קידושין
85.....	בבא קמא
86.....	בבא מציעא
87.....	בבא בתרא
88.....	סנהדרין
89.....	מכות
90.....	שבועות
90.....	עבודה זרה
91.....	הוריות
92.....	זבחים
93.....	מנחות

94.....	חולין
95.....	בכורות
96.....	ערכין
97.....	תמורה
98.....	כריתות
99.....	מעילה
99.....	קנים
100.....	תמיד
100.....	מידות
101.....	נידה
103	היסוד הרביעי: סימנים עשה
103.....	מגוון של מיני סימנים
107.....	כיצד לבחור את הסימן
107.....	שתי הסתייגויות
109	ואלה שמות
109.....	מבטו ומגמתו
110.....	תורת חיים
110.....	כללים ולא פרטים
111.....	סימנים
113	מעשה

מה יש בחוברת הזו?

למי נועדה חוברת זו?

לכל מי שלומד בקיאות ורוצה לזכור טוב יותר (החוברת לא נועדה לגאונים שזוכרים ללא מאמץ).

מהי מטרת החוברת?

לא שינוי בסדרי הלימוד, לא חזרות מייגעות, אלא – **שינוי תפיסה.**

וביתר ביאור: הסתכלות שונה על מטרת הלימוד, התמקדות במטרה, תשומת לב לנקודות מסוימות, הדגשים שונים בזמן הלימוד.

מהי התועלת מהחוברת?

נדגים זאת ממסכת ברכות, מסכת שלמדו אותה רבים.

נשאל חמש שאלות מאוד-מאוד כלליות. רק "איפה נמצאת הסוגיה":

איפה ברכת הקשת? איפה דיני איסור קריאת שמע בבית הכיסא?
הנהנה מהעולם בלי ברכה כאילו מעל? תפילה בכניסה לבית
המדרש? צלף?

אם אתה יודע להשיב בקלות על חמש השאלות האלה, יתכן באמת שאין לך צורך בחוברת הזו. אבל **אם למדת את מסכת ברכות ואתה לא יודע להשיב על השאלות הללו, ואתה כן רוצה ללמוד כך שתוכל להשיב עליהן בקלות, אתה מוזמן ללמוד את החוברת – אבל ללמוד אותה ברצינות – ולגלות שהן שאלות מאוד קלות.**

ואם כבר זכית ללמוד מסכתות רבות – נוסיף בשבילך חמש שאלות מכל הש"ס: איפה נמצאת הסוגיה הארוכה על גברי טומאת מת? הסוגיה על כמה חודשים מעוברים וכמה חסרים יש בשנה (רמז: לא במסכת ראש השנה...)? בגדי כהן גדול? שכינה שורה בבתי כנסיות? איסור זריקת ציפורניים?

ושוב, בהמשך החוברת תגלה למה השאלות האלה באמת מאוד קלות.

מדוע בכלל צריך לזכור את הלימוד?

אולי די לי בזה שלומדים ומקיימים את מצוות לימוד תורה*, ומה בכך אם לא זוכרים?

אלא שזוהי שאלה מהשאלות ש"הנשאל מגונה"... כיצד יתכן שלפעמים שוכחים שחון ממצוות לימוד תורה, יש את מצוות ידיעת התורה?

"ושננתם, שיהו דברי תורה מחודדים בפיק, שאם ישאל לך אדם דבר, אל תגמגם ותאמר לו, אלא אמור לו מיד" (קידושין ל.).

ביום הדין הקב"ה שואל "אמור לפני מה שקרית, ומה ששנית בישיבה, ומה ששמעת בישיבה", "מכאן אמרו כל מה שקרא אדם יהא תפוש בידו, ומה ששנה כמו כן, שלא תשיגהו בושה ליום הדין, מכאן היה ר' ישמעאל אומר אוי לה לאותה בושה, אוי לה לאותה כלימה" (מדרש משלי י', והובא בביאור הלכה סי' קנה).

רש"י חידש שלימוד שאינו יכול להעמיד השמועה לאחר זמן – אין עליו שכר לימוד (רש"י ברכות ו: ד"ה אגרא דפרקא: "עיקר קבול שכר הבריות הרצים לשמוע דרשה מפי חכם – היא שכר המרוצה, שהרי רובם אינם מבינים

* טענה נוספת שנשמעת לעיתים היא שגם אם לא זוכרים את לימוד הבקיות, הדבר מועיל להכרת המושגים.

אלא שטענה זו – שוברת בצידה: האם לשם כך אנו לומדים גמרא ימים ושנים רבים כל כך? מושגים אלו כבר כונסו תומצתו וסודרו בבהירות בספרים רבים, וניתן ללומדם ולהכירם היטב תוך ימים בודדים.

להעמיד גרסא ולומר שמועה מפי רבן לאחר זמן שיקבלו שכר למוד", והעיר על כך בתשובות והנהגות ח"א סי' תקל"ט).

השו"ע הרב כתב שמצוות ידיעת התורה חשובה ממצוות לימוד התורה, ולכן לא נדחית גם מפני מצווה שא"א לעשותה ע"י אחרים (שו"ע הרב יו"ד קונטרס אחרון פרק ג).

וחזר והזהיר על כך הרב קוק, ש"אין תועלת כלל בלימוד שנשכח מייד אחר הלימוד" (אגרות הרא"ה ו).

וכן כתב הרב שך, "מה שלומדים חצי יום בקיאות, אין לזה שום ערך, כי לא זוכרים" (קונטרס דרך הלימוד במשנתו של מרן הגרא"מ שך, עמוד לח וכן בעמוד מו).

שים לב מהו המשל שהגמרא מביאה לזה: "כל הלומד תורה ומשכחה דומה לאשה שיולדת וקוברת" (סנהדרין צט). – מה זה "אשה שיולדת וקוברת"? היא עברה את צער ההיריון ואת צער הלידה, ובסוף היא קוברת את בנה. הרי המטרה של כל הצער הזה היתה בשביל שיהיה לה בן, ועכשיו היא קוברת אותו, וחבל על כל הצער שלא יצא ממנו תועלת. ואם כך מה הנמשל? המטרה של הלימוד היא לזכור. מי ששוכח – חבל על כל הצער של הלימוד שלו.

בנוסף לכל זה, כתב הרב שך **שחוסר זכירת לימודי הבקיאות הוא הסיבה העיקרית למשברים הפוקדים את בחורי הישיבות**, "כפי שלומדים עכשיו, הבחור הלומד כך, מרגיש עצמו אחרי כמה זמנים של לימוד כאילו שאין לו כלום, ומפאת זה עובר עליו משבר" (קונטרס דרך הלימוד במשנתו של מרן הגרא"מ שך, עמוד לח, וכן בשינוי לשון קל בעמוד מו).

ארבעה יסודות

לאחר שהבנו את הצורך לזכור, ואנו רוצים את השינוי – נוכל לצאת לדרך. נחלק זאת לארבעה יסודות נפרדים. כל אחד מהם ישנה לנו תפיסה מסוימת. כל אחד מהם יאיר לנו את הלימוד באור נוסף. כל אחד מהם חשוב בפני עצמו.

היסוד הראשון: תורת חיים וחיי תורה.

היסוד השני: מבטו ומגמתו.

היסוד השלישי: כללים ולא פרטים.

היסוד הרביעי: סימנים עשה.

היסוד הראשון: תורת חיים וחיי תורה

נפתח ביסוד הזה כיוון שהוא הכי קצר והכי פשוט. אך כמו שכבר אמרנו, גם הוא מצריך שינוי תפיסה. היסוד הזה מאוד פשוט, ומסייע מאוד: לחיות את הלימוד, וללמוד עם החיים. דהיינו, יש כאן דבר והיפוכו, ושניהם נכונים – תורת חיים וחיי תורה.

תורת חיים

לא להתייחס אל הלימוד כסיסמאות אלא כחיים. כך הלימוד חי יותר, וגם זכור יותר. זו גם הסיבה שלרוב קל יותר ללמוד – וגם לזכור – את דיני ברכות הנהנין, שאנו חיים אותן, מאשר את דיני פיגול, שרחוקים מאיתנו. וכעת לדוגמאות:

כאשר אתה לומד "מאימתי קורין את שמע בערבין". זו לא סיסמה, אלא תחשוב על עצמך הולך להתפלל ערבית מוקדם או מאוחר. אתה לומד "עד סוף האשמורה הראשונה" – תסביר לעצמך: "בשעה עשר בלילה, בערך".

אתה לומד "כל שיש בו מין דגן לא בטל". עצור לרגע, ותגיד לעצמך: "וופל". תוספות שם דן על "תערובת קמח שבא לדבק". תגיד לעצמך: קציצות.

אתה לומד "מהלך אדם בינוני ביום עשר פרסאות". תגיד: "ארבעים קילומטר, כלומר אפשר תוך יום ללכת ברגל מירושלים לבית שמש".

כך לסוגיות שונות ניתן דוגמאות מעשיות מחיינו היום. היום לא מסתובבים שוורים ונוגחים, אבל יש כלבים שנושכים. גם מעשים שקרו בזמננו ודינם נלמד מהסוגיה, מועילים מאוד לצורך כך.

אין לזלזל בדוגמאות המעשיות ללימוד, וכבר עמדו על כך חז"ל ואמרו "אל יהי המשל הזה קל בעיניך, שע"י המשל הזה אדם יכול לעמוד בדברי תורה. משל למלך שאבד זהוב מביתו או מרגלית טובה, לא ע"י פתילה כאיסר הוא מוצא אותה?" (שיר השירים רבה פרשה א אות ח. נראה מדבריהם שהם כיוונו כנגד הנטייה הטבעית לזלזל במשל, שנראה "קל בעיניך", כפתילה ביחס לזהוב ולמרגלית. ואעפ"כ – ע"י המשל הזה אדם יכול לעמוד בדברי תורה).

ועוד, חשיבותן של הדוגמאות המעשיות מוכחת גם מכך שבסוגיית מציאת מטבעות הגמרא לא נמנעה מלבאר את צורת המטבעות ע"י דוגמא מצורת עבודה זרה (בבא מציעא כה: "כאבני בית קוליס")*.

לולי זה, הלימוד יכול להישאר ברמת ה"סיסמאות". למשל, אדם יכול לשנן במשנה ובגמרא "לא היו ימים טובים לישראל כחמישה עשר באב וכיום הכיפורים... ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים..." והוא מעולם לא חשב ברצינות על כך שמעשה זה נעשה ביום כיפור.

בעבר, כשהיה ברור שהלימוד הוא "אליבא דהלכתא", לא היה צורך לדבר על היסוד הזה. אבל במשך הזמן כשנוצר חילוק בין לימוד הש"ס לבין לימוד ההלכה, שכחנו שגם אם לא מסיקים מסוגיית הש"ס את ההלכה – בוודאי שצריך ללמוד אותו מתוך קשר לחיים שלנו. אכן, בדרך כלל אצל אלו שרגילים עדיין ללמוד אליבא דהלכתא – הדבר יותר מקובל.

* וכן האחרונים השתמשו בכמה מקומות בדוגמאות להמחשת הסברא: הרש"ש (קידושין לב: על תוס' ד"ה מאי) הסביר את דיני שְׂיָבָה וחכמה ע"י משל לכללי המספרים, הרוגאצ'ובר (הובא בספר ירושת פליטה סי' לז ד"ה בענין) הסביר את מהותו של קניין ציבורי ע"י משל להרכבה מזגית של חומרים בטבע, השערי יושר (שער ג פרק ד ד"ה וע"כ) הסביר את סוגיית רובא דאיתא קמן ע"י משל לכרטיסי הגרלה, והגאון מטברג (נר אהרן סי' ט עמ' קיז) הסביר את מהות התנאי ע"י משל לחומר נפץ.

זו גם הסיבה שחז"ל דנו במקרים רבים על מקרים מעשיים ולא על כללים מופשטים.

מאותה סיבה, יש דווקא יתרון לסכם את הלימוד בלשון שלנו, ולא רק לשנן את דברי הגמרא בלשונה (וכן ר' ישראל סלנטר (אור ישראל אגרת טו ד"ה כמו) הזכיר את העצה לחזור על הלימוד בשפה המדוברת).

ומה לגבי סוגיות שרחוקות יותר מעניינים מעשיים? גם אותן נקשר לחיי היום יום, בכך שנחשוב מה המסר שאנחנו לומדים מהן לחיינו. למשל, בכמה גמרות מוזכר החשש שאדם יעיד רק לצורך "תמות נפשי עם פלישתים" – הוא רוצה להזיק לחבירו ולכן מוכן להזיק גם לעצמו. הסוגיה עצמה רחוקה בדרך כלל מחיי היום יום שלנו. אבל אם נעצור לרגע ונחשוב – מה זה מלמד אותי? אנחנו רואים כאן עד כמה יצר השנאה יכול להשתלט על האדם, עד שהוא מוכן להזיק לעצמו בשביל להזיק גם לחבירו. המסר הזה חשוב לכולנו יום יום.

כך גם לגבי מעשים שבגמרא, אם נחשוב בזמן הלימוד על מסרים כגון "מכך שהוא עשה כך, מוכח שמותר...", "אנו רואים שהוא בחר לעשות כך ולא כך" – הדבר יועיל לנו מאוד לחיות את דברי הגמרא ולזכור אותם*.

* בכלל, כדאי להתבונן במסרים הטמונים באגדות שבגמרא. התרגלנו שהאגדות והמעשים הם החלקים הפשוטים והמובנים, ולכן עוברים עליהם במהירות (בבחינת "קראתי-הבנתי-המשכתי"...). במעט התבוננות ניתן לשים לב למסרים רבים שעולים ממעשים כאלה. אין הכוונה לסודות ורמזים, אלא לשאלה הפשוטה: "מה הגמרא באה ללמד אותנו במעשה זה?".

ניתן לכך דוגמא בולטת. מעשה קצר בגמרא (תענית כג:): "אמר (רבי מני): לא מיקבלי עלי אינשי ביתי (רש"י: אין אשתי מקובלת עלי, שאינה יפה). אמר ליה (רבו, רבי יצחק בן אלישיב): מה שמה? חנה. תתייפי חנה, ונתייפת. אמר ליה: קא מגנדרא עלי (רש"י: מתגדלת עלי מתוך גבהות יופיה). אמר ליה: אי הכי תחזור חנה לשחרוריתה. וחזרה חנה לשחרוריתה".

פעמים רבות רגילים ללמוד את המעשה הקצר הזה ולהמשיך מייד הלאה, אולי גם תוך כדי חיוך. אבל במעשה הזה יש מסר עצום לעולם הנישואין: החסרונות שהאדם מוצא באשתו פחות פריעו לו, אם הוא יחשוב על היתרונות הטמונים בהם! כך, במקום ללמוד זאת רק כסיפור שאירע לפני אלף שש מאות שנה (שגם הוא

וכמו בכל הבעיות שניגע בהן בחוברת זו – הורגלנו להן מילדותנו. אם נשאל ילד מהם שבעת המינים, בדרך כלל הוא ידקלם "ארץ חיטה ושעורה וכו'". אבל הרי לא ביקשתי שידקלם את הפסוק, שאלתי מהם שבעת המינים! למה הוא לא עונה "חיטים, שעורים, ענבים וכו'"? כי התרגלנו להתייחס יותר למילים ופחות למשמעות. הגיע הזמן שנשנה את זה.

חיי תורה

שלא בזמן הלימוד, צריך להיזכר בלימוד, לחיות אותו. כשאתה אוכל וופל, תיזכר בגמרא, כשאתה אוכל קציצות, תיזכר בתוספות. אתה אומר תפילת הדרך – תיזכר איפה למדת עליה בגמרא. בהתחלה זה אולי ייקח טיפה זמן, אחר כך זה ייקח שבריר שנייה.

אבל שים לב כבר עכשיו (נחזור לזה בהמשך): זה חייב להיות בכיף! אתה לא מכריח את עצמך "אני חייב עכשיו לעצור ולחשוב איפה למדנו על תפילת הדרך", אלא אתה נהנה להיזכר בזה. אתה נהנה שהלימוד הולך איתך, שהלימוד נמצא איתך, אתה מתמלא סיפוק מכך שאתה זוכר (ואם אתה לא נהנה, תוותר על זה בינתיים).

נוסיף כאן שגם בזמן הלימוד כדאי לשאול את עצמנו לפעמים "איפה עוד הזכרנו את הנושא הזה?", גם משום שהתשובה על כך נותנת לנו סיפוק – וזה חשוב מאוד, וגם משום שאנחנו צריכים להרגיל את הראש שלנו שאנו מצפים ממנו לזכור.

כמובן חשוב, יצאנו מהלימוד עם מסר מועיל לחיינו. נשים לב שעצם ההעמקה בדברי הגמרא – אפילו באופן הפשוט של החשיבה מהו המסר מהאגדה – מועילה מאוד לזיכרון. והראיה לכך מלימוד בעיון, שלרוב זוכרים אותו שנים רבות, הרבה יותר מלימוד בקיאות. מדוע? כי העמקנו בו.

היסוד השני:

מבטו ומגמתו

המסילת ישרים פותח כך (פרק א): "יסוד החסידות ושורש העבודה התמימה הוא שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו ולמה צריך שישים **מבטו ומגמתו** בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו".

שואלים בעלי המוסר: מהי משמעות הכפילות "מבטו ומגמתו"?

ומשיבים:

"מבט" זה המשימה שלי לעכשיו, להיום. "מגמה" זו השאיפה לטווח הרחוק. המטרה שלנו היא לכוון את המבט אל המגמה. המגמה צריכה להיות לנגד עיניי, והיא מחדדת לי את המבט ומכוונת אותו. זה מאוד הגיוני, וזה נכון בכל עבודת ה' (ובכל דבר).

כשאתה לומד בקיאות או דף יומי, מה המגמה שלך? לדעת את הש"ס. כן! לדעת את הש"ס! זה ייקח זמן, אך זו המטרה. מה המבט? מה הגמרא אומרת **כאן**, מה הדף של **היום**. המבט חייב להיות תולדה של המגמה.

ומה זה אומר לי?

אמרנו שהמגמה מגדירה את המבט. לכן, **כל פעם שאני לומד, צריכה להיות לנגד עיניי השאלה: מה אזכור מהסוגיה הזו בסוף היום, עוד שבוע, עוד שנה, עוד עשר שנים**. הרי זוהי המטרה שלי!

אנחנו לומדים ומשתדלים להבין כמובן את כל מהלך הגמרא, אבל – אנחנו **מתמקדים** במה שנוכל לזכור (הרי לצערנו, ברור לנו שהסיפורים על חלק מגדולי ישראל שזכרו את כל הפרטים בכל הסוגיות – שייכים רק לגבי גאונים נדירים). ואת הנקודות שנוכל לזכור אפשר לסכם בכמה שניות: מה

היו נושאי הסוגיות בדף, מה היו המחלוקות, מתי אחד מודה לחבירו, מה התחדש בסוגיה, מהי המסקנה.

לא אני חידשתי את זה. אחד מבעלי התוספות הסביר שזאת היתה גם דרכם של התנאים: "פי' הר"ר יהודה בר' י"ט דכן דרך התנא לאחר שפירש הלכות המסכתא חוזר ושונה אותם בלשון קצר כדי שיהיו מסודרים בידך ושמורים בפה ובלב" (תוס' יבמות פד. ד"ה יש מותרות).

שים לב! זה אומר שבזמן הלימוד אתה מקבל תפקיד נוסף: אתה לא רק לומד, אתה גם חושב ובורר מהו עיקר הסוגיה.

זה אולי נשמע מוזר, אבל כשתחשוב על זה, רק מיעוט מהדף כולל את הנקודות החשובות יותר שאותן בעיקר אתה באמת צריך לזכור. לכן אם נדע להתמקד במיעוט הזה, ולהבין את האיכות שבמיעוט הכמות, נוכל להתרכז בו יותר, להשקיע בו יותר, לחזור עליו יותר, לזכור אותו יותר, ו-להגיע אל המטרה שלנו*.

במה לא צריך – ולא כדאי – להתמקד?

כשאתה לומד דף יומי אל תעמיק בפרטים, זה תעשה כשאתה לומד עיון. באופן מוזר ניתן לומר שאם אתה לומד דף יומי במשך שעותיים, יש פחות סיכוי שתזכור אותו, מאשר אם אתה לומד אותו במשך שעה ומדגיש לעצמך את הנקודות העיקריות.

* בגלל החידוש שבדבר, וכדי לשבר את האוון, נביא דוגמא – להבדיל בין הקודש ובין החול – מהכלל המכונה "עיקרון 80 20": הוכח שבתחומים רבים מאוד, כ-80% מהתוצאה נוצרת מכ-20% מהגורמים.
 20% מהלקוחות מביאים 80% מהרווחים.
 20% מהגורמים אחראיים ל-80% מהבעיות.
 20% מהאוכלוסייה משלמת 80% מהמיסים.
 20% מהמשימות לוקחות 80% מהזמן.
 20% מהשגיאות גורמות ל-80% מהתקלות.
 המסקנה העולה מכך היא, שנוכל להגיע לרוב התוצאה המתבקשת ב-20% מאמץ בלבד! אלא שיש לכך תנאי חשוב: שנצליח לזהות את ה-20% הנכונים – אלו שאכן משפיעים על ה-80% מהתוצאה.

מה שנקרא "מרב עצים לא רואים את היער". או: "מרב עצים לא רואים את היער"...

מי שמקפיד לקרוא את מילות הלע"ז שרש"י מביא, ואת הסימנים שמובאים בגמרא, כשהוא לא באמת מבין אותם – לא רק שהוא לא מועיל (האם מקיימים בזה מצוות תלמוד תורה??), אלא הוא מזיק לעצמו: הוא מתחפר באותה טעות של הסתכלות על המילים שמודפסות בגמרא, במקום על הרעיונות שייכנסו לראש. האם קריאת המילה "אפלטירש"א" תקדם אותי למטרה? האם אבחן עליה בעולם הבא? אז למה שהיא תוציא אותי מההתמקדות במטרה שלי? המטרה שלי היא לדעת את התורה!

אותו רעיון כתב הסטייפלר לגבי לימוד תוספות: כשלומדים בקיאות – בניגוד לעיון – ראוי ללמוד רק את התוספות השייכים לפשט הסוגיה (קריינא דאיגרתא ח"א אגרת כד)*.

דוגמא מברכות דף ב

ניתן דוגמא מברכות דף ב – סיכום עיקרי הדף בפחות מדקה, בשפה המדוברת שלנו:

אנחנו נמצאים במסכת ברכות בפרק ראשון, שעוסק ביסודות של קריאת שמע. הנושא של הדף שלנו הוא זמן קריאת שמע של ערבית, שנלמד מהמילה "ובשכבך". גם תחילת הזמן וגם סוף הזמן. לגבי שניהם נחלקו תנאים לכמה דעות. לגבי סוף הזמן כבר המשנה הזכירה שלוש דעות: אשמורה, חצות, עלות השחר. נשים לב שהדעות של אשמורה ועלות השחר הן מדאורייתא, וחצות הוא

* גם בלימוד בעיון יש להיזהר מכך שריבוי מפרשים ופרטים לא יבלבל את הלומד ויפגע בבהירות עיקר הסוגיה. כפי שהעיר הסטייפלר בקריינא דאיגרתא ח"ב אות ב ד"ה בדרך. ובדומה לזה העיר הרב שך במאמר "קניין תורה" (בסוף קונטרס "היא שיחת") בפרק "לא להתעכב".

ומעניין לעניין באותו עניין. מסיבה זו יש להיזהר לא ללמוד כל יום יותר ממה שאפשרי לזכור. למשל, הלומד שבעה דפים ביום, ככל הנראה לא יזכור הרבה מלימוד זה (אלא אם כן הוא כבר זוכר אותם וחוזר עליהם).

מדברנן. לגבי תחילת הזמן המשנה הזכירה רק צאת הכוכבים, והגמרא בעמוד ב' הביאה עוד כמה דעות, בעיקר סביב זמני ארוחות ערב, והגמרא שם דנה על החילוקים הדקים ביניהן. שאלנו גם למה הגמרא התחילה עם קריאת שמע של ערבית, דנו על המושג "כהנים נכנסים לאכול בתרומתך", שפירושו צאת הכוכבים, ועל "טהר יומא".

את הסיכום הקצר הזה אוכל לזכור גם עוד שנים. את פרטי כל המהלך בעמוד ב', לא אזכור (לצערי, אך זוהי המציאות).

והסיכום הקצר הזה הוא זה שנותן לי את הסיפוק וההנאה בכל הלימוד! כי **אני יודע שמהשעה הזו שלמדתי עכשיו, אני יוצא אם משהו "ביד" שישאר איתי. קניתי אותו!**

על הסיכום הקצר הזה, אתה חוזר בסוף הלימוד, אתה חוזר עליו מחר לפני תחילת הלימוד, אתה יכול לחזור עליו לפני השינה, אתה יכול לחזור עליו במשך כל השבוע. שוב בסיום הפרק.

והעיקר – אתה חוזר עליו בכיף! בהנאה! אתה מלא סיפוק, כי אתה יודע שהסיכום הזה הולך איתך קבוע, הוא נשאר אצלך, קנית אותו.

גם באמצע הלימוד, במיוחד כשעוברים לסוגיה הבאה, או אם הסוגיה מתרחבת או עוברת לשלב אחר, או כשהופכים עמוד, או אם הלימוד ארוך ואני מרגיש ש"איבדתי" את מהלך הסוגיה – אני עוצר לרגע וחוזר ממש בכמה שניות על הנקודות העיקריות שלמדנו.

שים לב, יש אנשים שמועיל להם מאוד לסכם את הסיכום הקצר הזה בכתב ואח"כ לחזור ממנו. תלוי בכל אדם. אם אתה מסתפק אם זה טוב לך – תנסה ותבדוק. אך בהחלט אפשר גם בלי זה.

איך עושים חזרות בסגנון "מבטו ומגמתו"?

לאחר שהבנו שצריך להתמקד בעיקרי הדברים שעליהם נוכל לחזור בזריזות, ושאותם נוכל לזכור שנים קדימה. נשאלת השאלה: איך עושים חזרות?

בעניין הזה יש כמה וכמה נקודות חשובות.

א. כמו שלגבי הלימוד הבנו שיש להתמקד במה שאוכל לזכור – כך גם בחזרות. אלא שבניגוד ללימוד הראשוני, כשאני מגיע לחזרה אני כבר יודע מהן הנקודות העיקריות שעליהן אחזור. ושוב – יש בזה שינוי תפיסה: **המטרה אינה שאזכור כל מה שאחזור, אלא שאחזור על כל מה שאוכל לזכור**. וכן הגר"א הדריך את תלמידיו לחזור על עיקרי הדברים – ברא"ש או ברי"ף (תשובות והנהגות ח"א סי' תקל"ט ד"ה והגר"א, ושם המשיך וכתב "לזכור לכל הפחות בעל פה עיקרי המסכתא").

ב. החוסן יהושע (מאמר א פרק ג) כתב **שחזרה בעל פה מועילה פי חמש מחזרה מתוך הספר**. חזרות כאלה על הנקודות העיקריות תוכל לחזור בקלות בעל פה – וכך גם להרגיש את הסיפוק שאתה באמת זוכר. מידי פעם טוב לחזור בפנים, מידי פעם רק לדפדף בגמרא לראות שלא שכחנו סוגיה חשובה. מתי בעל פה ומתי בפנים? זה מהדברים שמאוד תלויים באדם עצמו.

ג. חזרות, כמו כל לימוד, צריכות להיות בהנאה. וכלשון הרב שך **"צריך ללמוד בכיף"**. אסור שתתפוס את עצמך בכוח בגלל ש"התחייבתי לחזור עשר פעמים", "אני צריך לסמן וי על עוד חזרה", או "התחייבתי ללמוד עד השעה עשר". אתה צריך להנות ללמוד ולהנות לחזור. הנאה לא רק מעצם הלימוד, אלא הנאה שמגיעה מהסיפוק: "אני יוצא מהדף הזה עם סיכום קצר שאזכור אותו". וזה באמת כיף שאתה יכול לחזור בעל פה על הסיכום של כל דף בחצי דקה, על כל הפרק בחמש דקות, על כל המסכת בחצי שעה... (אמנם במקרים חריגים, עייפות, מצב רוח ייחודי וכו', אפשרי שאדם צריך לתפוס את עצמו קצת יותר בכוח. ובכל זאת, גם מלימוד כזה חייבים לצאת עם סיפוק).

ד. הנקודה הזו נותנת לנו מדד חשוב מאוד אם אנחנו לומדים בדרך הנכונה: כשאתה מסיים את המסכת (או הפרק), ואתה פותח שוב את דף ב ומסתכל על המשנה הראשונה. מה אתה באמת מרגיש בתוך הלב? אתה כבר מחכה מתי תוכל לחזור עליה שוב, או שבתוך-תוכם קצת "אין לך כוח לזה"? אם למדת כמו שצריך, ומכל דף שלמדת קנית ידע שנמצא בידך – מסתבר שכבר תחכה מתי תוכל ללמוד שוב את המסכת. היא קרובה אליך, ואתה פשוט אוהב אותה. אבל אם היא מבולבלת אצלך, ואתה לא זוכר מה בדיוק למדת ממנה ומה

נמצא במסכת הזו ואולי זה בכלל במסכת אחרת, ובין העיניים שלך לבין המסכת רובץ איזה ערפל כבד – כנראה שלא יהיה לך הרבה כוח לחזור עליה שוב. ולמען האמת – בצדק...

ה. כמה פעמים לחזור? שוב – צריך שינוי תפיסה: לא חוזרים "ארבע פעמים" כי כך היה עם תלמידי משה רבינו (עירובין נד:), לא "עשר פעמים" כי כך אמר הרב קוק (אגרות הראי"ה ו), לא "מאה ואחת" פעמים כי כך מוזכר בגמרא (חגיגה ט:). אין שום מספר מסוים של חזרות שכשאתה מסיים אותו סיימת לחזור. **חוזרים – תמיד! כל גמרא שלמדת, אתה יודע מראש שתחזור עליה תמיד.** כמובן שבהתחלה בתדירות גדולה יותר (ולעניין זה כנראה דיברו על ארבע או עשר וכו'), ועם הזמן התדירות יורדת (וכן הביא בתשובות ונהגות ח"א סי' תקל"ט בשם הגר"א, שחזרה אין לה שיעור).

ו. חזרה פירושה ללמוד שוב **לפני** ששכחתי. מי ששוכח ופותח מחדש את המסכת – בעצם הוא לא חוזר, אלא לומד שוב מההתחלה. רק בניגוד ללימוד הראשוני – הפעם זה קשה יותר. הגמרא אומרת "מיגמר בעתיקתא קשיא מחדתא" (יומא כט:). הגיוני שיש קושי נפשי גדול לראות מול העיניים את המצב העגום – כמה טרחתי ללמוד, ומה מזה נשאר...

ז. בפעם הראשונה שתלמד את הסוגיה, תתמקד בנקודות העיקריות ביותר – הרי הן אלו שאותן תוכל לזכור. לאחר שיעבור זמן, שבו חזרת על הנקודות הללו כמה וכמה פעמים, כשתלמד אותה שוב אתה כבר תגיע אליה כשאתה יודע היטב את הנקודות הללו. ואז תוכל להקדיש עוד קצת תשומת לב לנקודות נוספות. ושוב – רק לאלו שאתה יכול לזכור ולחזור עליהן בקלות. כך, **במשך הזמן, שלב אחר שלב, יצטרפו עוד ועוד פרטים ל"מבטו ומגמתו".** אבל בינתיים, אל תחשוב על מה יהיה בהמשך. כרגע מה שאתה זוכר זה מה שיש לך, וזה כבר המון!

היסוד השלישי: כללים ולא פרטים

מברגים וגלירות

נפתח בשאלה: אתה נכנס לבית שאינך מכיר וצריך מברג. איפה תחפש אותו? אי אפשר לדעת. יכולים להיות המון מקומות (אני מכיר כאלה שיש להם מברג במטבח, בסלון, במחסן, בחדר שירות).

נוסיף שאלה אחרת: אתה נכנס לבית שאינך מכיר ורוצה גלידה. איפה תחפש אותה? במקפיא. פשוט מאוד.

מדוע? מה ההבדל?

כי זה הגיוני שהגלידה במקפיא, ולכן זה המקום שהיא נמצאת בו.

ועכשיו נראה כיצד דוגמא זו תועיל לזיכרון.

היגיון וזיכרון

האם תוכל לזכור רצף של עשרה מספרים אקראיים? אני מאמין שאם תשקיע ותשנן היטב, תצליח. אבל – האם תוכל לזכור את הרצף הנ"ל למשך עשרות שנים, כאשר במהלכם לא תחזור עליו הרבה?

האם תוכל לזכור רצף של מאה מספרים אקראיים, למשך עשרות שנים? ככל הנראה – לא.

אבל – הרי את לוח הכפל אתה זוכר ותזכור למשך עשרות שנים, למרות שבקושי חזרת עליו במהלך השנים, ואתה שולף את התשובה הנכונה ברגע (שים לב, אתה לא מחשב מחדש את התוצאה, אתה פשוט זוכר אותה). כיצד אתה מצליח לעשות זאת?

התשובה הברורה היא, שלוח הכפל הוא לא רצף אקראי של מספרים. הוא מבוסס על היגיון.

לזכור רצף אקראי זה לא מעשי, כי זה "מברגים". לזכור את לוח הכפל זה "גלידות", כל מספר נמצא בדיוק איפה שהגיוני שהוא יהיה. ובמילים אחרות: **כשיש היגיון – יש זיכרון**.

אם כך, המוח שלנו מלא גם ב"מברגים" וגם ב"גלידות", ואנחנו צריכים להעביר כמה שיותר סוגיות מ"מברגים" ל"גלידות". ועכשיו נראה כיצד יסוד זה יועיל לנו בלימוד התורה.

כללים ולא פרטים

הרגשת פעם שלימודך קשה כברזל? הרגשת פעם שדברי תורה מייגעים אותך?

הגמרא אומרת "אם ראית תלמיד שלימודו קשה עליו כברזל, בשביל משנתו שאינה סדורה עליו" (תענית ז:ח). בלשונו ובזמנו: הבסיס לא בהיר לו, ולכן הוא מסתבך בפרטים.

המדרש אומר בכמה מקומות (מדרש הגדול פרשת האזינו, ספרי דברים האזינו שו): "הוי כונס דברי תורה כללים, שאם את כונסן פרטים הן מייגעין אותך, ואין את יכול לעמוד בהן".

והוסיף הרמח"ל (דעת תבונות אות פג): "אין פרטים שאין עליהם כללים, ומה שהפרטים מייגעים הדעת לקבצם, הכללים נוחים הם אליו לקבל אותם. על כן, אחר כללים צריך לרדוף, ולא אחר הפרטים".

ובמקום אחר ביאר עוד (תחילת ההקדמה לספרו דרך ה'), שעיסוק בפרטים רבים ללא הבנת חלוקתם לכללים "אינו אלא משא כבד בלא חמדה, שייגע בו ויעמול, ונלאה ועייף ואין נחת".

הרעיון של לכנוס כללים ולא פרטים, מועיל ביותר לסידור כל סוגיה. כשאנו מסכמים סוגיה בסגנון "סוגיה זו מחולקת לשלושה חלקים", "יש כאן ארבעה מקרים", "על קושיה זו יש שלושה תירוצים" – הסוגיה כולה, על כלל פרטיה, נעשית בהירה הרבה יותר. הירושלמי כותב שזהו הטעם שנקראו הראשונים סופרים (שקלים פ"ה ה"א "כתיב משפחת סופרים יושבי יעבץ, מה ת"ל סופרים? אלא שעשו את התורה ספורות ספורות: חמשה לא יתרומו תרומה וכו' חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן וכו'.

אבות מלאכות ארבעים חסר אחת^{*}, וכן הדריך המאירי (על הירושלמי שם) "מדרכי התלמוד, **שיהא אדם עושה סימנים לשמועותיו ומונה הפרטים דרך כלל, כדי שיהא סדור על פיו ביותר**".

אמנם היסוד של "כללים ולא פרטים" רחב ועמוק הרבה יותר: הוא מדריך אותנו להסתכלות כללית על כל הלימוד.

הבעיה היא שכאשר התחלנו ללמוד גמרא, למדנו מילה ועוד מילה, שורה ועוד שורה, סוגיה ועוד סוגיה. והתרגלנו ללמוד פרט אחר פרט, סוגיה אחר סוגיה, עד שמסיימים את המסכת וכו'. אנחנו צריכים להפוך את ההסתכלות שלנו.

לא "לכנוס" פרטים! **המדרש מודיע לך שאם תמשיך לכנוס דברי תורה פרטים, הם ייגעו אותך ולא תוכל לעמוד בהם!**

במדרש מפורש גם מהי הבעיה שלנו, וגם מהו הפתרון בשבילנו.

הפתרון הוא שצריך לכנוס דברי תורה כללים: מה הנושא של המסכת, לכמה חלקים היא מחולקת ומה הם, מהם הנושאים של הפרקים, היכן מסתיימת סוגיה ומתחילה סוגיה אחרת, מדוע הסוגיה הזו נמצאת כאן. לא מהפרט אל הכלל אלא מהכלל אל הפרט.

המסכת כולה היא תמונה אחת גדולה. בתמונה השלמה יש חלקים שונים – פרקים, סוגיות ועוד. אבל תמיד הם חלק מאותה תמונה אחת גדולה.

אם הלימוד "מבולגן" בראש, אז לחפש איפה נמצאת סוגיה מסוימת זה כמו לחפש ספר בתוך ערמה של ספרים בגניזה. אבל אם המסכת מסודרת לחלקיה ולפרקיה, אז לחפש סוגיה זה כמו לחפש ספר בארון

^{*} נשים לב שחז"ל פותחים במספר ורק לאחריו מגיעים לפירוט, למשל: "כנגד ארבעה בנים דברה תורה: אחד חכם ואחד רשע ואחד תם ואחד שאינו יודע לשאול", "ארבעה אבות נזיקים: השור והבור והמבעה וההבער".
יש לכך חשיבות רבה: כאשר פותחים במספר, "מכניסים מקום בראש" לפרטים שיבואו לאחריו.

ספרים מסודר, שברור מהו הנושא של כל מדף – אתה רק מושיט את היד ולוקח את הספר שאתה רוצה.

במילים אחרות: הבעיה שלנו היא שהתרגלנו להסתכל על העלה. מרוב שאנחנו מסתכלים עליו, שכחנו שהוא צומח מתוך ענף קטן, שיוצא מענף גדול יותר, שיוצא מהגזע. כמעט שכחנו שהעלה הוא חלק מעץ שלם.

נדגיש שכמובן אין הכוונה שנישאר רק עם ה"כללים" ביד, ונדע רק מהם נושאי הפרקים... המטרה היא שהכללים יהיו ה"שלד", והם יחזיקו איתם את הפרטים העיקריים. הם יסייעו לנו שהפרטים יהיו מאורגנים בראש.

בעבר, כשילדים למדו ושיננו במשך שנים ש"ס משניות, ורק לאחר מכן התחילו ללמוד גמרא (אבות פ"ה מכ"א: "בן עשר למשנה... בן חמש עשרה לתלמוד") – אכן הגיעו לגמרא לאחר שהבסיס היה ברור להם היטב, היו בקיאים בסדר המשניות ובמבנה המסכתות, ומשנתם היתה סדורה עליהם (גם בימינו, הכרת המשניות מראש – ואפילו רק מקופיא – יכולה להועיל ללימוד הגמרא, הן לידע בסיסי והן ליצירת סדר בלימוד).

עיון בנושא המסכת

שים לב, כאשר הסברנו בפרק הקודם כיצד לכנוס דברי תורה כללים, פתחנו בשאלה "מה הנושא של המסכת", וזו שאלה שצריך לתת עליה את הדעת. כשם שהנושא של מסכת ביצה אינו ביצה אלא יום טוב, כך גם לגבי מסכתות נוספות:

- הנושא של מסכת ברכות אינו רק ברכות אלא גם קריאת שמע ותפילות.
- הנושא של מסכת יבמות אינו רק יבמות אלא דיני האיסורין שבנישואין (לעומת כתובות, שהנושא שלה הוא דיני הממונות שבנישואין). לכן יבמות כוללת גם את פריה ורביה, אכילת תרומה, פסולי חיתון, טעויות בנישואין, מיאון, ודיני עגונות.

- הנושא של מסכת מכות אינו רק מלקות, אלא עונשי בית דין שאינם מיתה או ממון. לכן היא כוללת גם עדים זוממים וגם גלות.
- הנושא של מסכת עבודה זרה אינו עבודה זרה, אלא דיני גויים. לכן היא כוללת את דיני סתם יינם, פיתם, בליעה בכליהם, טבילת כלים, בהמתם, נשיאת נשיהם. מאידך, דווקא האיסור לעבוד עבודה זרה לא נמצא במסכת עבודה זרה אלא בסנהדרין פרק ז, שעוסק באיסורים שחייבים עליהם סקילה (ס-סד:).
- הנושא של מסכת ערכין אינו רק ערכין אלא התחייבויות למקדש. לכן היא כוללת נדרי אדם, הקדשת קרקעות, וחרמין.
- הנושא של מסכת כריתות אינו כרת אלא קרבנות חטאת ואשם. בתחילתה מוזכרים כריתויות רק משום שעבירות שיש עליהם כרת – חייבים עליהם חטאת, ועל ספיקותיהם אשם תלוי.
- הנושא של מסכת תמיד אינו רק קרבן התמיד, אלא עבודת הבוקר במקדש בכלל. לכן היא כוללת גם את תרומת הדשן, דישון המזבח והמנורה, והקטורת.
- הנושא של מסכת נידה אינו רק נידה, אלא טומאות נשים בכלל, ולכן היא כוללת גם טומאות זבה ויולדת*.

דוגמא ממסכת ברכות

נדגים כיצד ניתן לסדר את מסכת ברכות על יד אחת (או: "לצייר מפה" של המסכת) – כללים ולא פרטים, תוך שתי דקות:

נושא המסכת: ברכות ותפילות במובן הרחב.

* לעיתים דנו על הטעם שפרק מסוים נכלל במסכת זו ולא באחרת. המפרשים העירו על כך שבפשטות פרק אחרון בעירובין מתאים למסכת שבת, ויישבו את הטעם שהכניסוהו לעירובין (תוס', תוס' הרא"ש, חידושי המהר"ל). כמו כן פרק אחרון בבבא מציעא היה יכול להיכלל בבבא בתרא, ואכן הוא דומה בנושאו לפרק שני בבבא בתרא.

חלקי המסכת – ארבעה: פרקים א ב ג קריאת שמע, ד ה תפילות, ו ז ח ברכות הנהנין שכמובן כולל ברכת המזון וזימון, פרק ט ברכות הראיה.

נושאי הפרקים:

א – יסודות קריאת שמע, ב – הפרטים של קריאת שמע, ג – (וכבר סוף ב, כיוון שנושא הפרק "גולש" קצת אחורה, נעמוד על יסוד זה בהמשך) מי שלא יכול לקרוא קריאת שמע.

ד – יסודות התפילה ותפילות נוספות, כגון תפילת בית המדרש, תפילה קצרה, תפילת הדרך וכו'. ה – פרטי תפילת שמונה עשרה.

ו – ברכות הנהנין. ז – זימון (וברכת המזון). ח – מחלוקות ב"ש וב"ה בסעודה.

ט – ברכות השבח והראיה.

(כמובן שאלו השלבים הראשונים של הסיכום. בהמשך צריך לרדת עוד קצת לכיוון הפרטים, לסכם כל פרק בתמצות.)

זאת המפה של המסכת*.

וכעת נחזור לשאלות על מסכת ברכות מתחילת החוברת:

- ברכת הקשת – כמובן בפרק ט.
- לקרוא קריאת שמע בבית הכיסא וכו' – כמובן בפרק ג.
- תפילה בכניסה לבית המדרש – כמובן בפרק ד.
- הנהנה מהעולם הזה בלי ברכה כאילו מעל – זוהי אגדה, ולכן מקומה הוא לאחר הסוגיה ההלכתית המתאימה לה (נדון על יסוד זה בהמשך). ומהי הסוגיה ההלכתית המתאימה לה? המקור לברכות הנהנין. ואיפה היא אמורה להגיע? בתחילת פרק ו.

* אמנם להסתכל על המפה של אזור הטיול זה לא במקום להיות בתוך הטבע עצמו, אבל כשתהיה עמוק בתוך הטבע, חשוב מאוד שתכיר את המפה...

• צלף – הסוגיה דנה על חלקיו השונים, מה מהם מוגדר עץ ומה אדמה. לכן הוא נמצא בתחילת פרק ו, שעוסק בברכות הנהנין. בתחילת הפרק הזכרנו את ברכת היין (שהיא לא בורא פרי העץ), ובגללה הגענו לברכת השמן (שהיא כן בורא פרי העץ), ואז עסקנו בשאלות על מאכלים שיש לדון האם הם עץ או אדמה או שהכל, כמו קמח, קורא, וגם – צלף. כמובן.

למה עכשיו זה כ"כ פשוט? כי הפכנו את הסוגיות מ"מברגים" ל"גליות". כך גם הלימוד טעים יותר...

כך נוכל לחזור על המסכת במהירות, שוב ושוב, נהנה ונתמלא סיפוק.

גם "דרך אגב" הוא "דרך הראש"

כשהתחלנו ללמוד גמרא, היה נראה לנו מוזר שלפעמים הגמרא סוטה מהנושא העיקרי. אז הסבירו לנו שזוהי דרכה של הגמרא, לפעמים סוגיה מגיעה בדרך אגב וכו'. מאז הפסקנו בכלל לחשוב למה הסוגיה הזו הגיעה פתאום כאן (למה? ככה?). יתכן שגם הוסיפו לנו הסבר: הגמרא היא מה שלמדו האמוראים בבתי המדרש שלהם, וכך הם למדו ועברו מנושא לנושא בדרך אגב.

ופה עלינו לתקן את הטעות הזו. אמנם יש סוגיות שמגיעות בדרך אגב, כידוע לכל לומד ש"ס (והתייחס לכך הרמב"ם באגרת ק"מ. וכן המאירי במקומות רבים מאוד בלשון "ע"י גלגול", "דרך גלגול", "ונתגלגל"), אבל ברוב המקרים נוכל למצוא בקלות מה ההיגיון שהסוגיה הגיעה בדרך אגב כאן ולא במקום אחר. **בדרך כלל מדובר בסוגיות שהנושא שלהן לא מתאים לנושאי המסכתות שבש"ס, ולכן הן הוכנסו למקום שאליו הן הכי קשורות.**

לכן הדבר בולט בסוגיות כמו טומאה וטהרה, שמפוזרות במקומות רבים בדרך אגב, וכן למשל סוגיית קדושת פירות שביעית, שהגיעה בסוכה פרק ג אגב דין אתרוג ולולב של שביעית (מעין זה כתב רשי סוכה יד. ד"ה משום: "משום דהך משנה מן הטהרות, שאין מהם שום גמרא בעולם, ולא

מפורשת כשאר המשניות, לפיכך נוהג התלמוד לומר גופא כדי לפרש^{*}. וכן כתב דורות הראשונים ח"ב עמ' 592).

במילים אחרות: גם "דרך אגב" הוא לא "דרך הגב" אלא "דרך הראש"...

למשל, בשלושה מקומות בש"ס ישנה רשימה של עבירות, שדנים מהו עונשן: במסכת סנהדרין לגבי ארבע מיתות בית דין, במכות פרק ג לגבי מלקות, בתחילת כריתות לגבי כרת וחטאת. עבירות שמוזכרות שם אבל יש להן מסכת מיוחדת – הגמרא בד"כ לא תאריך בהן ברשימות הנ"ל (עיקר הסוגיות של דם נמצאות בחולין ולא בכריתות שם, עיקר הסוגיות של חמץ בפסח נמצאות בפסחים ולא בכריתות שם, עיקר הסוגיות של שבת נמצאות בשבת ולא בסנהדרין שם). אבל **סוגיות שאין להן מסכת – הגמרא תאריך בהן שם, בדרך אגב**. למשל: כתובת קעקע במכות, פיטום הקטורת ושמן המשחה בכריתות, נביא שקר בסנהדרין.

דוגמה נוספת: פרק שביעי במסכת סוטה פותח ברשימה של דינים שנקראים בלשון הקודש, ורשימה של דינים שנקראים בכל לשון. על חלקם המשנה והגמרא עוברות במהירות, ועל חלקן היא מתעכבת – אפילו עד כדי פרק שלם. מה הכלל? פשוט מאוד! דינים שיש להם מסכת אחרת, כמו קריאת שמע, תפילה, ברכת המזון, שבועות – לא יאריכו בהם כאן. יאריכו בדינים שאין להם מקום במסכת אחרת, למשל ברכת כהנים, מלחמה (כל פרק שמיני) ועגלה ערופה (החצי הראשון של פרק תשיעי).

הזכרנו שהדבר בולט בנושאים שאין להם מסכת. כך גם בתחומי הספיקות. הרי אין מסכת "ספיקות". לכן דיניהם מפוזרים כל אחד

^{*} הדבר בולט עוד יותר לגבי סוגיית לשכות בית המוקד. סוגיה ארוכה זו נמצאת בפרק א ביומא, ורש"י שם (ד"ה תנן התם) עמד על כך וביאר שמבנה הסוגיה הנדיר (לדון על תנא שחולק על מסכת תמיד) דומה למבנה הסוגיה הקודמת. ויש לבאר בדבריו ולהוסיף, שפרק ג בתמיד, שבו נמצאת המשנה שפותחת את הסוגיה (צאו והביאו טלה מלשכת בית הטלאים), הוא פרק שאין עליו גמרא כלל (כמו כמה פרקים נוספים במסכת תמיד). לכן חיפשו את המקום שהכי קרוב אליו, והוא פרק א ביומא, כדברי רש"י.

במקום שקרוב אליו. רוב וקרוב – בבבא בתרא פרק שני (העוסק בדיני שכנים) (כג): לגבי גוזל שנמצא בין שני שובכים. המקור לחזקה (ואגב כך גם לרוב) – בחולין פרק ראשון (י); כשמזכירים "במה בחייה בחזקת איסור, נשחטה בחזקת היתר". שורפים על החזקות – בקידושין פרק רביעי (העוסק ביוחסין) (פ). לגבי חזקה ליוחסין. האם הולכים בנפשות אחר הרוב – בסנהדרין בפרק שמיני (העוסק בבן סורר) (סט). לגבי האם הולכים אחר הרוב בעניין גילו של בן סורר.

כך הפכנו גם את הסוגיות הללו מ"מברגים" ל"גלדות". זה אומר שתמיד כשאנחנו לומדים, אנחנו צריכים שתרחף מעלינו השאלה "למה הסוגיה הזו נמצאת כאן". וכאשר מגיעים לסוגיה שאינה מנושא הפרק, חשוב להדגיש מדוע הגענו לסוגיה הזו. למשל: "אנו עוסקים כרגע (בבא בתרא סוף פרק א) בסוגיית איוב, בגלל ששאלנו מי כתב את ספר איוב ובכלל מי כתב איזה ספר, וזה אגב הדין של חלוקת כתבי הקודש בין שותפין, שכמובן קשור לפרק שלנו, שעוסק בחלוקת שותפות". ההדגשה הזו תועיל לנו מאוד בהמשך: כך יהיה לנו פשוט היכן נמצאת סוגיית איוב – היא תהיה "מברג".

אז אני לא יודע איך בדיוק למדו האמוראים בבית המדרש. אבל מה שברור הוא שכשסידרו את המשנה ואת הגמרא – עשו זאת בהיגיון וסדר מופתיים*.

דוגמאות מכל הש"ס

כעת ניתן דוגמאות להיגיון בסידור הסוגיות בכל הש"ס – מהשאלות ששאלתנו בתחילת החוברת:

- הסוגיה הארוכה על גדרי טומאת מת – הרי אין לנו בש"ס מסכת על טומאה. אז איפה יש דין שיש לו השלכות גדולות לטומאת מת? בנזיר. ואיפה בנזיר? החצי הראשון של המסכת עוסק באופן שבו

* במקרים שבהם מתקשים מהי הסיבה למקומה של משנה מסוימת, אפשר לעיין ברע"ב ובמלאכת שלמה על המשנה, לעיתים הם דנים בכך (למשל, רע"ב על המשנה ר"ה פ"ג מ"ח "והיה כאשר ירים ידו", מלאכת שלמה על המשנה שבת פ"י מ"ו "הנוטל ציפורניו", ועל המשנה ב"ק פ"ז "אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל").

נודרים נזירות. רק מפרק שישי והלאה דנים על האיסורים של הנזיר. וטומאת מת היא בפרק שביעי.

- הסוגיה על כמה חודשים מעוברים וכמה חודשים חסרים יש בשנה – ערכין פרק שני. כיצד זה קשור לערכין? מסיבה פשוטה: הפרק הנ"ל מלקט את כל הדינים שיש בהם "מקסימום ומינימום", כיוון שבערכין יש מינימום ומקסימום כמה אפשר להתחייב. ואז דנים על המינימום והמקסימום של החודשים המעוברים והחסרים בשנה, על המינימום והמקסימום של מספר הכלים במקדש ועוד.

- הסוגיה על בגדי כהן גדול – כמובן שהיא ביומא – שעוסקת יותר מכל מסכת אחרת בכהן הגדול ובבגדיו, וכמובן שהיא בסוף פרק שביעי – לאחר שסיימו לדון בעבודת הכהן הגדול. פרק שמיני כבר עוסק בעינויים ובכפרה.

- הסוגיה על שכינה ששורה בבתי כנסיות – במגילה באמצע פרק רביעי. למה? כי פרק רביעי במגילה עוסק בשני נושאים: דיני בית כנסת, דיני קריאת התורה. בסוף דיני בית כנסת, לאחר שסיימו לדון בעניינים ההלכתיים, מביאים אגדה בענייני קדושת בתי כנסיות.

- הסוגיה על איסור זריקת ציפורניים – במועד קטן פרק שלישי, ולמה? כי שם המקום היחיד שיש בו התייחסות לגזיזת ציפורניים: האיסור לעשות זאת בחול המועד.

פשוט גלילות.

ומה היה צריך שבביל להפוך את המברגים לגלילות? בסה"כ טיפת תשומת לב. **כאשר אנו מגיעים לסוגיה כזו, עלינו רק לעצור לרגע ולחשוב מדוע היא מופיעה דווקא כאן.** אם עשר שניות יכולות להפוך מברג לגלילה, בוודאי ששווה להשקיע אותן*.

* נזכיר כאן יסוד שרבים מהלומדים אינם מכירים: גם שלביה של הסוגיה עצמה מסודרים בסדר קבוע.

ישנם חמישה עשר שלבי-בירורים שהגמרא עושה על דברי התנאים (אף פעם לא מגיעים לכל החמישה עשר, בדרך כלל מדובר בחמישה מהם לכל היותר), ותמיד

לאחר שהבנו את התועלת שבסידור הש"ס, נלמד כמה כללים שיסייעו לנו להבין את ההיגיון של הסדר הזה. על כך בפרק הבא.

הבירורים שהגמרא עושה על כל משנה או ברייתא מסודרים ע"פ הסדר: ציטוט הדין, דיון על סדר המשנה, דיון על לשון המשנה, דיוק אלו דינים לא הוזכרו, ביאור הדין או המשנה, צריכותא לחלקי המשנה, מקור הדין, בשיטת איזה תנא המשנה, השוואה בין דינים, הוספת דינים שלא נמנו במשנה, פרטי הדין, הלכה, מעשה, אגדה, רפואות.

דוגמא לתועלת שבכללים אלו ניתן להביא מסוגיית במה אשה מתקדשת, שהיא סוגיה ארוכה מאוד (קידושין ב: ט.), והלומד עלול להתקשות בזכירתה, למשל באיזה דף בכלל דנו האם חופה קונה.

אמנם לאחר הבנת כללי הסדר של סוגיית ביאור משנה, הלומד יגלה שהיא מסודרת מאוד: לשון המשנה – מאי שנא הכא דתני האשה נקנית, דיוק אלו דינים לא הוזכרו – מניינא דרישא למעוטי מאי, מקור הדין – בכסף מנלן וכו' ובעלה מלמד שנקנית בביאה וכו' ומניין שאף בשטר, הוספת דינים שלא נמנו במשנה – אמר רב הונא חופה קונה, פרטי הדין – תנו רבנן כיצד בכסף, תנו רבנן בשטר כיצד.

ע"פ הכללים הללו ברור, למשל, ש"חופה קונה", שזוהי הוספת דין שלא נמנה במשנה, תבוא לאחר מקור הדין ולפני פרטי הדין.

בנוסף לכך כדאי לשים לב שבסוגיות שמביאות כמה ראיות ממשניות, הראיות מסודרות לפי סדר המשנה. כך למשל בסוגיית היזק ראייה (בבא בתרא ב:), הראיות הן: וכן בגינה (המשך המשנה ב:), כותל חצר שנפל (ה:), כופין אותו לבנות בית שער לחצר (ז:), אין חולקין את החצר (יא), החלונות (כב:), ולבסוף – ראייה ממימרא של אמורא.

כללי סידור הש"ם

כבר הדגשנו שכאשר אנו לומדים, אנו צריכים שתרחף מעלינו השאלה "למה הסוגיה הזו נמצאת כאן". מטרתו של פרק זה היא לסייע לך להשיב על שאלה זו.

בפרק זה נדון בכמה וכמה כללים* שיסייעו לנו להבין את ההיגיון שבסידור הש"ס: [א] מקומו של האגב, [ב] הענף רחוק מהעץ, [ג] הענפים מפוזרים, [ד] אגב מקום הראיה, [ה] מכנה משותף לפרק, [ו] סדר הזמנים, [ז] מסכתות קצרות, [ח] גלישת פרקים, [ט] היסוד קודם, [י] הנושא הכללי, [יא] מקומה של אגדה, [יב] דיני שמיים לאחר דיני אדם, [יג] אגב הפסוק, [יד] אגב בעל המימרא, [טו] מברגים בסידור הפרקים.

שים לב, רשימת הכללים הללו יכולה להראות מסובכת, אך הכללים הללו מובנים והגיוניים (וחלקם הם בבחינת "לא ללמד לבני האדם את אשר לא ידעו, אלא להזכירם את הידוע להם כבר"), ולאחר שתקרא אותם פעם אחת, תזכור אותם בקלות, ועם תשומת לב בזמן הלימוד תוכל להבין – ואף לזכור – מדוע כל סוגיה נמצאת במקומה.

א. מקומו של ה"אגב"

כבר הזכרנו שגם סוגיות שמגיעות בדרך אגב – בין במשנה ובין בגמרא – מגיעות במקום המתאים ביותר. ובמילים אחרות: לא רק שיש תמיד תשובה לשאלה "למה סוגיה זו הגיעה כאן?", אלא יש גם תשובה לשאלה "למה סוגיה זו הגיעה **דווקא** כאן?"

אך על מנת להשיב על כך, ולהבין מדוע זהו המקום המתאים ביותר, צריך לעצור לשניות בודדות ולהשקיע מעט תשומת לב.

* למרות כללים אלו, יש לזכור ש"אין למדין מן הכללות" (קידושין לד., עירובין כט.), דהיינו, ישנם מקרים היוצאים מן הכלל, מסיבות שונות.

למשל, מדוע סוגיית "מרקדין לפני הכלה" נמצאת דווקא בתחילת פרק שני בכתובות? הרי נישואין מוזכרים בהרבה מקומות בש"ס! אם נעצור לרגע ונחשוב על כך, נבין שאמנם דיני נישואין נמצאים במקומות רבים, אך פרטים על אופן החתונה נמצאים דווקא כאן (יוצאת בהינומא, חילוק קליות, מעבירים לפני כוס של בשורה). כאן המקום הכי הגיוני לדון בשמחת החתונה!

דוגמא נוספת. מדוע סוגיית קמצא ובר קמצא והרעב בירושלים נמצאת דווקא בגיטין פרק חמישי (נה:-נח.)? הרי חורבן ירושלים מוזכר במקומות רבים! התשובה היא, שכאן הוזכרו הגזירות של טיטוס על הרג ישראלים, והחילוק בין התקופה שעד הרוגי המלחמה לתקופה שמהרוגי המלחמה ואילך. לכן כאן המקום הכי הגיוני לדון בשלבי המרד והרעב.

ב. הענף רחוק מהעיץ

זהו אחד היסודות החשובים והמועילים ביותר, ועם זאת, רבים אינם שמים לב אליו.

הש"ס כידוע עוסק בנושאים רבים ורחבים, שכל אחד מהם מסתעף לענפים (תתי-נושאים) רבים. אך דרך הש"ס לא לצרף את כל הנושא הרחב דווקא במקום אחד, אלא להתאים כל ענף ממנו למקום הקרוב אליו ביותר.

לאחר שאנו מבינים את עיקרון זה, אנו רואים שהש"ס הרבה יותר מסודר ממה שהיה נדמה לנו.

ניתן לכך כמה דוגמאות:

- הדוגמא הבולטת ביותר היא דיני קרבן פסח. היה אפשר לצפות שכיוון שהרי מדובר בקרבן, הוא ייכלל במסכת זבחים. אבל הש"ס לא הכניס את כל דיני קרבנות למסכת זבחים. מתוך כל הקרבנות, הענף של קרבן פסח קרוב יותר למסכת פסחים, ולכן הוא נמצא בה.
- המשנה "אין בין שבת ליום הכיפורים" לא נמצאת לא במסכת שבת ולא במסכת יומא. למרות ששתי המסכתות הללו הן הנושא

הראשי, הענף המסוים של משנה זו קרוב יותר לשאר המשניות של "אין בין", שנמצאות בפרק ראשון במגילה.

- פרק שישי בברכות עוסק בדיני ברכות הנהנין. אך שם מדובר רק על חיוב הברכה ונוסח הברכה. דיני שינוי מקום במהלך הסעודה נמצאים בפרק אחרון בפסחים (ק-קב), אגב מי שהתחיל לאכול בהיתר בערב שבת וקדש עליו היום (ולזה הגענו בגלל האיסור לאכול בערב פסח סמוך למנחה).

- דיני נידה מפורטים כמובן במסכת נידה. אך דין המשמש עם הטהורה ונטמאה נמצא בשבועות פרק ב, מתוך העיסוק במי שעשה מעשה המותר ובמהלכו נהפך לאיסור – הנכנס לעזרה בטהרה ונטמא בתוכה.

- האגדות על חלומות נמצאות בפרק תשיעי של ברכות באריכות. אבל הדין "דברי חלומות לא מעלים ולא מורידים" לא מוזכר שם כלל, אלא בשלושה מקומות אחרים בש"ס, משום שהוא עוסק בהלכה – האם האדם מחויב לעשות מה שהורו לו בחלום, כפי שעוסקים בשלושת המקומות הללו.

- אמנם הנושא של ירידת הדורות נידון בפירוט בפרק ט בסוטה, אך הענף של שכחת הלכות במהלך הדורות נמצא דווקא בתמורה פרק ב (טו-טז), אגב אחת ההלכות שנשתכחו – חטאת שמתו בעליה.

- כבר הזכרנו שמסכת יבמות עוסקת בתחום האיסורין שבנישואין (ולא רק בייבום), לעומת מסכת כתובות שעוסקת בתחום הממונות שבנישואין. למרות זאת, החילוק בין "נכסי מילוג" ל"נכסי צאן ברזל", לא מוזכר בכתובות אלא דווקא ביבמות פרק ז. מדוע? כי הנושא של פרק ז ביבמות הוא אשה שאוכלת תרומה ע"י בעלה (או בנה). וכאן נמצאת הנפק"מ הגדולה ביותר בין נכסי מילוג לנכסי צאן ברזל – אלו עבדים של האשה יכולים לאכול בתרומה ואלו לא. מאידך, איסורי שבוייה לכהן נמצאים דווקא בכתובות, בפרק שני. מדוע? כי שבוייה היא אחד המקרים שיש לגביו דיני "הפה שאסר הוא הפה שהתיר" (נשבתי וטהורה אני), שזהו הנושא של פרק ב בכתובות.

ג. הענפים מפוזרים – כל ענף במקום שלו

יסוד זה הוא הרחבה של היסוד הקודם, והבנתו תאיר את עינינו בנתיבי הש"ס.

ביסוד הקודם עסקנו בנושאים שיש להם מקום (מסכת או פרק) עיקרי, וענף מסוים מהם נמצא במקום אחר. כעת נעסוק בנושאים רחבים שאין להם בכלל מקום עיקרי. גם במקרים אלו **דרך הש"ס לא לצרף דווקא את כל הנושא הרחב במקום אחד, אלא לדון על כל ענף ממנו בנפרד, ולהתאים כל ענף למקום הקרוב אליו ביותר.**

לכן, כשאנו מגיעים לנושא שאנו זוכרים שהש"ס דן עליו גם במקום אחר, חשוב שנעצור ונגדיר את החילוק בין הענפים השונים. כך נבין מדוע כל סוגיה נמצאת במקומה ההגיוני (יש להעיר שבדוגמאות דלקמן הזכרנו רק את הענפים העיקריים של כל נושא. בהחלט יתכן שהגמרא הזכירה אותם במקומות נוספים).

- דיני הזכרת גשמים מחולקים לשני ענפים: [א] השאלה היכן בתפילה מזכירים – נמצאת בברכות פרק ה, שעוסק בפרטי התפילה. [ב] השאלה באיזו תקופה בשנה מזכירים – נמצאת בתחילת תענית, כשדנים על זמני התפילות והתעניות על הגשמים.

- דיני צדקה מחולקים לשני ענפים: [א] החיוב לתת צדקה, כולל דיני גבאי צדקה – בבבא בתרא פרק ראשון (ח-יא), כשדנים על חיוביהם של בני העיר. [ב] הצורך של העני בצדקה, כולל מי שצריך ולא נוטל ומי שאינו צריך ונוטל – בכתובות פרק ו (סו-חט), אגב דיני גבאי שמיא יתומה מקופה של צדקה, שהוזכר בגלל חיוב האב המשיא את בתו.

- דיני הבדלה מחולקים לשלושה ענפים: [א] נוסח ההבדלה, זמנה ודיני הכוס – בפרק אחרון בפסחים (קב-קז), אגב דיני מי שאכל בערב פסח בהיתר וקדש עליו היום. [ב] דיני הנר והבשמים – בברכות פרק ח (נב-נג), אגב מחלוקת בית הלל ובית שמאי על נוסח ברכת הנר. [ג] דיני הבדלה בתפילה – בברכות פרק ה (לג-לג), עם דיני ההוספות בתפילה.

• נושא הקניינים מחולק לארבעה ענפים: [א] פירוט הקניינים בכלליות – בפרק ראשון בקידושין, אגב קידושי אשה. [ב] סוגיית חליפין – בבבא מציעא פרק רביעי, כי שם מדובר על החלפת זהב בכסף (תחילת פרק "הזהב קונה את הכסף"), וחליפין קרוב לנושא זה יותר מאשר ל"קניינים" בכלל. [ג] סוגיית קניינים בין גוי לישראל – בכורות תחילת פרק שני, כי שם מדובר על ישראל הקונה עובר פרה מגוי (שפטור מבכורה), ולכן סוגיה זו יותר קרובה לשם. [ד] סוגיית ספק בקניין חליפין (החליף פרה בחמור ומת החמור, והספק מתי הוא מת) – בכתובות פרק ז (עו.), כי היא מבוססת על סוגיית ספק מתי נולדו מומים באשה (והנושא של פרק ז בכתובות הוא מתי יוצאת בלא כתובה).

• דיני עבדים (כנעניים) כוללים חמישה ענפים: [א] הדרך לקנות אותם ולשחררם – בקידושין פרק א (כב-כה:), כאשר דנים על קניינים. [ב] דיני שטר שחרור – בכל פרק א בגיטין, שעוסק בהשוואה בין גיטי נשים לשטרי שחרור עבדים. [ג] דיני מפקיר (ואגב כך גם מקדיש) עבדו – בגיטין פרק ד (לח-מ.), לאחר שדנים על עבד שנשבה ופדאוהו, והאם רבו התיימש ממנו. [ד] דיני חצי עבד וחצי בן חורין, קידושין, ודיני מעוכב גט שחרור (כגון חצי עבד וחצי בן חורין) – בהמשך גיטין פרק ד (מא-מג:), כאשר המשנה דנה על הבעיה בקידושי חצי עבד וחצי בן חורין. [ה] העונשים על שפחה חרופה – בכריתות פרק ב (יא.), כשדנים על אשם שפחה חרופה. חשוב לשים לב שדיני קידושי שפחה חרופה נמצאים בגיטין, עם דיני קידושי חצי עבד וחצי בן חורין, כיוון שלשם הם קרובים יותר.

• דיני ספר תורה כוללים ארבעה ענפים: [א] חלוקת הקרואים – במגילה תחילת פרק שלישי, שם המשנה דנה על כך. [ב] עליות כהן ולוי – בגיטין פרק חמישי (נט-ס.), שם עוסקים בדרכי שלום, וזו הסיבה שכהן עולה ראשון. [ג] הרווח בין הספרים, מי כתב כל ספר, וגודל הספר – בבבא בתרא פרק ראשון (יג-טו.), שם עוסקים בחלוקת שותפות, וגם על חלוקת כתבי הקודש בין שותפין. [ד] דיני כתיבת סת"ם – במנחות פרק שלישי, שם דנים אלו דינים מעכבים, ומזכירים שאפילו אות אחת מעכבת תפילין ומזוזות.

• כללי לוח השנה כוללים שלושה ענפים: [א] דיני קידוש החודש – בראש השנה פרק שני. [ב] הכלל כמה חודשים מעוברים וכמה חסרים

יכולים להיות בכל שנה – בערכין פרק ב, כי הנושא שלו הוא דינים שיש בהם מינימום ומקסימום (כמו דיני ערכין), ולכן המשנה "אין פוחתין מארבעה חדשים המעוברים בשנה ולא נראה יתר על שמונה" מתאימה יותר לשם. [ג] כללי עיבור השנה נמצאים דווקא בסנהדרין פרק ראשון, כי עיבור השנה יכול להעשות דווקא ע"י הסנהדרין.

- דיני איסורי הנאה כוללים שלושה ענפים: [א] פירוט איסורי הנאה שונים ומקורותיהם – בקידושין פרק שני (נו-נח), כאשר דנים על המקדש באיסורי הנאה, שזו הנפק"מ הגדולה ביותר לעצם איסור ההנאה. [ב] דיני איסורי הנאה, כולל לשון הפסוק, הנאה שלא כדרך הנאתו, להתרפא באיסורי הנאה מפני פיקוח נפש, הנאה הבאה בעל כורחו – בפסחים תחילת פרק ב (כא-כו), כאשר דנים על איסור ההנאה שבחמץ, שהוא איסור ההנאה המצוי ביותר. [ג] דיני הנשרפים והנקברים – בתמורה פרק ז (לג-לד), כשדנים על דיני קודשים ומזכירים שקודשים שמתו ייקברו.

- דיני הלל נחלקים לחמישה ענפים: [א] אופן אמירתו – בסוכה פרק ד (לח-לט), שם המשנה דנה על אופן אמירת ההלל, אגב דיני נענוע הלולב בהלל. [ב] אגדות בעניין מי אמר את ההלל – בפסחים פרק אחרון (קיז), אגב אמירת הלל בליל הסדר. [ג] דיני הפסקה בהלל – בברכות פרק ב (יד), אגב דיני הפסקה בקריאת שמע. [ד] הלל בראש חודש – בתענית פרק ד (כח), בגלל דיני מעמד בראש חודש. [ה] קריאת הלל למפרע – במגילה פרק ב (יז), אגב דיני קריאת מגילה למפרע.

אותו היסוד קיים גם בתחום האגדה.

אך בנושאים שבאגדה יש צורך בתשומת לב מיוחדת: דווקא בגלל הקלילות שבה הם נלמדים לעיתים, לא מעמיקים לשים לב לנושא המדויק של כל ענף. תשומת הלב הזו תועיל לנו מאוד לסדר את הלימוד.

- החורבן. יש על כך שלוש סוגיות: בגיטין פרק ה (נה-נח), בתענית פרק ד (כט) וביומא פרק א (ט-טז). אך אם נשים לב, יש הבדל מהותי ביניהן. נושא הסוגיה בגיטין הוא מעשי החורבן (קמצא ובר קמצא, שריפת המחסנים, הרעב, יציאת ריב"ז מירושלים), וזה אגב דין סיקריקון ביהודה.

נושא הסוגיה בתענית הוא זמן החורבן (בז' באב או בט' באב או ב' באב), וזה אגב הדברים שאירעו בתשעה באב. נושא הסוגיה ביומא הוא הסיבות הרוחניות לחורבן (ע"ז ג"ע שפיכ"ד, שנאת חינוס), וזה אגב הסיבה לכך שבבית שני שימשו שלוש מאות כהנים גדולים, שעל שם כך נקראת לשכת פרהדרין שמוזכרת שם.

- הדרכות ללימוד תורה. יש על כך שתי סוגיות עיקריות: בעירובין תחילת פרק ה (נג-נה:) ובעבודה זרה סוף פרק א (יט-יט:). אם נשים לב, יש הבדל מהותי ביניהן. נושא הסוגיה בעירובין הוא דרכים לקיים את הלימוד (יש בה הרבה מימרות שעוסקות ב"נתקיימה תורתך" וב"תלמודו מתקיים"), וזה אגב "מאברים" ו"מעברים" (שהדיוק בלשון מסייע לקיים את התורה). נושא הסוגיה בעבודה זרה הוא דרשות על הפסוק "ובתורתו יגהה יומם ולילה", וזה אגב תחילת הפסוק – "אשרי האיש וגו' ובמושב לצים לא ישב", שהגמרא דרשה לעניין ההולך לאיצטדינין.

- אגדות על הימים הנוראים. יש על כך שתי סוגיות גדולות: בראש השנה פרק א (טז-יח.) ובסוף יומא (פה-פח.). נשים לב שיש הבדל מהותי ביניהן. הסוגיה בראש השנה (שמזכירה גם את יום כיפור) עוסקת בימי הדין. הסוגיה ביומא עוסקת בכפרה.

- אחד התחומים המעורפלים יותר (גם בגלל מרחקנו ממנו) הוא תחום הרפואות וההדרכות הבריאותיות שבש"ס. לומדי הש"ס בוודאי שמו לב שתחום זה מוזכר בכמה וכמה מסכתות. אך אם נעמיק יותר, נראה ששוב – ענפיו מסודרים בהיגיון: [א] ברכות סוף פרק ו (מד:) שדן בברכות הנהנין – רפואות ע"י מאכלים. [ב] ברכות פרק ז (נא.) לאחר שדנים על יריקת אוכלים שהוכנסו לפה בלא ברכה – רפואות ע"י אספרגוס, שיש לירוק לאחר שתייתו. [ג] שבת סוף פרק ו (סו:) על המשנה עם סגולות למניעת געגוע הבנים – רפואות סגוליות מניינים ולחשים. [ד] שבת סוף פרק ח (פא-פב.) לאחר המשנה על טלטול אבנים לבית הכיסא – הדרכות בריאותיות לגבי בית הכיסא. [ה] שבת פרק יד (קח-קט.) לאחר המשנה על רפואה בשבת למי ששתה מים מגולים – רפואות למי שננשך ע"י נחש או בלע נחש. [ו] המשך הפרק שם (קט-קי.) לאחר המשנה על רפואות בשבת – דיון אלו רפואות מותרות בשבת. [ז] פסחים פרק י (קיא-קיב.) לאחר החשש לזוגות בארבע כוסות – פגיעות ע"י רוחות וכשפים. [ח] גיטין תחילת פרק ז

(סז:ע., למעט המעשה על אשמדאי שהובא אגב יין) לאחר הרפואות לקורדייקוס ע"י בשר ויין – רפואות למחלות נוספות ע"י יין. [ט] עבודה זרה פרק ב (כח-כט). לאחר המשנה על ריפוי ע"י גוי – רפואות שונות בכלל.

ד. אגב מקום הראיה

צריך לתת תשומת לב מיוחדת לסוגיות שמגיעות בגלל המקום שממנו הראיה אליהן, אע"פ שנושא הסוגיה עצמו אינו שייך לאותו מקום.

למשל, השאלה מה דינו של מי שלקח כוס שכר ופתח בברכת בורא פרי הגפן וסיים ב"שהכל" – היתה מתאימה לכאורה לפרק שישי בברכות, שעוסק בברכות הנהנין. אבל היא נמצאת דווקא בסוף פרק ראשון בברכות (יב), בתוך הסוגיה על ברכות קריאת שמע. מדוע? כי הראיה לשאלה זו מגיעה מהדין של מי שפתח ביוצר אור וסיים ב"המערב ערבים".

כמו כן הסוגיה של המקור לקריאת שמע ולתפילה – האם הם דאורייתא או דרבנן, נמצאת דווקא בפרק שלישי בברכות (כא), בסוגיה של בעל קרי מהרהר בליבו. מדוע? כי משם הגמרא מביאה את הראיה לשאלה זו.

ה. מכנה משותף לפרק

ידוע שישנם פרקים שאינם מנושא המסכת, אלא שאגב דין אחד בהם התרחבו לעסוק בסוגיות שונות שיש להן מכנה משותף – מבחינת הדין או אפילו הלשון.

נפרטם:

- ברכות פרק ח – מחלוקות בית שמאי ובית הלל בסעודה.
- שבת פרק ט (למעט סופו) – דינים שנלמדים מאסמכתאות (וכד').
- שבת פרק יט – דיני מילה.

- פסחים פרק ד – מנהגים (מקום שנהגו).
- יומא פרק ב – פייסות במקדש.
- מגילה פרק א (למעט התחלתו וסופו) – השוואות בין דינים ("אין בין").
- כתובות פרק יג – מחלוקות בין דייני הגזירות.
- סוטה פרק ה – דינים שנאמרו "בו ביום".
- סוטה פרקים ז – ט – אלו קריאות דווקא בלשון הקודש ואלו בכל לשון.
- גיטין פרקים ד – ה – תקנות מפני תיקון העולם ודרכי שלום.
- קידושין פרק א – קניינים.
- סנהדרין פרק ב – דיני מלך.
- מנחות פרק ד – דינים שמעכבים זה את זה.
- חולין סוף פרק א – זוגות דינים הפוכים (כשר בזה פסול בזה וכד').
- ערכין פרק ב – דינים שיש בהם מינימום ומקסימום.
- ערכין פרק ג – תשלומים שערכם קבוע ("שיש בהם להקל ולהחמיר").
- נידה פרק ה – שלבים שונים בגדלות של בן ושל בת.
- נידה פרק ו – זוגות דינים שכשאחד מהם קיים – גם חברו חייב להיות קיים, אך לא להיפך.

ו. סדר הזמנים

- בכמה מקרים הדינים מסודרים לפי סדר הזמנים שלהם (כפי שהעיר תוס' שבת ב. ד"ה יציאות):
- מסכת פסחים פותחת בבדיקת חמץ בליל י"ד, אח"כ מקרים שבודקים בבוקר, אח"כ הביעור.
 - מסכת שקלים פותחת בדיני א' באדר, לאחר מכן ט"ו באדר, כ"ה באדר.

- מסכת יומא פותחת בשבעה ימים קודם יום הכיפורים, לאחר מכן דיני ערב יום הכיפורים, ליל יום הכיפורים, ושאר עבודת היום ע"פ הסדר.
- מסכת תענית פותחת בהזכרת גשמים, אח"כ שאלת גשמים, תענית יחידים, תענית ציבור.
- מסכת סוטה פותחת בקינוי וסתירה, אח"כ הדרך למקדש, אח"כ הכנת המנחה, הכנת המים וכו'.
- מסכת תמיד מסודרת כמעט כולה לפי עבודת בית המקדש כל בוקר.

ז. מסכתות קצרות

יש מי שכתב (פרקי מבוא לספרות התלמוד עמוד 132) שאחד הכללים בסידור המסכתות הוא שאין מסכת הקצרה משלושה פרקים, ולכן כשהיתה מסכת בעלת נושא קצר צירפו אליה נושא דומה, כגון אבלות – במועד קטן, שמירת טהרה – בחגיגה, דיני קריאת התורה ובית הכנסת – במגילה (כפי שקיבצו את ספרי תרי-עשר הקצרים לספר אחד, כדברי הגמרא בבא בתרא יד:).

אמנם ברור שגם במקרים אלה יש היגיון לקשר בין הנושא המצורף למסכת: המשנה במועד קטן דנה על אבלות שהופסקה ע"י אחד הרגלים, המשנה בחגיגה מזכירה שצריך לטהר את כלי המקדש לאחר הרגל, קריאת התורה דומה לקריאת המגילה ומתקשרת לבית הכנסת.

מסיבה דומה, דיני מעשר בהמה לא זכו למסכת בפני עצמה, שכן יש להם רק פרק אחד, ולכן צורפו בסוף המסכת שעוסקת בקרבן דומה – בכורות.

גם דיני מכירת קרקעות, החזרתם ופדייתם כוללים רק פרק אחד, ולכן צורפו לסוף מסכת ערכין, לאחר דיני הקדשת קרקעות ופדייתן.

ח. גלישת פרקים

בדומה למסכתות, גם הפרקים סודרו כך שפרק לא יהיה קצר מידי ולא ארוך מידי. לכן קורה שנושא ארוך "גולש" לתוך פרק שהנושא שלו קצר מידי. **תופעת גלישת הפרקים מצויה מאוד. הרבה יותר ממה שהיא מוכרת.**

נפרט זאת:

- פרק שני בברכות דן בפרטי קריאת שמע (הפסקות, להשמיע לאוזניו, דקדוק בקריאה, על האילן). אבל מאמצע הפרק כבר מתחיל הנושא של פרק שלישי – אלו שפטורים או לא יכולים לקרוא קריאת שמע (עוסק במת, צואה, מי רגליים, בעל קרי). כך כבר באמצע פרק שני דנים על חתן, שפטור מקריאת שמע.
- סוף פרק ז בשבת כבר עוסק בנושא של פרק ח – שיעורי הוצאה.
- חלקו השני (והארוך) של פרק א בראש השנה כבר עוסק בנושא של פרק ב – קידוש החודש.
- מאמצע פרק שני בחגיגה כבר עוסקים בנושא של פרק שלישי – טומאה וטהרה.
- סוף פרק שביעי בנדרים כבר עוסק בנושא של פרק שמיני – זמן הנדר.
- סוף פרק שלישי בקידושין כבר עוסק בנושא של תחילת פרק רביעי – יוחסין שונים לקידושין.
- חלקו השני של פרק א בבבא קמא כבר עוסק בנושא של פרק שני – כללי תם ומועד.
- חלקו השני של פרק ז בבבא מציעא כבר עוסק בנושא של פרק ח – ארבעת השומרים.
- חלקו השני (והארוך) של פרק ז בסנהדרין כבר עוסק בנושא של פרק ח – פירוט הנסקלים.
- מאמצע פרק שלישי במנחות כבר עוסקים בנושא של פרק רביעי – דינים שמעכבים זה את זה.

- חציו של פרק שלישי במועד קטן ממשיך את הנושא של פרק שני – מלאכות שמותרות בחול המועד.
- חציו הראשון של פרק ט בסוטה ממשיך את הפרקים הקודמים – דינים שנאמרים בלשון הקודש (עגלה ערופה). רק חציו השני עוסק בירידת הדורות.
- חציו הראשון של פרק שני בסוכה ממשיך את הפרק הקודם – דיני הסוכה. רק חציו השני עוסק בדיני הישיבה בסוכה.

גלישת פרקים לצורך קישור לפרק הבא

- לעיתים נושא של פרק גולש למשנה הראשונה בפרק הבא, משום שבכך הוא מעורר את הנושא של הפרק הבא, שהוא מכנה משותף לדינים הנמצאים בו, וגם למשנה הראשונה בו.
- פרק שלישי במגילה עוסק בקריאת התורה. אבל המשנה הראשונה פותחת עדיין בדיני קריאת מגילה, כמו פרקים א – ב. בזה היא מתקשרת לקריאת התורה.
 - פרק א בגיטין דן בהשוואות בין גיטי נשים לשטרי שחרור עבדים. הוא פותח בדיני בפני נכתב ובפני נחתם. פרק ב פותח שוב בפירוט דיני בפני נכתב ובפני נחתם, ובזה מתקשר לנושא של שאר פרק ב – דיני כתיבת הגט.
 - פרק ה בניה דן על שלבי הגדלות. פרק ו פותח ביחס בין סימן תחתון לסימן עליון, ששייך לאותו נושא. אך הוא גלש לפרק ו בגלל שהוא פותח את הנושא של כל הפרק – "אפשר לתחתון בלי העליון וא"א לעליון בלי התחתון", וכן שאר זוגות דינים שאחד מהם מחייב את חברו.
 - פרק א בכתובות עוסק בוויכוחים בין הבעל לאשה על גובה כתובתה – מנה או מאתיים. המשנה הראשונה בפרק שני עדיין עוסקת בנושא זה, כי מנושא זה (לאו דווקא של משנה זו, אלא מהוויכוחים על גובה הכתובה בכלל) מגיעים לנושא של פרק שני – הפה שאסר הוא הפה שהתיר.

וישנם מקומות שלא זכינו להבין את סיבת הגלישה:

- פרק שלישי בראש השנה עוסק כולו בדיני שופר. לא ברור מדוע המשנה הראשונה בו עדיין קשורה לנושא הקודם – קידוש החודש (וכבר העיר על כך מלאכת שלמה על המשנה שם. ויש שיישבו זאת באופנים שנים).
 - פרק שישי בכתובות עוסק בעיקרון בחיובים שבין אבי הכלה לבין החתן. לא ברור מדוע המשנה הראשונה בו עדיין קשורה לנושא של פרק ה – החיובים שבין האשה לבעלה.
 - פרק ז בגיטין עוסק כולו בדיני תנאי. לא ברור מדוע המשנה הראשונה בו עדיין קשורה לנושא הקודם – שליחות.
 - פרק ה בזבחים ("איזהו מקומן") עוסק במקום השחיטה של כל אחד מהקרבנות. לא ברור מדוע המשנה הראשונה בפרק ו ממשיכה אותו, ורק המשך פרק ו עוסק בנושא מוגדר אחר – קרבנות העוף.
 - פרק ו בערכין עוסק במישכון החייבים להקדש. לא ברור מדוע המשנה האחרונה בפרק ה כבר מתחילה את נושא זה*.
- לאחר שלמדנו על גלישת הפרקים, נבין שכאשר אנו לומדים, **לא נחפש נושא דווקא לפרק שלם, אלא גם לחצי פרק, לפרק וחצי וכד'.**

* תופעת "גלישת פרקים" מצויה גם בתוספתא, ולעיתים אף במקומות שהיא אינה קיימת במשנה (התוספתא מסודרת בעיקרה ע"פ סדר המשניות, אלא שחלוקת הפרקים שבה שונה). לדוגמא:

במשנה במסכת ברכות החלקים מובדלים זה מזה באופן מובהק. פרקים ו-ח עוסקים בברכות הנהיגין, ופרק ט עוסק בברכות השבח והראייה. גם בתוספתא הפרק האחרון (פרק ו) עוסק בברכות השבח והראייה, אך בהלכה הראשונה בו ישנה "גלישה לצורך קישור לפרק הבא" – היא פותחת במקור לברכת המזון ולומדת מהמשכו של אותו פסוק את המקור לברכה על הרים וגבעות.

גם במשנה במסכת עירובין החלקים מובדלים באופן מובהק. פרקים א-ב עוסקים בגדי רשות היחיד, ופרקים ג-ה עוסקים בעירוב תחומין. אך בתוספתא פרק ב פותח בדיני שיירה (כסוף פרק א במשנה), ממשיך בדיני קרפף (כפרק ב במשנה), ומסיים בדיני עירוב תחומין (כפרק ג במשנה).

ט. היסוד קודם

דרך המשנה לפתוח קודם ביסוד הדין, ורק לאחר מכן לדון על פרטיו ועל המקרים הפטורים ממנו. נפתח בדוגמאות בולטות:

- המשנה בתחילת פרק ח בבבא קמא: "החובל בחבירו חייב עליו משום חמישה דברים: בנזק, בצער, בריפוי, בשבת, ובושת. בנזק כיצד? סימא את עינו, קטע את ידו, שיבר את רגלו, רואין אותו כאילו הוא עבד נמכר בשוק, ושמין כמה היה יפה וכמה הוא יפה. צער – כוואו... ריפוי... שבת... בושת – הכל לפי המבייש והמתבייש".

- בבא קמא כולה פותחת כידוע ב"ארבעה אבות נזיקין", ולאחר מכן מפרטת את דיניהם במשך פרקים ארוכים.

- מסכת קינים פותחת בחילוק בין חטאת לעולה ובין קן חובה לקן נדבה, ולאחר מכן עוסקת כולה בתערובות שונות שלהם.

כך גם מסודרים פרקים – מן היסוד אל הפרטים ואל הפטורים

(כפי שכתב גם המאירי בסוף ההקדמה לבית הבחירה ד"ה ודע):*

- דיני קריאת שמע במסכת ברכות (גם המאירי שם השתמש בכך כדוגמה): פרק א – יסוד הדין (זמני הקריאה, ברכות קריאת שמע). תחילת פרק ב – הפרטים (הפסק, כוונה, להשמיע לאוזניו). סוף פרק ב ופרק ג – הפטורים (חתן, עוסק במת, בעל קרי, צואה, מי רגליים).

- דיני חול המועד במועד קטן: פרק א – יסוד הדין (המלאכות האסורות). פרק ב – ההיתרים (דבר האבד, צורך המועד).

- נדרים: פרק א – יסוד הדין (עיקר הנדר כינוי ויד). פרק ב – נדרים מותרים. פרק ג – נדרים שהתירו חכמים.

- סוטה: פרק א עד תחילת פרק ג – סדר הבאת הסוטה. סוף פרק ג – מקרים שבהם המים לא מועילים (זכות תולה), או שלא מביאים את המנחה (נטמאת מנחתה, אשת כהן). פרק ד – נשים שלא שותות.

* יוצאת מן הכלל הזה מסכת יבמות, שפותחת דווקא באלו שלא חולצות ולא מתייבמות.

גם בגמרא, סוגייה שעוסקת במהות הדין המדובר (וממילא יש לה נפק"מ לכל הפרק) תופיע בתחילת הפרק:

- בבא מציעא פרק ב – הנושא שלו הוא אבדות, פותח בסוגיית "יאוש שלא מדעת".
- בבא בתרא פרק א – הנושא שלו הוא חלוקת שותפות, פותח בסוגיית "היזק ראייה".
- בבא בתרא פרק ב – הנושא שלו הוא נזקי שכנים, פותח בסוגיית הראשון שבא לסמוך למיצר.

זמן הדין נחשב כיסוד, ולכן הוא קודם לשאר פרטי הדין.

כך מסכת ברכות פותחת בזמנה של קריאת שמע, פרק רביעי בברכות (שמתחיל את דיני תפילה) פותח בזמני תפילה, מסכת פסחים פותחת בזמן בדיקת חמץ, נושא קרבן פסח (פסחים פרקים ה - ט) פותח בזמן הקרבתו, מסכת שקלים פותחת בזמני דיני חודש אדר (וביניהם נתינת מחצית השקל), מסכת מגילה פותחת בימי קריאת מגילה*, מסכת יומא פותחת בזמן הפרשת כהן גדול לצורך עבודתו ביום הכיפורים.

י. הנושא הכללי

דרכה של הגמרא היא שכאשר יש סוגיה שקשורה לנושא של המשנה, אך אינה קשורה לאף אחד מהפרטים שעסקה בהן המשנה או הגמרא, סוגיה זו תבוא לאחר סיום הדיון על הפרטים שבמשנה. יש לכן דוגמאות רבות, נזכיר שתיים מהן:

- ארבע רשויות לשבת. סוגיה זו קשורה לנושא "הוצאה מרשות לרשות", שהמשנה דנה בו בתחילת מסכת שבת. אך המשנה דנה רק לגבי רשות הרבים ורשות היחיד. לכן את סוגיית ארבע הרשויות הגמרא הביאה (ו-ט). מייד לאחר שסיימה לדון בדברי המשנה (ב-ו).

* אמנם לגבי שעות קריאת המגילה דנים רק בסוף נושא קריאת המגילה (סוף פרק ב), אך יש לכן סיבה: אדרבה, הדין הוא שאין שעות מסוימות לקריאת המגילה, אלא "כל היום כשר לקריאת המגילה".

- יציאת עבד כנעני בראשי איברים. סוגיה זו קשורה לנושא "קנייני ושחרור עבד כנעני", שהמשנה דנה בו בקידושין פ"א מ"ג (כב-כה:). אך המשנה דנה רק בקניינים כסף שטר וחזקה. לכן את סוגיית ראשי איברים הגמרא הביאה (כד-כה:) מייד לאחר שסיימה לדון בקניינים המפורשים במשנה (כב-כד).

בנושאים רחבים

כלל זה רחב יותר, והוא נכון גם לגבי נושאים רחבים הרבה יותר, שמשתרעים על פני פרקים שלמים. כך, סוגיות שמשתייכות לנושא הכללי, אך אינן קשורות לאף אחד מהנושאים הפרטיים שעסקו בהם במשנה ובגמרא בכל הפרק, והן כביכול מסתפחות לפרק – יבואו בסופו.

ניתן לכך כמה דוגמאות:

- ברכות סוף פרק ה – נושא הפרק הוא תפילת שמונה עשרה. בסוף הפרק (לד-לד:) ישנה סוגיה שקשורה לתפילת שמונה עשרה אך לא היתה קשורה לשום משנה: כריעות והשתחויות (יש להעיר שזהו לא סוף הפרק ממש, שכן לאחר סוגיה זו ישנה משנה נוספת. אך המשנה הנוספת הזו עוסקת כבר בתחום האגדה – המתפלל וטעה סימן רע לו).
- ברכות סוף פרק ז – נושא הפרק הוא זימון וברכת המזון. בסוף הפרק (נ-נא:) ישנן סוגיות שקשורות לברכת המזון אך לא היו קשורות לשום משנה, כגון: הכניס אוכלים לפיו בלא ברכה, ברכת המזון מעומד או מיושב.
- יומא סוף פרק ח – נושא הפרק הוא דיני יום הכיפורים לאדם הפרטי (חמשת העינויים והכפרה). שלא כשאר המסכת שעוסקת בעבודת הכהן הגדול). בסופו דנים על נעילה ועל הרואה קרי ביום הכיפורים.
- מגילה סוף פרק א – נושא הפרק הוא זמני קריאת המגילה (פרק ב עוסק בפרטי קריאתה). בסופו מאריכים מאוד באגדות על המגילה.
- מגילה סוף פרק ד – חציו השני של פרק זה (כט-לב). עוסק בקריאות בתורה של המועדים השונים. בסופו (לב) ישנה סוגיה שקשורה לקריאות בתורה אך לא היתה קשורה למשניות: אופן הברכה, הגלילה, האוחז ספר תורה.

כך גם במשנה:

- הנושא של פרק א במכות הוא עדים זוממים. אך המשנה האחרונה בו עוסקת בדינים כלליים לגבי חייבי מיתות בית דין (נגמר דינו וברח, סנהדרין ההורגת אחד בשבוע). זאת משום שכאן מסתיימים דיני חייבי מיתות בית דין (שנידונו באריכות במסכת סנהדרין, וממשיכים בעדים זוממים שלעיתים מחויבים מיתה).

- כפי שכבר הזכרנו, מסכת יומא – למעט הפרק השמיני והאחרון – עוסקת בעבודת כהן גדול ביום הכיפורים. המשנה האחרונה בפרק שביעי עוסקת בנושא שקשורה לכך בעקיפין: בגדי כהן גדול.

יוצאים מן הכלל

ישנם מקרים שגם בנושא רחב, המשתרע על פני פרק שלם ואף יותר, הגמרא דנה בכל סוגיותיו בתחילת הפרק, ולא בסוף הנושא כולו.

לעיתים הסיבה היא מתוך קישור לפרט שהוזכר בתחילת הפרק. כך פרק ה בברכות עוסק בפרטי תפילת שמונה עשרה, וכבר בתחילתו (א.א-לא:): דנים בפרטים רבים שלא הוזכרו במשניות (יחתוך בשפתיו, לא יגביה קולו, אסור לישב בארבע אמותיו של המתפלל, ועוד). זאת משום שדינים אלו נלמדו מתפילת חנה, שהוזכרה לעיל (ל:). כשהגמרא חיפשה מקור לדין שבמשנה. דוגמא נוספת: פרק א במגילה עוסק בזמני קריאת המגילה, וכבר בתחילתו (ג.ד-ד.) הוזכרו פרטים רבים שלא הוזכרו במשניות (נשים חייבות בקריאתה, לקרותה בלילה ולשנותה ביום, ועוד). זאת משום שכל אלו הם מימרות של רבי יהושע בן לוי, שהוזכר בסוגיה דלעיל בעניין מקומות הסמוכים לכרך.

לעיתים נראה שהסיבה היא שמדובר בסוגיות שקשורות מהותית לנושא הכללי (ולא רק "מסתפחות לפרק"). כך חציו הראשון של פרק א בפסחים עוסק בבדיקת חמץ, והגמרא דנה בסוגיות מהותיות הקשורות אליו (הבודק צריך שיבטל, הבודק צריך שיברך) כבר במשנה הראשונה (ו.י-י:). דוגמא נוספת: פרקים א-ב בחולין עוסקים בדיני שחיטה, והגמרא דנה בסוגיות מהותיות הקשורות לכך (שחט בסכין מלובנת, שחט בסכין של עבודת כוכבים, צריך שלושה סכינים ועוד) כבר במשנה הראשונה (ח.יב-יב:).

היוצא מן הכלל החריג ביותר הוא בתחילת מסכת ברכות. הנושא של פרקים א-ג בברכות הוא קריאת שמע, והנושא של פרקים ד-ה הוא תפילה. הגמרא מאריכה בסוגיות נוספות הקשורות לשני נושאים אלו, בין בהלכה ובין באגדה (אמירת תהילה לדוד כל יום, קריאת שמע להינצל מיצר הרע, תפילה לפני מיטתו, תפילה בבית הכנסת ועוד), כבר במשנה הראשונה (ד-ח.).

חשוב להדגיש שבכל המקרים הללו, סוגיות אלו, שאינן קשורות לנושא המפורש במשנה, מגיעות רק לאחר סיום הדיון על הפרטים שבמשנה.

יא. מקומה של אגדה

ידוע שבש"ס נמצאות אגדות רבות. פעמים רבות דווקא קשה יותר לזכור את מקומן של האגדות, כיוון שהן לא קשורות ישירות לנושאי הפרק. לכן הן צריכות תשומת לב מיוחדת.

להבנת מקומה של אגדה ישנם ארבעה כללים:

א. לרוב, אגדה תימצא בסוף הנושא ההלכתי שהכי קרוב אליה.
אם הנושא כולל סוגיה מסוימת – האגדה תימצא מייד אחריה. אם הנושא כולל פרק שלם או חלקים גדולים ממנו – האגדה תימצא בסיומו של כל הנושא.

יש לכך דוגמאות רבות מאוד:

- האגדה "כל הנהנה מהעולם הזה בלי ברכה כאילו מעל" – נמצאת מייד לאחר הסוגיה ההלכתית של המקור לברכות הנהנין (ברכות לה.).
- האגדה על נחוניה חופר שיחין שבתו נפלה לבור, מופיעה בשני מקומות בש"ס – בסוף המשנה על "החופר בור ברשות הרבים" (בבא קמא נ), ובסוף המשנה על מי שנפל למים וספק אם מת, שממנה הגיעו גם לדין מי שנפל לבור (יבמות קא:). זה הכי הגיוני שיכול להיות.
- האגדה על החילוק בין דברות ראשונות לאחרונות לגבי המילה "טוב" – בבבא קמא סוף פרק ה (נד-נה.). כיוון ששם המשנה מחדשת שאחד שור ואחד כל בעל חיים לעניין נפילה לבור, וכשדנים על

המקור לכך מביאים את החילוק בין דברות ראשונות לאחרונות לגבי "שורך וחמור".

- ההדרכות על התנהגות בבית המרחץ – בסוף המשנה על חמי טבריה ומרחצאות בשבת (שבת מא.).

- הדרכות בענייני מאכלים שונים – בסוף פרק ו בברכות (מד:), שעוסק כולו בברכות הנהנין.

- האגדות על מגילת אסתר – בחלקו האחרון של פרק א במגילה (י-יז:), שנושאו העיקרי הוא עיקרי דיני קריאת מגילה (ואגב כך הגיע גם לדיני "אין בין"). לעומתו, פרק ב עוסק בפרטי קריאתה.

- האגדות על שכינה בבית הכנסת, ועתידין בתי כנסיות בבבל שייקבעו בארץ ישראל – בסוף החצי הראשון של פרק ד במגילה (מגילה כט.), כיוון שחצי זה עוסק בדיני בית כנסת. חצי השני של הפרק עוסק בקריאה בתורה.

- האגדה על הטעם מדוע התורה חילקה בין שור לשה לגבי תשלומי ארבעה וחמישה – נמצאת לפני המשנה האחרונה בפרק ז בבבא קמא (עט:). משום שכל הפרק הזה עוסק בדיני תשלומי ארבעה וחמישה, חוץ מהמשנה האחרונה.

- האגדה על חומרתו של גזל – בסוף בבא קמא (קיה.), עם סיום הפרקים העוסקים בגזל (ז, ט, י).

- האגדה על הסימנים של ליקוי חמה ולבנה – לאחר המשנה והגמרא על כך שגשמים בסוכה (גם הם – כמו הליקויים – תופעות טבע) הם סימן רע (סוכה כט.).

- אגדות החורבן – לאחר המשנה והגמרא על דין סיקריקון בתקופת החורבן (גיטין נה:).

- אגדות על תפילות של תנאים ואמוראים שחוללו מופתים – לאחר דיני תפילה על הגשמים והמעשה בחוני המעגל (תענית כג.).

- אגדות על מתן תורה – בשבת פרק ט. משום ששם דנים על כך שימי ההגבלה הם המקור לכך שפולטת שכבת זרע ביום השלישי טמאה.

- האגדות על לשון הרע – בערכין פרק שלישי. נושא הפרק הוא דינים שיש בהם תשלום קבוע (כמו בערכין). ביניהם מוציא שם רע. וממנו הגיעו לאגדות על לשון הרע.

- האגדות על מעלתה ושבחה של ארץ ישראל – בסוף כתובות, לאחר הדין על ויכוחים בין הבעל לאשה האם לגור בארץ או בחו"ל.

- האגדות על עצירת גשמים וגדולת יום הגשמים – באמצע פרק א בתענית, לאחר ההלכות על זמן שאילת גשמים וזמני יורה ומלקוש והרביעות.

- אגדות על תפילת חנה – בתחילת פרק ה בברכות. נושא הפרק הוא פרטי תפילת שמונה עשרה. הוא פותח בכוונה בתפילה, ולאחר מכן עובר לתוספות בתפילה (כגון מוריד הטל). לאחר שהגמרא דנה על הפשט של תחילת המשנה הראשונה, היא הוסיפה פרטי הלכות נוספים לתפילת שמונה עשרה, שנלמדים מתפילת חנה. ברור שלאחר מכן דנים באגדות על כך.

- האגדה של דוד ושמואל שעסקו במציאת מקומו של המקדש וקבעוהו בין יהודה לבנימין – בזבחים פרק ה, לאחר הסוגיה על כך שקרן מזרחית דרומית לא היה לה יסוד כיוון שהיתה בחלקו של יהודה.

כך גם במשנה – האגדה תימצא בסוף הנושא ההלכתי הקרוב אליה:

- בסוף פרק ה בברכות, לאחר שמסיימים לדון על פרטי תפילת שמונה עשרה, מסיימים בשליח ציבור שטעה סימן רע לשולחיו וכו'.

- בסוף פרק ב בשבת, לאחר דיני נר, מסיימים (כמעט) ב"על שלוש עבירות נשים מתות בשעת לידתן" (שאחד מהם הוא הדלקת הנר).

- בפרק ג בראש השנה, לאחר דיני כוונת שמיעת שופר, מזכירים את כוונת עם ישראל בהרמת ידי משה ובנחש הנחושת.

- בסנהדרין פרק ח, כשמסיימים לדון בדיניו של בן סורר, מסיימים במשנה "שמיתתן של רשעים הנאה להן והנאה לעולם וכו'".

- פרק ד בעבודה זרה עוסק בשני נושאים: דיני הנאה מעבודה זרה, דיני יין של גוי. בסוף החלק הראשון נמצאת משנה העוסקת באגדה – למה הקב"ה לא מבטל את העבודה זרה.

ב. גם כשמסיימים נושא באגדה, לפעמים הגמרא מקדימה אותה מעט, שלא לסיים בה אלא בקטע הלכתי. מתוך הדוגמאות שהבאנו לעיל:

- סוף פרק ו בברכות מסיים בהדרכות בענייני מאכלים, אך אחריהן יש עוד קטע הלכתי קצר לגבי השותה מים לצמאו.
- סוף חציו הראשון של פרק רביעי במגילה מסיים באגדות על בתי כנסת, אך אחריהן יש עוד קטע הלכתי קצר לגבי איסור קפנדריא.
- סוף בבא קמא מסיים באגדה על חומרתו של גזל, אבל אחריה יש עוד קטע הלכתי.

ג. במסכתות רבות הש"ס מסיים באגדה. לגבי הגמרא הדבר ידוע (למשל, יש חמש מסכתות שמסתיימות ב"תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם"). כך גם לגבי המשנה:

- סוף פאה – "וכל מי שאינו צריך ליטול ונוטל אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות וכו'".
- סוף יומא – "אשריכם ישראל לפני מי אתם מיטהרים וכו'".
- סוף תענית – "ביום חתונתו זו מתן תורה וביום שמחת לבו זה בניין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו אמן".
- סוף נזיר – "נזיר היה שמואל וכו'".
- סוף בבא בתרא (שזהו סוף "מסכת נזיקין" שהיא "חדא מסכתא" – ב"ק ב"מ ב"ב) – "הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות".
- סוף סנהדרין, לאחר שמסיימים לדון על עיר הנידחת – "ולא ידבק בידך מאומה מן החרם, שכל זמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם וכו'".
- סוף מכות, לאחר שמסיימים לדון על איסורי לא תעשה רבים, חותמים בשכרן של כל המצוות, וב"רצה הקב"ה לזכות את ישראל

לפיכך הרבה להם תורה ומצוות". ובגמרא שם מאריכים בתר"ג מצוות ובא וכו' והעמידן על וכו'.

- סוף מנחות – "אחד המרבה ואחד הממעיט".
- סוף חולין, לאחר שמסיימים לדון על שילוח הקן – "ומה אם מצווה קלה אמרה תורה למען יאריכון ימיו וכו'".
- סוף קינים – "זקני תורה כל זמן שמזקינן דעתן מתיישבת עליהן".
- סוף עוקצין – "עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק שלוש מאות ועשרה עולמות".

ד. כמה וכמה מסכתות פותחות בעניינים שאינם הלכתיים, אלא עיסוק רב בלשון המשנה ובסדר הפרטים שבה, יותר מהרגיל בשאר חלקי המסכת (ויש לעיין בתוס' ברכות לה. ד"ה כיצד מברכין "לא שייך להקשות תנא היכא קאי דקתני כיצד כדפריך בריש מכילתין משום דהכא סברא הוא וכו'")*.

יב. דיני שמיים לאחר דיני אדם

לאחר שמסיימים לדון בדיני אדם – חייבי מיתה תשלומי מלקות וכו' – דנים בדיני שמיים. כלל זה נמצא בכמה וכמה מקומות כבר במשנה:

- פרק אחרון ביומא עוסק בעינויים של יום הכיפורים. לאחר שמסיימים עם דיני העינויים הצום וכו', דנים על מה יום הכיפורים מכפר.

* מעניין לדעת שלתלמוד הירושלמי כללים אחרים בענייני סידור הסוגיות. בירושלמי אין את הנטייה לפתוח מסכת בסוגיה שאינה הלכתית או לסיים מסכת באגדה. הבדל מהותי עוד יותר הוא שבירושלמי הסוגיות נמצאות במסכת ובפרק של הנושא העיקרי שלהן, ולא במקום המתאים לענף (דהיינו, בירושלמי אין את הכלל "הענף רחוק מהעץ"). הארכתני על כך בספר דרכי התלמודים שער יז, כולל דוגמאות רבות.

ההשוואה בין התלמודים בעניין זה מדגישה עוד יותר את שיטתו של הבבלי.

- בבא קמא פרק ח עוסק בחובל בחבירו, בסוף הפרק לאחר שסיימנו עם חיובי הממון, מסיימים במשנה "אין נמחל לו עד שיבקש ממנו וכו'".
- בסנהדרין, לאחר שמסיימים עם חייבי ארבע מיתות, מגיעים – לפי גרסת הבבלי – לפרק חלק: למי יש ולמי אין חלק לעולם הבא.
- פרק אחרון במכות דן בדיני מלקות. לאחר שמסיימים לדון על מי מחויב מלקות וכיצד מלקים, דנים בשאלה האם מלקות פוטרות גם מכרת.

יג. אגב הפסוק

מין זה של אגב, פחות מצוי. מדובר במקרים שהגמרא הביאה פסוק לצורך דרשה בעניין שבו היא עוסקת, ואגב כך מביאה דרשה נוספת על אותו פסוק, אך בנושא אחר (מטבע העניין, הדבר מצוי באגדה, בה על אותו פסוק ישנן דרשות בנושאים שונים).

נביא לכך כמה דוגמאות:

- הגמרא עוסקת במעלת קריאת שמע על המיטה, ומביאה על כך את הפסוק "ובני רשף יגביהו עוף". אגב כך מביאה דרשה אחרת מפסוק זה – "כל העוסק בתורה, יסורין בדלין הימנו" (ברכות ה.).
- הגמרא עוסקת בעצירת גשמים, ומביאה על כך את הפסוק "אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל". אגב כך מביאה דרשה אחרת מפסוק זה – "אם ראית תלמיד שלימודו קשה עליו כברזל, בשביל משנתו שאינה סדורה עליו" (תענית ז:ח.).
- עוד בעניין עצירת גשמים, הגמרא מביאה את הפסוק "אם ישוך הנחש בלוא לחש ואין יתרון לבעל הלשון". אגב כך מביאה אגדה אחרת על פסוק זה – "לעתיד לבוא מתקבצות ובאות כל החיות אצל הנחש וכו'".
- הגמרא עוסקת באיסור ללכת לאיצטדינין, ומביאה את הפסוק "אשרי האיש אשר לא הלך וגו' כי אם בתורת ה' חפצו". אגב כך

מביאה דרשה אחרת מפסוק זה – "אין אדם לומד תורה אלא ממקום שליבו חפץ" (עבודה זרה יח:יט.).

יד. אנב בעל המימרא

ידוע שישנן מימרות רבות שהוזכרו רק אגב שמו של בעל המימרא. מדובר בדרך כלל כאשר בעל המימרא אינו נפוץ, ולכן לאחר שהזכירוהו במקום אחד, הזכירו עוד כמה ממימרותיו. במקומות אלו גם נוספה "ו" בין המימרות – "ואמר".

אחד המקומות הידועים הם "ואמר רב כהנא, דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרב תנחום: מאי דכתיב והבור רק אין בו מים. ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים? אלא מה תלמוד לומר אין בו מים – מים אין בו, אבל נחשים ועקרבים יש בו" שהוזכר בתוך סוגיית חנוכה (שבת כב). רק* בגלל המימרא הקודמת שלו שם (כא): "אמר רב כהנא, דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרבי תנחום: נר של חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה – פסולה, כסוכה וכמבוי".

בעניין זה חשוב לדעת ארבעה יסודות:

א. זה וזה גורם

במקרים רבים הובאו רק מימרות של אותו בעל מימרא, ששייכות לאותו נושא. הדבר נכון בפרט כאשר לבעל המימרא יש מימרות רבות בכל הש"ס. ניתן לכך שתי דוגמאות:

- בברכות פרק ג (כא). הביאו סוגיה של אמר רב יהודה אמר שמואל (ע"פ מסורת הש"ס שם והר"ף והרא"ש) בעניין ספק קרא קריאת שמע, שממנה הגיעו גם לספק התפלל. מייד אחריה הובאו עוד שתי הלכות של "ואמר רב יהודה אמר שמואל" – בעניין התפלל וחזור והתפלל, ובעניין התפלל ומצא ציבור שמתפללים. אבל נשים לב – הרי יש בש"ס עוד מאות מימרות של "אמר רב יהודה אמר שמואל", ואם כן למה הביאו כאן רק את שתי אלה? התשובה היא, שהביאו כאן רק

* כמובן שהדרשנים נתנו לכך טעמים נוספים בדרכם.

מימרות שיש להן שני תנאים: הן גם "אמר רב יהודה אמר שמואל", והן גם עוסקות בשאלה האם חוזר ומתפלל.

• בברכות פרק ה (ל:): הביאו מימרא של רבי אלעזר – "גדולה תפילה יותר ממעשים טובים". מיידי אחריה הובאו עוד כמה מימרות של "ואמר רבי אלעזר". אמנם יש בש"ס עוד מאות מימרות שלו, אך כאן הובאו רק מימרות שלו שעוסקות בענייני אגדה בנושא תפילה.

ב. קרוב קרוב קודם

גם המימרות שמובאות אגב בעל המימרא, מסודרות ע"פ סדר הגיוני. למשל, בברכות פרק א (ו:): הביאו מימרא "אמר רבי חלבו אמר רב הונא כל הקובע מקום לתפילתו וכו'". אגב מימרא זו הובאו בהמשך חמש מימרות נוספות שלו. נשים לב שיש היגיון לסדר שלהן: פותחים במימרות שעדיין עוסקות בתחום התפילה, בדומה למימרא המקורית (היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה, לעולם יהא אדם זהיר בתפילת המנחה) ורק לאחר מכן עוברים לנושאים אחרים (כל הנהנה מסעודת חתן, כל אדם שיש בו יראת שמיים, כל שידוע בחבירו שהוא רגיל ליתן לו שלום).

ג. תן לחכם ויחכם עוד

גם כשמביאים כמה מימרות אגב בעל המימרא, אין הכוונה שאלו כל המימרות שיש בשמו בכל הש"ס. למשל בדוגמא הקודמת – יש בש"ס עוד כמה מימרות של "אמר רבי חלבו אמר רב הונא".

ד. מה הטעם להזכיר מימרות רק בגלל בעל המימרא?

משום שבתקופת האמוראים, ששמותיהם היו מוכרים ומפורסמים, היה טבעי לזכור ולהזכיר מימרות על פי שם אומרם, כמו שבזמננו נזכור שר' שמעון שקופ חידש גם את "תורת המשפטים" וגם את "מיגו כח הטענה". אבל בתקופתנו שמות האמוראים, בפרט אלו שאינם מוכרים כ"כ, כבר לא מסייעים לנו לזכור. מדובר אפוא בגלידות שהפכו למברגים. לכן בכל מקום כזה נצטרך להשקיע מאמץ מיוחד לזכור היכן הסוגיה נמצאת.

טו. מברגים בסידור הפרקים

האם באמת כל מסכת מסודרת לחלוטין? האם תמיד מובן ההיגיון במקומו של כל פרק? לא. גם לגבי סידור הפרקים, אמנם מטרתנו להפוך כמה שיותר "מברגים" ל"גלילות", אך **בהחלט יישארו מעט "מברגים"**.

כך אומר המאירי על מסכת יבמות (פתיחה למסכת יבמות, ד"ה ואמנם): "ואמנם כל החלקים יתערבו בזאת המסכתא מאוד ויכנסו אחד בגבול חברו וגם הפרקים לא יבואו על סדר החלקים... והחלק הרביעי יתבאר בבלבול ובבלתי סדר במקומות מפוזרים בין שאר הפרקים" (וכן העיר המאירי בסוף הקדמתו לבית הבחירה סוף ד"ה ודע, שאפשר שסידור הפרקים מכון רק ברוב המסכתות. ומעין זה דן המלאכת שלמה (על המשנה בבא קמא פ"ח מ"א) על כך שפרק שמיני בבא קמא – "החובל" – עוסק בחבלות, והוא מפריד בין הפרק העוסק בגניבה – שביעי – לבין הפרקים העוסקים בגזילה – תשיעי ועשירי. ויישב זאת).

וחשוב שגם בעניינים אלו נזכור שלא כדאי לנסות לדחוק תירוצים שאינם אמיתיים, שהרי עדיפה קושיה טובה מאשר תירוצ גרוע (ש"ך חושן משפט סי' פד ס"ק יא: "ויותר נכון שיישארו דברי הרא"ש והמחבר בקושיא, משנמצא סברות זרות שאינן אליבא דהלכתא").

ועוד בעניין סדר הפרקים יש להדגיש שבכמה מקומות ישנן גרסאות שונות מהו סדרם. למשל, בבבלי סנהדרין פרק יא הוא פרק חלק, במשנה ובירושלמי הוא פרק הנחנקין. בבבלי מגילה פרק ד הוא "בני העיר", במשנה ובירושלמי הוא "הקורא עומד".

ועל כל פנים אין לתמוה אם מסיבות שונות אירע שהפרקים הגיעו לידינו שלא ע"פ הסדר ההגיוני (בפרט שיש בהם גם מחלוקות, כדלעיל), שהרי אפילו בתוך נוסח המשנה עצמו ישנם פרטים שבהם אין כללים קבועים (נדרים ג. "אלא לאו דווקא, זימנין מפרש ההוא דפתח ברישא, זימנין ההוא דסליק מפרש ברישא"), ויש שהגיעו דברים שלא ע"פ הסדר (עירובין קה. "היכא קאי? התם קאי"), ואירע שהתנא הוסיף פרט שלא במקומו (רש"י חולין קד: ד"ה כל האומר: "והתנא שכח ולא הזכיר שמו בתחילה וחזר והזכיר שמו"), והשאירו את נוסח המשנה כפי שהיה, שלא לשנות ממה שהורגלו בו התלמידים בעל פה (רש"י שבועות ד. ד"ה ומשנה לא זזה ממקומה: "ומשנה

ראשונה אף על פי שחזר בו מסתימתה, מאחר שפשטה ברוב התלמידים לא היה יכולת בדורות שאחר רבי לשכחה מפיהם ולבטלה מבית המדרש, וכן כתבו ריטב"א יבמות ל. ד"ה ומשנה לא זזה ממקומה, נימוקי יוסף יבמות ח. סוף ד"ה עשה, הון עשיר על המשנה ב"מ פ"ד מ"א ד"ה וטעמא, יד דוד נזיר י. ד"ה באותו הדיבור)*.

לאחר שאנו מכירים את כללי סידור הש"ס, נשתמש בהם בלימודנו. כך, נדגיש "נושא הסוגיה הוא ..., והיא הגיעה דווקא כאן משום ..., "אמנם נושא הפרק שלנו הוא ..., אך סוגיה זו עוסקת ב...

* יתכן שנישאר בקושיה על פרטים נוספים. הסוגיות באגדה על איוב נמצאות בסוף פרק א בבבא בתרא. וזה מובן שהן מובאות שם אגב הדיון האם איוב היה בימי משה, שהגיע בגלל הדיון מי כתב איזה ספר, שהגיע בגלל חלוקת כתבי הקודש בין שותפין (נושא הפרק הוא חלוקת שותפות). ועדיין לא זכיתי להבין, מדוע סוגיות אלו של איוב לא הובאו בסוף פרק ה בסוטה, שבו המשנה דנה בפירוש על איוב, האם עבד מיראה או מאהבה (כפי שבירושלמי אגדות כאלה נמצאות שם). תחום נוסף שכלליו אינו ברורים הוא מתי משנה חוזרת על עצמה גם במסכת אליה היא שייכת.

לדוגמה, בפרק א במגילה נמצאות המשניות של "אין בין". בין השאר נמצאת שם המשנה "אין בין שבת יום הכיפורים", והיא לא חוזרת על עצמה במסכתות שבת או יומא. אבל נמצאת שם גם המשנה "אין בין יום טוב לשבת", והיא כן חוזרת על עצמה גם בביצה (העוסקת ביום טוב).

דוגמה נוספת: בפרק ט בשבת נמצאות המשניות על אסמכתאות ("מניין ל"). בין השאר נמצאת שם המשנה "מניין לסיכה שהיא כשתייה ביום הכיפורים", והיא לא חוזרת על עצמה ביומא. אבל נמצאת שם גם המשנה "מניין שמרחיצין את המילה ביום השלישי שחל להיות בשבת", והיא כן חוזרת על עצמה (בשינוי לשון קל) בפרק יט בשבת, שעוסק בדיני מילה.

ויש שחוסר הסדר נראה לעינינו רק מפאת חוסר ידיעתנו. על המשנה "אפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק", הגמרא (ברכות לג.) מביאה את המעשה ברבי חנינא בן דוסא שנשכו ערוד, ומת אותו ערוד. קשה להבין מה הקשר בין מעשה זה לסוגיה. אלא שבתוספתא (ברכות פ"ג ה"כ) ובירושלמי (פ"ה סוף ה"א) ובתנחומא (שמות פרק ז פסוק ט) נקטו שהמעשה אירע בזמן שרבי חנינא בן דוסא התפלל, ולא הפסיק את תפילתו.

כללי סידור הש"ס

משום "...", "עד כאן עסקנו בפירוש המשנה והמסתעף ממנה, כעת
הגמרא תדון בסוגיות בנושא הכללי", וכן על זו הדרך.

יש סדר למסכת

לאחר שהבנו את התועלת הרבה שבסידור המסכת באופן של "כונס דברי תורה כללים" – נפרוט את הכללים ("נצייר מפה") של כל אחת מהמסכתות: נושאה, חלוקתה לחלקים*, חלוקתם לפרקים ועוד.

הדבר ייתן בידינו ייתרון עצום, כדברי הרמח"ל (בתחילת ההקדמה לספרו דרך ה'): **"יתרון ידיעת הדברים על מתכונת חלקיהם, כפי מחלוקתם וסדרי יחסיהם, מידיעתם שלא בהבחנה – כיתרון ראיתי הגן המהודר בערוגותיו ומיופה במסילותיו ובשורות מטעיו, מראיית חורש הקנים והיער הצומח בערבוב"**.

חשוב לשים לב שהמסכתות שונות זו מזו באופן סידורן, ולא ראי זו כראי זו: יש מהן שמחולקות באופן מובהק לחלקים נפרדים שכל אחד מהם מתפרט לכמה פרקים (כגון ברכות), יש מהן שמסודרות כמעט כרצף אחד על"פ הסדר (כגון יומא), יש מהן שכל פרק עוסק בנושא מוגדר בפני עצמו (כגון חולין ומכות), ויש מהן שהנושאים שבהן מעורבים זה בזה (כגון שבת ויבמות).

ברכות

נושא המסכת: ברכות ותפילות במובן הרחב (לא רק "ברכות").

ארבעה חלקים:

- קריאת שמע (פרקים א – ג).

* כבר המאירי (בפתיחת פירושו לכל מסכת) חילק כל מסכת לחלקים והגדירם. בדרכו, כיניתי גם כאן את תתי-הנושאים של המסכת בשם "חלקים". אמנם הגדרת המאירי ל"חלק" היא נושא המדובר במסכת, ולכן מצוי אצלו שאותו חלק נידון בפרקים שאינם רצופים. אצלנו, כיוון שמטרת החלוקה היא לתועלת לזיכרון, השתדלנו להגדיר "חלק" באופן שהוא מורכב מפרקים רצופים (ועם כל זה, אין למדין מן הכללות).

• תפילה (פרקים ד – ה).

• ברכות הנהנין (פרקים ו – ח).

• ברכות השבח והראייה (פרק ט).

נושאי הפרקים*:

א – [מאימת] – יסודות קריאת שמע. בתחילת הפרק אריכות באגדות העוסקות בתפילה והמסתעף מהן, כהקדמה למסכת בכללותה (אריכות בעניין חשיבות בית הכנסת, הקב"ה כביכול מתפלל).

ב – [היה קורא] – הפרטים של קריאת שמע. חציו השני של הפרק כבר עוסק בנושא של פרק שלישי: מי שלא יכול לקרוא קריאת שמע.

ג – [מי שמתו] – מי שלא יכול לקרוא קריאת שמע (או פטור מקריאתה).

ד – [תפילת השחר] – יסודות התפילה ותפילות נוספות, כגון תפילת בית המדרש, תפילה קצרה, תפילת הדרך וכו'.

ה – [אין עומדין] – פרטי תפילת שמונה עשרה (כוונה והפסק, תוספות שונות).

ו – [כיצד מברכין] – ברכות הנהנין.

ז – [שלושה שאכלו] – זימון (ואגב כך – ברכת המזון).

ח – [אלו דברים] – מחלוקות ב"ש וב"ה בסעודה.

ט – [הרואה] – ברכות השבח והראייה.

* יש מהלומדים שזוכרים את הפרקים ע"פ מספר הפרק (למשל, "ברכות פרק ד"), ויש שזוכרים ע"פ שמו (למשל, "פרק תפילת השחר"). ויש שאותו לומד זוכר חלק מהפרקים כך וחלק כך (למשל, רבים מכירים את פרק "חזקת הבתים" ע"פ שמו). לכן ציינו כאן גם את מספרי הפרקים וגם את שמותיהם.

שבת

נושא המסכת: בעיקר איסורי מלאכת שבת, ומעט מצוות השבת (הדלקת הנר, כבוד השבת, סעודות שבת).

ארבעה חלקים*:

- הכנות לשבת: דברים האסורים ערב שבת, הדלקת נרות, השהייה, הטמנה, עם מה מותר לצאת (פרקים א – ו).
- יסודות המלאכות: חילוק מלאכות, לט מלאכות, שיעורין (פרקים ז – י).
- פרטי המלאכות: יפורטו דיני חלק מהמלאכות ע"פ סדר המלאכות מהסוף להתחלה (יא – טו).
- איסורים מדרבנן, דינים שדוחים את השבת (יולדת ומילה), איסורים מדברי קבלה (טז – כד).

נושאי הפרקים:

- א – [יציאות השבת] – איסורי ערב שבת: איסורי הוצאה סמוך לחשיכה (ואגב כך, הקדמה לארבע הרשויות, ואיסורים קודם מנחה בחול – שדומים לכך), שביתת כלים, צלייה והבערה סמוך לחשיכה.
- ב – [במה מדליקין] – הדלקת נרות, בין השמשות.
- ג – [כירה] – בישול, שהיה, חזרה, בישול (לדעת מה מותר להשהות לפני שבת), טלטול נר (ואגב כך – דיני מוקצה).
- ד – [במה טומנין] – הטמנה (מה מותר להטמין לפני שבת).
- ה – [במה בהמה] – מה מותר להוציא עם הבהמה (לדעת מה מותר להשאיר עליה בערב שבת).

* במסכת שבת במיוחד חשוב להבין את מבנה החלקים שלה וסיבת הפרקים. אמנם אפשר שיש בהם עדיין מעט דוחקים, אך רק כך ניתן להבין מדוע מלאכת הוצאה נידונה גם בתחילת פרק א, גם בפרקים ה-ו וגם בפרק יא.

- ו – [במה אשה] – מה מותר להוציא עם האיש ועם האשה (לדעת מה מותר להשאיר עליה בערב שבת).
- ז – [כלל גדול] – חילוק מלאכות, לט מלאכות. בסוף הפרק מתחילים עם דיני שיעורין.
- ח – [המוציא יין] – שיעורין.
- ט – [אמר רבי עקיבא] – בדרך אגב (ונחלקו רש"י ותוס' אגב מה) – דינים שנלמדים מרמזים בפסוקים. בסוף הפרק – המשך שיעורין.
- י – [המצניע] – יסודות נוספים: מצניע, מלאכה בבת אחת, כלאחר יד, שניים שעשאוה, מלאכה שאין צריך לגופה (וכן דיני נטילת ציפורניים ותלישה, שדנו המפרשים מדוע הוזכרו כאן).
- יא – [הזורק] – פירוט המלאכות (חלקן) – ע"פ הסדר מהסוף להתחלה: מושיט, הוצאה.
- יב – [הבונה] – מכה בפטיש, בונה, חורש (אע"פ שאינו ע"פ הסדר, הוזכר אגב בונה ששיעורו כל שהוא), כותב.
- יג – [האורג] – אורג (אע"פ שאינו ע"פ הסדר, הוזכר המוסיף אריגה לאריג קיים, אגב מוסיף אות לכתב קיים), צד.
- יד – [שמונה שרצים] – נטילת נשמה, רפואות.
- טו – [ואלו קשרים] – קשירה, כבוד שבת.
- טז – [כל כתבי] – איסור הצלה בדליקה, חוץ מדברים מסוימים שהתירו.
- יז – [כל הכלים] – מוקצה.
- יח – [מפנין] – פינוי, יולדת.
- יט – [רבי אליעזר דמילה] – דיני מילה.
- כ – [תולין] – משמרת (כולל אוהל) ועוד בהכנת אוכל.
- כא – [נוטל] – בסיס לדבר האיסור – פרק קצר מאוד.
- כב – [חבית] – סחיטה, פתיחת חביות וכו'.

כג – [שואל] – ממצוא חפצך ודבר דבר: שאילה, אמירה למוצאי שבת. עיסוק במת.

כד – [מי שהחשיך] – טלטול ע"י גוי חש"ו ובהמה, שימוש בבעלי חיים ובעצים, מדידה.

עירובין

נושא המסכת: עירובין, דהיינו הדרכים להתיר טלטול בשבת ע"י מעשים שיגדירו באופן מיקל יותר את הרשויות השונות וכד'.

עירוב תבשילין אינו מנושא המסכת (הוא הוזכר במסכתנו רק במקום אחד בדרך אגב, בדף פ). למרות שמו, אין לו קשר למסכתנו כיוון שאינו בא להתיר טלטול אלא הכנה ביום טוב. לכן מקומו במסכת ביצה, שדנה בדיני יום טוב.

ארבעה חלקים:

- גדרי רשות היחיד, כולל לחי קורה דיומדין קרפף (פרקים א – ב).
- עירובין תחומין (פרקים ג – ה).
- עירובי חצרות (ושיתופי מבואות) (פרקים ו – ט).
- דיני שבת (פרק י).

נושאי הפרקים:

א – [מבוי שהוא גבוה] – מבוי, חצר, שיירה (ואגב כך – היתרים בשעת מלחמה).

ב – [עושין פסין] – פסי ביראות, קרפף.

ג – [בכל מערבין] – יסודות עירוב תחומין: המאכל, מקומו, תנאי, עירוב לשני ימים (יום טוב ושבת, שני ימים טובים, ראש השנה).

ד – [מי שהוציאוהו] – מקום התחום.

ה – [כיצד מעברין] – תוספות לעיר (עיבור, קרפף, שלושה כפרים), אופן המדידה.

- ו – [הדר] – יסודות עירוב חצירות.
- ז – [חלון] – היחס בין שתי רשויות (מערבין שניים או אחד), המאכל.
- ח – [כיצד משתתפין] – שיעור המאכל לעירוב, רשויות שונות (כולל רשויות עם מים).
- ט – [כל גגות] – רשויות שאינן שלמות: גגות חצרות קרפיות, חצר הפרוצה לרה"ר, גשרים.
- י – [המוצא תפילין] – דיני שבת.

פסחים

נושא המסכת: דיני פסח – חמץ, מצה, ליל הסדר, קרבן פסח.

שלושה חלקים:

- דיני פסח (פרקים א – ד).
- דיני קרבן פסח (פרקים ה – ט).
- דיני ליל הסדר (פרק י).

נושאי הפרקים:

- א – [אור לארבעה עשר] – בדיקת חמץ וביעור חמץ.
- ב – [כל שעה] – איסור הנאה מחמץ, מצה ומרור, חששות חימוץ.
- ג – [אלו עוברין] – חששות חימוץ (כולל חמץ נוקשה, חמץ בתערובת, שיאור).
- ד – [מקום שנהגו] – דיני מנהגים (אגב המנהג לא לעשות מלאכה בערב פסח).
- ה – [תמיד נשחט] – יסודות קרבן פסח (זמנו, לשמה, אופן עשייתו).
- ו – [אלו דברים] – קרבן פסח בשבת.
- ז – [כיצד צולין] – אופן צלייתו, קרבנות פסולים (נטמא, יצא).
- ח – [האשה] – דיני התמנות לקרבן פסח.

- ט – [מי שהיה] – תקלות בקרבן פסח (פסח שני, תמורה, תערובת, אבד).
י – [ערבי פסחים] – ליל הסדר.

שקלים

נושא המסכת: שקלים.

שלושה חלקים:

- דיני השקלים (פרקים א – ד).
- התשלום לקרבנות: הממונים במקדש והשופרות (פרקים ה – ו).
- ספיקות לגבי מציאות בענייני קדשים וטהרות (פרקים ז – ח).

נושאי הפרקים:

- א – [באחד באדר] – יסודות נתינת השקלים: סדר הנתינה (משמיעים, שוקלים, ממשכנים), והמחויבים בנתינה (קטן, כהן, גוי).
- ב – [מצרפין שקלים] – פרטי נתינת השקלים: הדרך, מעילה בשליח, מותר, שיעורן.
- ג – [בשלושה פרקים] – תרומת השקלים.
- ד – [התרומה] – מה היו עושים בשקלים (אגב כך – דיני המקדיש נכסיו).
- ה – [אלו הן הממונים] – הממונים במקדש (אגב הממונה על החותמות לקניית הקרבנות). בסופו – לשכות החשאים והכלים.
- ו – [שלושה עשר שופרות] – שלושה עשר שופרות (קופות לתשלום) שחלקן נועדו לשקלים (ואגב כך – שלושה עשר שולחנות ושלושה עשר השתחוואות במקדש).
- ז – [מעות שנמצאו] – ספיקות לגבי מציאות בעניין שקלים. אגב כך – ספיקות לגבי מציאות בעניין בשר ובהמות קדשים.
- ח – [כל הרוקין] – ספיקות לגבי מציאות בעניין טהרות. דיני טומאה לגבי פרוכת ובשר. מקום אברי התמיד. דיני שקלים בזמן הזה.

יומא

נושא המסכת: דיני יום הכיפורים.

שני חלקים:

- עבודת יום הכיפורים במקדש – לפי סדר הזמנים (פרקים א – ז).
- דיני יום הכיפורים לאדם הפרטי (פרק ח).

נושאי הפרקים:

- א – [שבועת ימים] – משבעה ימים קודם יום הכיפורים עד ליל יום הכיפורים.
- ב – [בראשונה] – פייסות במקדש.
- ג – [אמר להם הממונה] – תחילת הבוקר ויסודות העבודה.
- ד – [טרף בקלפי] – הגורל והוצאת המחתה.
- ה – [הוציאו לו] – העבודה בהיכל ובקודש הקודשים.
- ו – [שני שעירי] – השעיר לעזאזל.
- ז – [בא לו כהן גדול] – קריאה בתורה וסיום העבודה (אגב כן – בגדי כהן גדול).
- ח – [יום הכיפורים] – חמשת העינויים, הכפרה.

סוכה

נושא המסכת: דיני חג סוכות – סוכה, לולב, סוכות במקדש.

שלושה חלקים:

- סוכה (פרקים א – ב).
- ארבעת המינים (פרק ג).
- סוכות במקדש (פרקים ד – ה).

נושאי הפרקים:

- א – [סוכה] – דיני הסוכה.
- ב – [הישן תחת המיטה] – דיני הסוכה, דיני הישיבה בסוכה.
- ג – [לולב הגזול] – ארבעת המינים והלל.
- ד – [לולב וערבה] – סוכות במקדש: ערבה, ניסוך המים, שמחה.
- ה – [החליל] – המשך סוכות במקדש: בית השואבה.

ביצה

נושא המסכת: איסורי יום טוב.

ארבעה חלקים:

- מחלוקות בית הלל ובית שמאי ביום טוב (פרקים א – ב).
- איסורים נוספים ביום טוב (פרקים ג – ד).
- כללי יום טוב (חציו הראשון של פרק ה).
- תחומין ביום טוב (חציו השני של פרק ה).

נושאי הפרקים:

- א – [ביצה] – מחלוקות בית הלל ובית שמאי ביום טוב (בעיקר לגבי הכנת מאכלים).
- ב – [יום טוב] – המשך מחלוקות בית הלל ובית שמאי ביום טוב (ואגב שלושה דברים שרבן גמליאל החמיר כבית שמאי – גם שלושה דברים שרבי אלעזר בן עזריה מתיר).
- ג – [אין צדין] – הכנת בשר ביום טוב: צידה, שחיטה, מום, נבילה וכו'.
- ד – [המביא] – יצירה ביום טוב: סתירת אוהל, יצירת כלי, הולדת אש.

ה – [משילין] – כללי יום טוב (שבות, רשות, מצווה, אין בין יו"ט לשבת).
תחומין ביום טוב.

ראש השנה

נושא המסכת: דיני ראש השנה וקביעתו.

שלושה חלקים:

- משמעותו של ראש השנה (פרק א).
- קידוש החודש (פרק ב).
- דיני ראש השנה (פרקים ג – ד).

נושאי הפרקים:

- א – [ארבעה ראשי שנים] – משמעותו של ראש השנה (ראשי שנים, ימי דין). חלקו השני (והארוך) של הפרק כבר עוסק בקידוש החודש.
- ב – [אם אינן מכירין] – קידוש החודש.
- ג – [ראוהו בית דין] – דיני השופר (ואגב דין כוונה לשמיעת שופר – אגדה על כוונת ישראל לגבי ידי משה ולגבי נחש הנחושת). יש לשים לב שהמשנה הראשונה בפרק עוד עוסקת בנושא של פרק ב – קידוש החודש.
- ד – [יום טוב] – דיני התקיעות והתפילות (ובתחילתו תקנות ריב"ז – אגב תקנתו על תקיעה בשבת).

תענית

נושא המסכת: תעניות.

שלושה חלקים:

- תפילות על גשמים (חציו הראשון של פרק א).
- תעניות על גשמים ועל תופעות טבע (חציו השני של פרק א – פרק ג).
- תעניות התלויות בזמנים קבועים (פרק ד).

נושאי הפרקים:

א – [מאימתי] – תפילות על גשמים (הזכרה ושאלה), תעניות על גשמים.

ב – [סדר תעניות כיצד] – אופן התענית.

ג – [סדר תעניות אלו] – תעניות על תועפות טבע נוספות (בצורת, דבר, מחלות לתבואה, חיה רעה, חרב, ספינה מיטרפת, רוב גשמים).

ד – [בשלושה פרקים] – תעניות בזמנים קבועים: מעמדות, יז בתמוז, ט באב.

מגילה

נושא המסכת: דיני קריאת מגילה, קריאות בתורה, בית כנסת.

הקשר בין נושאי המסכת: אגב קריאת מגילה מגיעה קריאה בתורה, ואגב קריאה בתורה – דיני בית הכנסת. ע"פ הכלל שמסכת לא יכולה לכלול פחות משלושה פרקים (כפי שהזכרנו בפרק "כללי סידור הש"ס" בסעיף ז).

שלושה חלקים:

- קריאת מגילה (פרקים א – ב).
- קריאת התורה (פרק ג, וחצי שני של פרק ד).
- דיני בית כנסת (חצי ראשון של פרק ד).

גרסאות בסדר הפרקים: במשנה ובירושלמי סדר הפרקים ג – ד הפוך. מצד אחד, הסדר של הבבלי הגיוני יותר, כיוון שכך תחילת פרק ג מתקשרת עדיין לקריאת המגילה. מצד שני, הסדר של המשנה והירושלמי הגיוני יותר, כי כך החצי השני של פרק ג מתחבר לפרק ד (קריאת התורה).

נושאי הפרקים:

א – [מגילה נקראת] – זמני קריאת המגילה. אגב כך "אין בין", ואגדות על המגילה (ע"פ סדר המגילה).

- ב – [הקורא למפרע] – פרטי קריאת המגילה, דינים שחלים כל היום ודינים שחלים כל הלילה (אגב זמן קריאת מגילה).
- ג – [הקורא עומד] – דיני קריאת התורה (וקצת דיני חזן).
- ד – [בני העיר] – דיני בית כנסת, סדר הקריאות.

מועד קטן

נושא המסכת: חול המועד.

שני חלקים:

- מלאכה בחול המועד (פרקים א ב וחציו הראשון של פרק ג).
- דיני אבל (חציו השני של פרק ג).

נושאי הפרקים:

- א – [משקין בית השלחין] – מלאכות האסורות בחול המועד.
- ב – [מי שהפך] – מלאכות המותרות (דבר האבד, צורך המועד).
- ג – [ואלו מגלחין] – המשך מלאכות המותרות, דיני אבל (אגב הדין שהמועד מבטל את דיני אבלות).

חגיגה

נושא המסכת: דיני קרבנות הרגלים (לא רק קרבן חגיגה) ועלייה לרגל.

שני חלקים:

- קרבנות הרגלים (פרק ראשון וחצי פרק שני).
- דרגות הקדושה והטהרה (חצי פרק שני ופרק שלישי).

נושאי הפרקים:

- א – [הכל חייבין] – החייבים בקרבנות הרגלים, מעוות לא יוכל לתקון (אגב מי שלא הקריב חגיגה), דרשות שאינן מפורשות בתורה (אגב חגיגה).

ב – [אין דורשין] – מעשה בראשית ומרכבה (המשך דברים שאינם מפורשים בתורה), פרטי הקרבנות, דרגות הקדושה והטהרה (אגב הדין שעם הארץ נחשב טהור ברגל).

ג – [חומר בקודש] – המשך דרגות הקדושה והטהרה, דיני טהרת עם הארץ ברגל.

יבמות

נושא המסכת: דיני יבום, ודיני האיסורים שבנישואין בכלל (בניגוד למסכת כתובות שעוסקת בדיני הממונות שבנישואין). שים לב! רוב מסכת יבמות לא עוסקת בדיני יבום.

חמישה חלקים:

- יבום וחליצה (פרק א – חלק מפרק ו).
- האכלת תרומה ע"י כהן (לאשתו, בניו, אימו) (חלק מפרק ו – ט).
- תקלות בנישואין (פרקים י – יא).
- פרטי חליצה (פרק יב) *.
- דינים כלליים בנישואין (יג – טז).

נושאי הפרקים:

- א – [חמש עשרה נשים] – אלו שפטורות מן החליצה ומן היבום.
- ב – [כיצד] – המשך הפטורות מחליצה ויבום, אלו שפטורות מיבום וחייבות חליצה, חששות של לעז בנישואין.
- ג – [ארבעה אחין] – המשך פטורות מיבום וחייבות חליצה.

* לא זכיתי להבין מדוע פרק יב, הדין בפרטי חליצה, לא נמצא בחלק הראשון, בפרק ו. וכבר העיר בעניין זה המאירי בפתיחתו למסכת זו: "ואמנם כל החלקים יתערבו בזאת המסכתא מאוד, ויכנסו אחד בגבול חברו, וגם הפרקים לא יבואו על סדר החלקים".

- ד – [החולץ ליבמתו] – דיני יבום וחליצה.
- ה – [רבן גמליאל] – דיני מאמר וגט – יבמה (דינים דרבנן).
- ו – [הבא על יבמתו] – פרטי יבום, דיני אכילת תרומה ע"י נישואין, דיני פריה ורביה.
- ז – [אלמנה לכהן גדול] – המשך דיני אכילת תרומה ע"י נישואין.
- ח – [הערל] – אגב האכלת תרומה לפצוע דכא: דיני האסורין להינשא (פצוע דכא וכרות שפכה, עמוני ומואבי, מצרי ואדומי, סריס ואיילונית, טומטום ואנדרוגינוס).
- ט – [יש מותרות] – המשך דיני אכילת תרומה ע"י נישואין.
- י – [האשה רבה] – טעויות בנישואין, דיני בן תשע.
- יא – [נושאים על האנוסה] – תערובות בין אסורים למותרים לנישואין.
- יב – [מצוות חליצה] – פרטי חליצה.
- יג – [בית שמאי] – מיאון, יתומה.
- יד – [חרש שנשא] – נישואין חרש שוטה וקטן.
- טו – [האשה שלום] – עגונות.
- טז – [האשה בתרא] – המשך דיני עגונות.

כתובות

נושא המסכת: דיני הממונות שבנישואין בכלל (בניגוד למסכת יבמות שעוסקת בדיני האיסורים שבנישואין).

שישה חלקים:

- ויכוחים על סכום הכתובה (פרקים א – ב).
- זכויות ממוניות אחרות בנישואין (פרקים ג – ו).

- דיונים אחרים בנישואין – נדרים, מומים, שבועות ועוד (פרקים ז – ט).
- נישואים לכמה נשים יחד (פרק י).
- דיני אלמנה (יא – יב).
- דיני גזירות בירושלים (פרק יג).

נושאי הפרקים:

- א – [בתולה נישאת] – תשלום מנה ומאתיים לכתובה, אגב הוויכוחים בין הבעל לאשה בעניין זה – שאלות נוספות על נאמנות אשה (ראוה עם פלוני). הפרק פותח ביום הנישואין, משום שהסיבה לכך הוא שהבעל יבוא לבית דין להיפטר מחיוב הכתובה.
- ב – [האשה שנתארמלה] – הפה שאסר (אגב הוויכוחים בין הבעל לאשה), נאמנויות נוספות (שבויה, כהונה).
- ג – [אלו נערות] – דיני אונס ומפתה: דיני קנס (ואגב כך בגמרא דיני קים ליה בדרכה מיניה).
- ד – [נערה שנפתתה] – זכויות האב בביתו (ופותח בקשר לפרק הקודם – לגבי אונס ומפתה). תנאי בית דין בכתובה.
- ה – [אף על פי] – חיובים שבין בעל לאשתו: תוספת כתובה, מקדיש מעשי אשתו, מלאכות שהאשה עושה לבעלה, עונה ועוד.
- ו – [מציאת האשה] – חיובי ממון שבין אבי האשה לבין בעלה (המשנה הראשונה עדיין שייכת לנושא הפרק הקודם).
- ז – [המדיר] – דיני נדרים בנישואין. אגב כך גם מומים בנישואין.
- ח – [האשה שנפללו] – נכסים שהאשה קיבלה (ש"נפל" לה).
- ט – [הכותב לאשתו] – דיני שבועות בנישואין, דיני גביית הכתובה.
- י – [מי שהיה נשוי] – נישואין עם כמה נשים יחד.
- יא – [אלמנה ניזונת] – דיני אלמנה.
- יב – [הנושא את האשה] – המשך דיני אלמנה.

יג – [שני דיני] – דיני גזירות בירושלים (אגב דינים בענייני ממונות שבין הבעל לאשה), ויכוחים בין הבעל לאשה על מקום המגורים.

נדריים

נושא המסכת: נדרים.

הקשר לסדר נשים: אין סדר שקשור ישירות לנדריים ונזיר. הסדר הקרוב ביותר הוא סדר נשים, כיוון שאב ובעל מפירים את נדרי האשה.

שלושה חלקים:

- כללים בדיני נדרים (פרקים א – ה).
- מה היתה כוונת הנודר (פרקים ו – ט).
- הפרה ע"י אב ובעל (פרקים י – יא).

נושאי הפרקים:

א – [כל כינויי] – יסודות הנדרים: נדרים, כינויים, ידות, לשונות שונות.

ב – [ואלו מותרין] – פרטי נדרים: מתפיס בדבר המותר, בדבר האסור, פירוש הנדר.

ג – [ארבעה נדרים] – נדרים שהתירו חכמים, האנשים הכלולים בנדר.

ד – [אין בין המודר] – מודר הנאה.

ה – [השותפין] – שותפין (וכן תפיסת יד, בני בבל).

ו – [הנודר מן המבושל] – מה כוללת כל לשון (מאכלים שונים).

ז – [הנודר מן הירק] – מה כוללת כל לשון (מאכלים שונים ועוד), חילופיהם וגידוליהם, זמן הנדר.

ח – [קונם יין] – זמן הנדר, כוונת הנודר.

ט – [רבי אליעזר] – חרטה.

- י – [נערה המאורסה] – הפרה ע"י אב ובעל.
יא – [ואלו נדרים] – אלו נדרים מפר.

נזיר

נושא המסכת: נזירות.

הקשר לסדר נשים: אין סדר שקשור ישירות לנדרים ונזיר. הסדר הקרוב ביותר הוא סדר נשים, כיוון שאב ובעל מפירים את נדרי האשה.

ארבעה חלקים:

- קבלת הנזירות (פרקים א – ב).
- שלילת נזירות – התרה, סתירה, טעויות (פרקים ג – ה).
- איסורי נזיר (פרקים ו – ז).
- דינים נוספים בנזיר (פרקים ח – ט).

נושאי הפרקים:

- א – [כל כינויי נזירות] – יסודות הנזירות: סוגי נזירות, סתם נזירות, מספר הנזירות.
- ב – [הריני נזיר] – לשונות שונות של נזירות.
- ג – [מי שאמר] – סתירת נזירות.
- ד – [מי שאמר] – התרה והפרה של נזירות, נזירות בנו, נזירות אביו.
- ה – [בית שמאי] – טעויות בנזירות.
- ו – [שלושה מינין] – שלושת איסורי הנזיר, אופן התגלחת.
- ז – [כהן גדול] – טומאת נזיר.
- ח – [שני נזירים] – ספיקות בנזירות.
- ט – [הכותים אין להם] – לאלו אנשים יש נזירות, טומאת התהום (ואגב כך – דינים נוספים של "רגליים לדבר").

סוטה

נושא המסכת: דיני אשה סוטה.

שלושה חלקים:

- דיני סוטה (פרקים א – ו).
- דינים שנאמרים בלשון הקודש או בכל לשון (פרקים ז – ט בחציו הראשון).
- ירידת הדורות (חציו השני של פרק ט).

נושאי הפרקים:

- א – [המקנא] – מהקינוי עד ההבאה למקדש.
- ב – [היה מביא] – מהבאת המנחה עד השבועה.
- ג – [היה נוטל] – הקרבת המנחה, שתיית המים, מקרים שלא מועילים (אמרה איני שותה, זכות תולה, אשת כהן), רשימת דינים שבין איש לאשה (אגב דין שוטה – ששייך רק באשה).
- ד – [ארוסה] – נשים שלא שותות.
- ה – [כשם שהמים] – האיסור לבועל, כל הדינים שנאמרו "בו ביום" (אגב הדרשה של האיסור לבועל שגם היא נאמרה בו ביום (רש"י)).
- ו – [מי שקינא] – פרטי דיני קינוי סתירה וטומאה.
- ז – [אלו נאמרין] – דינים שנאמרים בכל לשון, תחילת הדינים שנאמרים בלשון הקודש.
- ח – [משוח מלחמה] – דיני מלחמה (אגב הדין שמשוח מלחמה מדבר בלשון הקודש).
- ט – [עגלה ערופה] – דיני עגלה ערופה (אגב הדין שנאמרת בלשון הקודש). ירידת הדורות (אגב ביטול דין עגלה ערופה).

גיטין

נושא המסכת: גירושין.

שלושה חלקים:

- כתיבת הגט (פרקים א – ג).
- מפני תיקון העולם (פרקים ד – ה) *.
- פרטים בדיני הגט (פרקים ו – ט).

נושאי הפרקים:

- א – [המביא גט] – השוואה בין גט לשטר שחרור של עבד.
- ב – [המביא גט] – דיני כתיבת הגט (הפרק פותח שוב בדיני בפני נכתב ובפני נחתם, שהוזכרו בתחילת פרק א, ודינים אלו מתקשרים לשאר נושא הפרק – כתיבת הגט). בסוף הפרק מוזכרים בקצרה גם דיני הבאת הגט.
- ג – [כל הגט] – דיני לשמה (כאן מקומם העיקרי. מה שהוזכרו גם בתחילת פרק א הוא בגלל ההשוואה לשטר שחרור). ספק אם משלח הגט חי, ואגב כך דיני חזקת חיים גם בסוגיות אחרות.
- ד – [השולח] – דיני ביטול גט ותקנה על כך מפני תיקון העולם. אגב כך – תקנות "מפני תיקון העולם" בסוגיות שונות.
- ה – [הניזקין] – תקנות נוספות "מפני תיקון העולם" (גם אם שם זה לא מפורש בהם), בדומה לזה – תקנות "מפני דרכי שלום".
- ו – [האומר] – שליחות בגיטין.
- ז – [מי שאחזו] – תנאי בגט (והמשנה הראשונה עדיין עוסקת בנושא של הפרק שעבר – שליחות).
- ח – [הזורק] – נתינת הגט, פסולים בנוסח הזמן שבגט (ואגב דיני גט פסול, שדינו שתצא מזה ומזה – דינים נוספים של תצא מזה ומזה).

* דיני "תיקון העולם" הובאו אגב דיני ביטול גט. לכן בעצם כל המסכת עוסקת בגט, ואין הבדל מהותי בין החלק הראשון לחלק השלישי.

ט – [המגרש] – כתיבת וחתימת הגט, פרטים נוספים: גיטין שנתערבו, קול, סיבת הגירושין.

קידושין

נושא המסכת: קידושי אשה.

חמישה חלקים:

- קניינים (פרק א).
- כללי המצוות (פרק א).
- קידושין (תחילת פרק א, פרקים ב – ג).
- פסולי קידושין (פרק ד).
- ייחוד (פרק ד).

נושאי הפרקים:

- א – [האשה נקנית] – קידושי אשה, אגב כך – קניינים בכלל, כללי המצוות (אגב חובת האב להשיא לבנו אשה).
- ב – [האיש מקדש] – פרטי הקידושין: שליחות, במה מקדשים (ואגב כך – רשימת האסורים בהנאה), מטעה.
- ג – [האומר] – תנאים, ספיקות ונאמנויות, כללי תפיסת קידושין.
- ד – [עשרה יוחסין] – יוחסין שונים, ספיקות ונאמנויות, דיני ייחוד (ואגב מלאכות שיש בהן חשש ייחוד – אלו מלאכות טובות).

בבא קמא

נושא המסכת: דיני נזקים וגניבה.

ארבעה חלקים:

- יסודות בדיני ממונו שהזיק (פרק א – חציו הראשון של פרק ג).
- פרטי ארבעת אבות הנזיקין (חציו השני של פרק ג – פרק ו).

- גניבה וגזילה (פרקים ז, ט – י).
- חובל בחבירו (פרק ח).

נושאי הפרקים:

- א – [ארבעה אבות] – יסודות ממונו שהזיק (אבות, אופן התשלומין). סוף הפרק כבר עוסק בנושא של פרק שני – כללי תם ומועד.
- ב – [כיצד הרגל] – כללי תם ומועד.
- ג – [המניח] – נזקים ברשות הרבים, שור.
- ד – [שור שנגח ארבעה וחמישה] – שור.
- ה – [שור שנגח את הפרה] – שור, בור.
- ו – [הכונס] – שן ורגל, אש.
- ז – [מרובה] – גניבה (ובסופו – איסור גידול בהמה דקה בארץ ישראל, ודנו המפרשים מה הטעם שהוזכר דווקא כאן).
- ח – [החובל] – חובל בחבירו.
- ט – [הגוזל עצים] – גזילה.
- י – [הגוזל ומאכיל] – גזילה.

בבא מציעא

נושא המסכת: דיני ממונות שונים, חוץ מדיני נזיקין (שבבא קמא) והעברת בעלות (שבבא בתרא): אבדה, שומרים, אונאה, ריבית, פועל, שכנים.

חלקים: מכיוון שיש במסכת נושאים רבים ושונים, אין תועלת לזכרון לחלקה לחלקים (המאירי מנה בה שמונה חלקים).

נושאי הפרקים:

- א – [שניים אוחזין] – ויכוחים בין המוצא לבין אנשים נוספים למי שייכת המציאה, מציאות שאסור להחזירן.

ב – [אלו מציאות] – דיני הכרזה על מציאה (ובדומה לזה גם דיני פריקה וטעינה).

ג – [המפקיד] – פיקדון.

ד – [הזהב] – אונאה (ובתחילתו מעט על חילופי מטבעות).

ה – [איזהו נשך] – ריבית.

ו – [השוכר את האומנין] – דיני אומנים. אגב שינוי ממה שסיכם עם האומנים – גם שינוי ממה שסיכם בהשכרת בעלי חיים. אגב דיני השמירה של האומנים (כשומר שכר או כשומר חנם) – דינים נוספים בענייני שומרים.

ז – [השוכר את הפועלים] – זכויות הפועלים. דיני ארבעת השומרים.

ח – [השואל את הפרה] – המשך דיני ארבעת השומרים.

ט – [המקבל שדה מחבירו] – מקבל שדה מחבירו. ביומו תיתן שכרו. דיני משכון.

י – [הבית והעלייה] – יחסים בין שכנים.

בבא בתרא

נושא המסכת: דיני העברת בעלות (מכירה, ירושה, חלוקת שותפות).

ארבעה חלקים:

- שותפות (פרק א).
- שכנים (פרק ב).
- מכירה (פרקים ג – ז, י).
- ירושה (פרקים ח – ט).

נושאי הפרקים:

א – [השותפין] – חלוקת שותפות. בסוף הפרק, אגב דיני חלוקת כתבי הקודש – אריכות בדיני כתיבת כתבי הקודש, ובפרט בספר איוב.

- ב – [לא יחפור] – נזקי שכנים.
- ג – [חזקת הבתים] – חזקת קרקעות.
- ד – [המוכר את הבית] – מה כלול במכירת קרקעות.
- ה – [המוכר את הספינה] – מה כלול במכירת מטלטלין.
- ו – [המוכר פירות] – המשך מכירת מטלטלין, מכירת דרך.
- ז – [בית כור] – מכירת שטחים.
- ח – [יש נוחלין] – יסודות דיני ירושה.
- ט – [מי שמת] – פרטי דיני ירושה.
- י – [גט פשוט] – מכירת שטרות.

סנהדרין

נושא המסכת: דיני בתי הדין, לתשלומי ממון ולחיוב נפשות.

שלושה חלקים:

- אופן הדין בבתי הדין (פרקים א – ה).
- חייבי נפשות (פרקים ז – י).
- עונשים לעולם הבא (פרק יא).

גרסאות בסדר הפרקים: בבבלי פרק יא הוא פרק חלק, במשנה ובירושלמי הוא פרק הנחנקין.

נושאי הפרקים:

- א – [דיני ממונות בשלושה] – בתי דין שונים ותפקדיהם.
- ב – [כהן גדול] – האם כהן גדול ומלך דנים והאם דנים אותם. אגב כך דיני מלך בכלל.
- ג – [זה בורר] – דיני ממונות.
- ד – [אחד דיני ממונות] – דיני נפשות.

- ה – [היו בודקין] – דיני חקירת העדים עד גמר הדין.
- ו – [נגמר הדין] – אופן הסקילה. אגב כך הלנת המת וקבורתו.
- ז – [ארבע מיתות] – אופן השריפה, אופן ההריגה (בסיף), פירוט הנסקלים.
- ח – [בן סורר ומורה] – המשך פירוט הנסקלים: בן סורר ומורה. אגב כך – הבא במחתרת (שגם הוא נידון על שם סופו), ואגב כך – אלו שמצילים אותם בנפשם (בדומה לבא במחתרת).
- ט – [הנשרפין] – פירוט הנשרפים, פירוט הנהרגים (בסיף), מיתות מיוחדות (מי שנתחייב שתי מיתות, כיפה, קנאים, פרחי כהונה).
- י – [אלו הן הנחנקין] – פירוט הנחנקים.
- יא – [חלק] – עבירות שאין עליהן חלק לעולם הבא, מלכים והדיוטות שאין להם חלק לעולם הבא.

מכות

נושא המסכת: עונשים נוספים של בית דין, פרט לנפשות וממונות (לא רק "מכות").

שלושה חלקים:

כל פרק עוסק בנושא אחר.

- עדים זוממים (פרק א).
- גלות לעיר מקלט (פרק ב).
- דיני מלקות (פרק ג).

נושאי הפרקים:

א – [כיצד העדים] – עדים זוממים. בסופו משנה על דינים כלליים לגבי חייבי מיתות בית דין (משום שכאן מסתיימים דיני חייבי מיתות בית דין שנידונו באריכות במסכת סנהדרין, וממשיכים בעדים זוממים שלעיתים מחויבים מיתה).

- ב – [אלו הן הגולין] – גלות לעיר מקלט.
- ג – [אלו הן הלוקין] – פירוט הלוקים, אופן ההלקייה.

שבועות

נושא המסכת: דיני שבועה.

שני חלקים:

- שתיים שהן ארבע, בעיקר לגבי ידיעות הטומאה (פרקים א – ב).
- סוגי שבועות שונים (פרקים ג – ח).

נושאי הפרקים:

- א – [שבועות שתיים] – שתיים שהן ארבע בידיעות הטומאה (אגב שתיים שהן ארבע בשבועות).
- ב – [ידיעות הטומאה] – המשך שתיים שהן ארבע בידיעות הטומאה (ואגב נטמא בעזרה לאחר שנכנס אליה בהיתר – דיני משמש עם הטהורה ונטמאת).
- ג – [שבועות שתיים] – שתיים שהן ארבע בשבועות, שבועת ביטוי, שבועת שווא.
- ד – [שבועת העדות] – שבועת העדות.
- ה – [שבועת הפיקדון] – שבועת הפיקדון.
- ו – [שבועת הדיינים] – שבועת הדיינים, דברים שלא נשבעים עליהם.
- ז – [כל הנשבעין] – נשבעים ונוטלים.
- ח – [ארבעה שומרים] – שבועת השומרים.

עבודה זרה

נושא המסכת: דיני היחסים עם הגויים (לא רק "עבודה זרה").

שלושה חלקים:

- איסורים שונים עם גוי (פרקים א – ב).

- איסור הנאה מע"ז (פרק ג, חציו הראשון של פרק ד).
- יין נסך (חציו השני של פרק ד, פרק ה).

נושאי הפרקים:

- א – [לפני אידיהן] – משא ומתן עם גויים: חשש שיודה לע"ז, חשש שישתמש בקנייה לע"ז, מלאכה בשבת, נזק לרבים, הכנסת ע"ז.
- ב – [אין מעמידין] – מעשים שאסורים עם הגוי (ייחוד בהמה ואשה, דיפוי, הסתפרות), דברים של הגוי שאסורים באכילה או בהנאה.
- ג – [כל הצלמים] – האיסור להנות מע"ז.
- ד – [רבי ישמעאל] – איסור הנאה מע"ז, יין של גוי.
- ה – [השוכר את הפועל] – יין נסך (ואגב כך – איסורים שאוסרים בכלשהו), דיני כלים של גוי (בליעה הגעלה והטבלה).

הוריות

נושא המסכת: הוראות בטעות.

שני חלקים:

- הוראות בטעות (פרקים א – ב).
- דיני כהן גדול ומלך (פרק ג).

נושאי הפרקים:

- א – [הורו בית דין] – הוראת בית דין בטעות.
- ב – [הורה כהן משיח] – יסודות הוראת כהן גדול ("כהן משיח") ונשיא (מלך). (בסוף הפרק השוואה בין דיני יחיד, נשיא, משיח, ובית דין).
- ג – [כהן משיח] – פרטי דיני כהן גדול ומלך (האם חטא כשהיה במינוי או לא), אגב כך – הבדלים בין כהן גדול לכהן הדיוט, אגב כך – מעלות בין איש לאשה ובין יוחסין שונים.

זבחים

נושא המסכת: קרבנות הבאים מן החי.

חמישה חלקים:

- לשמו (פרק א).
- פיגול (פרקים ב – ד).
- דיני הקרבנות השונים (פרקים ה – ז).
- פרטים שונים בדיני קרבנות (פרקים ח – יב).
- הקרבה בחוץ ובבמות (פרקים יג – יד).

נושאי הפרקים:

- א – [כל הזבחים] – דין לשמו.
- ב – [כל הזבחים שקיבלו דמן] – פסולים שעבדו, דיני פיגול.
- ג – [כל הפסולין] – המשך דיני פיגול.
- ד – [בית שמאי] – המשך דיני פיגול, דיני לשמו.
- ה – [איזהו מקומן] – דיני הקרבנות השונים: היכן נשחטים, נתינת הדם וכו'.
- ו – [קודשי קודשים] – דיני קרבנות העוף (המשנה הראשונה שייכת עוד לנושא של הפרק הקודם).
- ז – [חטאת העוף] – המשך דיני קרבנות העוף.
- ח – [כל הזבחים] – תערובות.
- ט – [המזבח מקדש] – אם עלו לא ירדו.
- י – [כל התדיר] – דיני קדימה בקרבנות (תדיר, מקודש), אכילת כהנים.
- יא – [דם חטאת] – כיבוס דם חטאת, כלים שבלעו קודשים.
- יב – [טבול יום] – זכות הכהנים בבשר ובעורות, פרים ושעירים הנשרפים.

יג – [השוחרט והמעלה] – הקרבה בחוץ.

יד – [פרת חטאת] – המשך דין הקרבה בחוץ, איסור והיתר במות.

מנחות

נושא המסכת: קרבנות הבאים מן הצומח.

שלושה חלקים:

- דיני מנחות בכלל (פרקים א – ו).
- דיני מנחות מסוימות (פרקים ז – יא).
- לשונות של נדרים ונדבות (פרקים יב – יג).

נושאי הפרקים:

א – [כל המנחות] – יסודות בדיני מנחות: לשמה, פסולים, שמן ולבונה, ארבע עבודות.

ב – [הקומץ את המנחה] – פיגול בחלקים מסוימים של המנחה, מה מפגל את מה.

ג – [הקומץ רבה] – דיני קומץ ושיריים, דינים שונים שמעכבים זה את זה (אגב עייכוב בקומץ) (המשנה הראשונה עדיין קשורה לנושא הפרק הקודם – פיגול).

ד – [התכלת] – המשך דינים שונים שמעכבים זה את זה, מנחת חביתין.

ה – [כל המנחות באות מצה] – פרטי דיני מנחות: מצה, שמן ולבונה, תנופה והגשה, מיני מנחות שונים.

ו – [רבי ישמעאל] – המשך פרטי דיני מנחות: שיריים לכהנים, שיפה ובעיטה, דיני העומר.

ז – [אלו מנחות נקמצות] – דיני תודה.

ח – [התודה היתה באה] – העומר ושתי הלחם, דיני השמן והיין.

ט – [כל קרבנות הציבור] – המידות במקדש, דיני סמיכה.

- י – [שתי מידות] – דיני העומר.
- יא – [שתי הלחם] – שתי הלחם ולחם הפנים.
- יב – [המנחות והנסכים] – לשונות של נדרים ונדבות למנחות.
- יג – [הרי עלי עישרון] – המשך לשונות של נדרים ונדבות למנחות, אגב כך – גם לשונות של זבחים.

חולין

נושא המסכת: דיני בשר (לא רק אכילתו ובוודאי שלא רק שחיטתו – המסכת עוסקת גם בטומאת הבשר ובראשית הגז).

שלושה חלקים:

- התנאים להיתר הבהמה (פרקים א – ג).
- דינים נוספים בבשר (פרקים ד – י).
- דינים עוד לפני השחיטה (פרקים יא – יב).

נושאי הפרקים*:

- א – [הכל שוחטין] – יסודות השחיטה, דינים שונים שיש בהם זוגות דינים הפוכים (אגב המשנה "כשר בשחיטה פסול במליקה כשר במליקה פסול בשחיטה").
- ב – [השוחט] – פרטי השחיטה.
- ג – [אלו טריפות] – דיני טריפות, סימני כשרות.
- ד – [בהמה המקשה] – עובר במעי בהמה.
- ה – [אותו ואת בנו] – אותו ואת בנו.

* מסכת חולין עוסקת בנושאים רבים מאוד, אך היא גם מסודרת מאוד: כל נושא נידון בפרק בפני עצמו (ללא גלישות פרקים), חוץ מהנושא הראשון – שחיטה – שנידון בשני הפרקים הראשונים.

- ו – [כיסוי הדם] – כיסוי הדם.
- ז – [גיד הנשה] – גיד הנשה.
- ח – [כל הבשר] – בשר בחלב. בסוף הפרק משנה אחת על חלב ודם.
- ט – [העור והרוטב] – טומאת בשר.
- י – [הזרוע והלחיים] – זרוע לחיים וקיבה.
- יא – [ראשית הגז] – ראשית הגז.
- יב – [שילוח הקן] – שילוח הקן.

בכורות

נושא המסכת: חיובי הבכורות השונים.

חמישה חלקים:

- פטור חמור (פרק א).
- בכור בהמה טהורה (פרקים ב – ג).
- דיני בכור בהמה טהורה שנפל בו מום (פרקים ד – ה).
- מומים בבהמה ובאדם (פרקים ו – ז).
- דיני נוספים: בכור לנחלה, מעשר בהמה (פרקים ח – ט).

נושאי הפרקים:

- א – [הלוקח עובר חמור] – פטר חמור. אגב השאלה האם עדיף לפדותו או לעורפו – מצוות נוספות שיש בהן שתי אפשרויות והשאלה איזו מהן עדיפה.
- ב – [הלוקח עובר פרתו] – פרטי דין בכור בהמה טהורה – מקרים שפטורים, ספיקות.
- ג – [הלוקח בהמה] – המשך ספיקות בבכור בהמה טהורה, איסור גזיזה.

ד – [עד כמה] – דיני בכור בהמה טהורה שנפל בו מום, דיני הנוטל שכר לראות מומים (ואגב כך – הנוטל שכר לעוד עניינים), דיני החשוד על הבכורות (ואגב כך – החשוד לעוד עניינים).

ה – [כל פסולי המוקדשין] – דיני בכור בהמה טהורה שנפל בו מום, המטיל מום בבכור, נאמנות על כך.

ו – [על אלו מומין] – פירוט מומים בבהמה טהורה.

ז – [מומין אלו] – פירוט מומים באדם.

ח – [יש בכור] – השוואת בכור אדם (שבמסכתנו) לבכור נחלה, ספקות בענייני בכורות אדם, דין חמישה סלעים.

ט – [מעשר בהמה] – מעשר בהמה (משום הדמיון שבין קרבן מעשר במה לקרבן בכור).

ערכין

נושא המסכת: התחייבויות ממוניות למקדש (לא רק ערכין, אלא גם הקדשת שדות וחרמים).

ארבעה חלקים:

- ערכין ונדרים (הכוונה לנדרי "דמי עלי") (פרקים א – ה).
- מישכון החייבים להקדש (פרק ו).
- הקדשת שדות וחרמים (פרקים ז – ח).
- מכירת שדות ובתים (פרק ט).

נושאי הפרקים:

א – [הכל מעריכין] – יסודות ערכין ונדרים (הכוונה לנדרי "דמי עלי") – על מי הם חלים ועל מי לא.

ב – [אין נערכין] – כל הדינים שיש בהם מינימום ומקסימום – אגב דיני ערכין שיש גם בהם כך.

ג – [יש בערכין] – כל הדינים שיש בהם ערכים קבועים ("להקל ולהחמיר") – אגב דיני ערכין שיש גם בהם כך.

ד – [השג יד] – פרטי דיני ערכין ונדרים.

ה – [האומר משקלי עלי] – אופנים שונים של ערכין ונדרים (הנודר משקל, אבר, חצי ערך וכו'). המשנה האחרונה כבר מתחילה את הנושא של הפרק הבא – מישכון החייבים להקדש.

ו – [שום היתומים] – מישכון החייבים להקדש (אגב כך, בתחילת הפרק, גם גבייה מיתומים).

ז – [אין מקדישין] – הקדשת וגאולת שדות.

ח – [המקדיש שדהו] – המשך הפרק הקודם – הקדשת וגאולת שדות, חרמים.

ט – [המוכר שדהו] – מכירת שדות וגאולתם (אגב דיני הקדשתם דלעיל), מכירת בתים וגאולתם.

תמורה

נושא המסכת: קדושת הקרבנות. לכן המסכת כוללת דינים נוספים מלבד תמורה.

שלושה חלקים:

- תמורה (פרקים א – ה).
- פסולים להקרבה (פרק ו).
- סוגי קרבנות שונים (פרק ז).

נושאי הפרקים:

א – [הכל ממירין] – יסודות תמורה: כיצד ממירים. אגב כך – דינים נוספים "לפי חשבון" (אין המדומע מדמע אלא לפי חשבון וכו').

ב – [יש בקרבנות] – השוואה בין קרבנות יחיד לקרבנות ציבור (אגב זה שקרבנות ציבור לא עושים תמורה), השוואה בין קודשים לתמורה.

- ג – [אלו קדשים] – דיני תמורה וולדות קודשים.
- ד – [ולד חטאת] – דיני חטאות שימותו (אגב זה שתמורת חטאת וולד חטאת ימותו).
- ה – [כיצד מערימין] – הקדשת ולד שבמעיה (ואגב כך, דין נוסף של "אי אפשר לקרות שני שמות כאחת"), לשון התמורה.
- ו – [כל האסורין] – הפסולים להקרבה.
- ז – [יש בקדשי מזבח] – השוואה בין קודשי מזבח לקודשי בדק הבית, הנקברים והנשרפים.

בריתות

נושא המסכת: חיובי חטאת ואשם.

שלושה חלקים:

- קרבנות חטאת ואשם (פרקים א – ב).
- חלוקת חיובים (פרק ג).
- אשם תלוי (פרקים ד – ו).

נושאי הפרקים:

- א – [שלושים ושש] – יסודות חיובי חטאות: מי מחויב בחטאת ובאשם תלוי, סוגי קרבנות (האם מביאות והאם נאכל).
- ב – [ארבעה מחוברי כפרה] – המשך סוגי קרבנות: ארבעה מחוסרי כפרה, ארבעה מביאים על הזדון, חמישה מביאים על עבירות הרבה (ואגב כך – סוגיית שפחה חרופה).
- ג – [אמרו לו] – חלוקת חיובים (העלמות מחלקים, מעשה אחד עם כמה חיובים).
- ד – [ספק אכל חלב] – אשם תלוי.
- ה – [דם שחיטה] – האם יש אשם תלוי על ספק מעילה (ובתחילתו משנה על איסור דם, שהוא מחייבי חטאת).

ו – [המביא אשם] – פרטים באשם תלוי (הביא ונודע לו, האם אפשר לנדוב אותו), האם יום הכיפורים מכפר לעניין קרבנות, העדפות בין קרבנות שונים (ואגב כך – העדפות בין אביו ואימו, אביו ורבו).

מעילה

נושא המסכת: דיני מעילה בקודשים.

שלושה חלקים:

- דיני מעילה (פרקים א – ג).
- צירוף ושיעור למעילה (פרקים ד – ה).
- שליחות במעילה (פרק ו).

נושאי הפרקים:

- א – [קדשי קדשים] – במה יש מעילה ומתי.
- ב – [חטאת העוף] – ממותי עד מתי יש מעילה בכל אחד מסוגי הקודשים (ואגב כך גם ממותי יש בהם שלבים נוספים: להיפסל בטבול יום, להתחייב בפיגול וכו').
- ג – [ולד חטאת] – דברים שלא נהנים ולא מועלים בהם.
- ד – [קדשי מזבח] – צירוף קודשים שונים למעילה (זו המשנה הראשונה), אגב כך – צירוף פסולים שונים בדינים שונים.
- ה – [הנהנה מן ההקדש] – שיעור מעילה ופרטים נוספים.
- ו – [השליח שעשה] – שליחות במעילה.

קינים

נושא המסכת: תערובות בקרבנות העוף (תערובות בקרבנות בהמה נידונות בזבחים פרק ח).

נושאי הפרקים:

- א – [חטאת העוף] – היסודות: ההבדלים בין חטאת לעולה, קן חובה וקן נדבה, דיני תערובות.
- ב – [קן סתומה] – מקרי תערובות שונים.
- ג – [במה דברים אמורים] – המשך מקרי תערובות שונים.

תמיד

נושא המסכת: עבודת הבוקר במקדש (לא רק קרבן התמיד, גם תרומת הדשן, דישון המזבח והמנורה, הקטורת).

שני חלקים:

- סדר עבודת הבוקר במקדש – ע"פ סדר הזמנים (פרקים א – ו).
- דיני כהן גדול במקדש (פרק ז).

נושאי הפרקים:

- א – [בשלושה מקומות] – השמירה והבדיקה במקדש, תרומת הדשן.
- ב – [ראוהו אחיו] – סידור התפוח והמערכה.
- ג – [אמר להם הממונה] – ההכנות לקרבן התמיד.
- ד – [לא היו כופתין] – שחיטת התמיד וחילוק האברים.
- ה – [אמר להם הממונה] – תפילה, הכנות לקטורת.
- ו – [החלו עולים] – דישון המזבח הפנימי והמנורה, קטורת.
- ז – [בזמן שכהן גדול] – דיני כהן גדול: השתחוואות, ברכת כהנים, הקטרות. שירת הלויים.

מידות

נושא המסכת: צורת בית המקדש.

שני חלקים:

- השמירה בבית המקדש (פרק א).
- צורת בית המקדש (פרקים ב – ה).

נושאי הפרקים:

- א – [בשלושה מקומות] – השמירה בבית המקדש (ופירוט מקומות השמירה: שערי הר הבית, שערי העזרה, בית המוקד).
- ב – [הר הבית] – צורת בית המקדש – מהר הבית עד עזרת ישראל (מבחוץ פנימה: הר הבית, סורג, חיל, עזרת נשים, לשכות).
- ג – [המזבח] – המשך צורת בית המקדש – מעזרת ישראל עד האולם (מבחוץ פנימה: בין עזרת ישראל לאולם: המזבח, הטבעות, הנסים, הכיור, האולם).
- ד – [פתחו של היכל] – המשך צורת בית המקדש – ההיכל וקודש הקודשים.
- ה – [כל העזרה] – חישוב גודל כל העזרה, הלשכות.

נידה

נושא המסכת: טומאות נשים (לא רק נידה, אלא גם זבה ויולדת).

ארבעה חלקים:

- יסודות דין נידה (פרקים א – ב).
- מפלת ויולדת (פרקים ג – ד).
- דיני גילאים שונים והמסתעף (פרקים ה – ו).
- פרטי דינים בנידה והמסתעף (פרקים ז – ט).

נושאי הפרקים:

- א – [שמאי] – נשים שדיין שעתן.
- ב – [כל היד] – שני עדים לתשמיש, מקור הדם וצבעו.
- ג – [המפלת חתיכה] – מפלת.

ד – [בנות כותים] – נשים שונות (כותים, צדוקים, גויים), המקשה בלידתה.

ה – [יוצא דופן] – דיניהם של גילאים שונים (אגב גילאיהן של נידה וזבה).
ו – [בא סימן] – זוגות דינים שהאחד תלוי בחבירו ולא להיפך (אגב סימן תחתון ועליון, שקשור לפרק הקודם), דין שתי שערות (המשך הפרק הקודם).

ז – [דם הנידה] – טומאות שונות (אגב טומאת דם נידה).

ח – [הרואה כתם] – כתמים.

ט – [האשה שהיא עושה] – ספיקות (לגבי עושה צרכיה או כמה נשים), כיבוס כתמים, וסתות.

י – [תינוקת] – פרטים שונים בדיני טומאה: תינוקת, חזקות טהרה וטומאה, שתי טומאות יחד (טמא שמת וכד') ועוד.

היסוד הרביעי: סימנים עשה

הגמרא אומרת "סימנים עשה בתורה וקנה אותה" (שבת קד., עירובין נד:), ובני יהודה נתקיימה תורתן בידן בגלל שדייקו בלשונם והניחו סימנים בתלמודם (עירובין נג.). החשיבות של הסימנים מוכחת גם מכך שהשתמשו בתור סימן אפילו במילה "עמלק" (בבא בתרא מו.; ודן על כך היעב"ץ שם, והעלי תמר על הירושלמי מגילה פ"ג ה"ה ד"ה א"ר לוי סימניהון דאילין פרשתא).

הדבר מועיל במיוחד לקשר את מספר הדף לתוכנו, ויש בכך תועלת עצומה, משום שהידיעה שאתה זוכר באיזו מסכת ובאיזה דף נמצאת סוגיה מסוימת – נותנת סיפוק אדיר*.

מגוון של מיני סימנים

בעניין יצירת סימנים, העיקר הוא הדמיון והיצירתיות, שכן ישנן דרכים רבות לעשות זאת, וכל המרבה הרי זה משובח (הדבר תלוי גם בנטיית נפשו של כל לומד, אלו סגנונות של סימנים מתאימים לו). נפרט כאן דרכים רבות כאלה.

שים לב, ישנם סימנים שייראו לך תמוהים. ואדרבה, הרי מטרתם לסייע לנו לזכור את הלימוד, וכבר אמרו חז"ל "כל מילתא דתמיהא מידכר דכירי לה אינשי" (חולין עה:).

• **מספר הדף כמילה** – בשבת יד דנים בטומאת ידיים. בשבת פז דנים על מתן תורה, היקרה מ-פז.

• **שיכול אותיות** – אמרו חז"ל "הפוך את התיבה ודורשה" (שבת נה: "פחז כמים וכו', רבי אלעזר המודעי אומר: הפוך את התיבה ודורשה: זעזעתה

* לאחר פעמים רבות שמשתמשים בסימן, קורה שזוכרים את הדף גם בלי לזכור את הסימן עצמו.

הרתעתה פרחת חטא ממך". וכן דרשו בשבת פה. "וחורי, שמריחים את הארץ").
וכך נוכל לעשות גם לצורך סימנים. בבא בתרא קלד – שיחת דקל.
שבועות לז – רוב גוססים למיתה, ז"ל.

• **גימטריא** – בשבת ד דנים בשטח של ארבעה על ארבעה. בסוכה
ח דנים על סוכות גנב"ך ורקב"ש – סך הכל שמונה סוכות. יש
המתמחים בגימטריות מורכבות יותר: ברכות יג – "אחד" (דיני אמירת
"אחד" בקריאת שמע). יבמות פז – גימטריה "עד אחד". כתובות עט –
גימטריה "מלוג".

• **גימטריא קטנה** – בעירובין מח נחלקו האם יש לו ארבע אמות
או שמונה אמות.

• **צורת האות** – חז"ל דרשו באגדה את צורות האותיות (שבת קד,
מנחות כט:). כך נעשה גם בסימנים. בשבת ח עוסקים בכורות (סל)
הפוכה, שצורתו כאות ח'. בעירובין נו דנים במסלול השמש בעונות
השונות. בקיץ היא עוברת בקו ישר, כצורת האות ו, ובחורף בצורת
חצי מעגל, כצורת האות נ.

• **ראשי תיבות** – בשבת טז דנים על טומאת זכויות, בשבת מח
דנים על מגופת חבית. בפסחים לט דנים על מרור – "לא טעים". זה
מעניין עוד יותר בדפים עם שלוש אותיות. שבת קיא – אלו קשרים
יקשור. יבמות קיא – קטן ייבם אשה. כתובות קיא – קדושת ארץ
ישראל.

• **תחילת התיבה** – בשבת נז דנים על נזם בשבת.

• **סופי תיבות** – מנחות נ – הסוגיה על חביתין.

• **אמצע תיבה** – שיטה זו מצויה גם בדרשות (שבת קה. ומנחות סו:
"ירט – יראה ראתה נטתה") וגם בסימנים שמוזכרים בסוגיות הגמרא
(בבבא מציעא כא:; בסימן "פגמ"ש", הג' שייכת ל"עיוגולי דבילה" והש' שייכת
ל"לשונות של ארגמן"). כך נוכל לעשות גם סימנים לדפים. למשל, ברכות
נח – אמצע תיבת אנחה (האם שוברת גופו של אדם). שבת קד – אמצע
תיבת דרדקי (המעשה שבאו לבית המדרש).

• **אמצעי תיבות** – שימוש באמצעי תיבות של כמה מילים: בבא
מציעא פד – אמצעי תיבות "יפה ושוודד" (המעשה על ריש לקיש ורבי יוחנן

– "חילך לאורייתא", "שופרד לנשי". יומא טו – אמצעי תיבות חטאת ועולה (לגבי מתן הדם של קרבן התמיד).

• **אותיות דומות** – לצורך דרשה, חז"ל עירבו בין א' לע' (ברכות לב). באופן דומה ניתן לעשות לצורך סימנים. יומא סב – ב' שעירים. בבא בתרא כח – חזקת קרקעות. גיטין כח – חזקת חיים. בבא בתרא קכא – קיפלו כל עולם. בבא בתרא קכג (האגדה על לאה שרצתה להינשא ליעקב ולא לעשיו) – קידושי קטן-גדולה.

• **הכפלה** – להשתמש במספר הדף פעמיים. למשל, יבמות לט – "טוב לייבם טוב לחלוץ" (מה מהם עדיף). בבא קמא כז – "זה כד זה חבית". כך הסימן הוא כבר ממש משפט בעל משמעות.

• **חריזה** – טבע האדם שהוא קולט טוב יותר חרוזים, והעירו שכן הגמרא נקטה גם ברבים מה"דאמרי אינשי" (תענית כג. "או חברותא או מיתותא", שבת קמה. "במתא שמאי, בלא מתא תותבאי"). לכן יש עדיפות להכפלות שיוצרות חרוז. כתובות יד – אמצעי תיבות ילדה-ירדה. תענית ח – אמצעי תיבות נחש-לחש.

• **שני דפים וסימן אחד** – בסוגיות ארוכות ניתן לצרף שני דפים לאותו סימן. נדרים נז-נח – נעקר שביעית, ניטע שמינית. זבחים מא-מב – אין מפגלין בחצי מתיר. כריתות יא-יב – אם ירצה יטען במזיד. גיטין יט-כ – כיצד יכתוב טוב (דיני כתיבת הגט). בבא מציעא כא-כב – אם בידיעתו כבר כלו (יאוש שלא מדעת). בבא בתרא עא-עב – עין אחת, עין שנייה (מוכר בעין יפה ובעין רעה). בבא בתרא מז-מח – מוכר זועף, מכירה חלה (תליוהו וזבין). מעילה יא-יב – אם יהנה בהם ייפטר (דברים שאין בהם חיוב מעילה). חולין מט-נ – נלמד מלמד טוב (למד מן הלמד). גיטין לו-לז – סופי תיבות חזל תיקנו פרוז בול. ויש גם שלושה דפים וסימן אחד: תמורה דה-ו – דברים האסורים ועשאים (כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד).

• **דמיון** – ניתן להשתמש ברעיון שלא נמצא במפורש בדף, אך דומה לנושא שהוזכר בו. בשבת קמח מזכירים את "השואל כדי יין וכדי שמך", בדומה לזה ניתן לדמיין "כדי קמח". בשבת פח מזכירים שכפה עליהם הר כגיגית, ניתן לדמיין פח הפוך. בפסחים קיט מדובר על כך שיוסף ליקט את כל הכסף והזהב שבעולם, ניתן לדמיין תיק (דומה

לאותיות קיט) מלא כסף. בשבת נח מדובר על חותם של עבד, אפשר לדמיין שכשנח קילל את כנען "עבד עבדים יהיה לאחיר", הוא הכין לו חותם כזה.

• **דפים מתאימים במסכתות שונות** – בדפי י"א גם בעירובין וגם ביומא דנים בדיני מזוזה, בדפי ע"ד בשבת וביומא מוזכר חצי שיעור, בדפי ה' גם במועד קטן וגם בסוטה מוזכר "השם אורחותיו זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה", בדפי צ"ה גם בשבת וגם בזבחים דנים בנקב כשורש קטן בכלי חרס, בדפי ס"ג גם ביבמות וגם בכתובות מדובר על אשה רעה, בדפי ל"ה גם בבבא קמא וגם בכתובות מביאים את "תנא דבי חזקיה מכה אדם ומכה בהמה" (העיר על תופעה זו בספר שפע חיים – ליקוטי דברי תורה על התורה ומועדים חלק יב עמ' שנג ועמ' תנא), בדפי ט' בהרבה מאוד מסכתות נמצאת המשנה השנייה במסכת.

• **כמה מסכתות וסימן אחד** – עם קצת יצירתיות, אפשר להשתמש באותה מילה במסכתות שונות. דף כח – כוח. בברכות רב אויא חלש, לא היה לו כוח. בעירובין רבי זירא חלש, לא היה לו כוח. בסוכה דנים על כוח התורה של ריב"ז ותלמידיו. בתענית כוח מסירות הנפש למקדש. במגילה כוח ההתמדה ("מימי..."). דוגמא נוספת: דף כד – כד. בברכות האם אפשר לשמש ליד כד (בגמרא: כובע) שבתוכו תפילין, בשבת סוף סוגיית חנוכה שנתקנה בגלל כד השמן, בעירובין כד (בגמרא: כלי לרימונים) שניקב וסתמו וחזר וניקב וסתמו, בראש השנה אפשר גם לדמיין כד שעליו צורה בולטת של שמש וירח (בגמרא שם לא מוזכר כד, אבל מוזכרות צורות כאלה).

• **לעז** – הגמרא דורשת ע"פ לשון יוונית, הן בהלכה (סוכה לה, סנהדרין עו:) והן באגדה (שבת לא, מועד קטן כח). עאכ"כ שנוכל להשתמש בכך בתור סימן. ביבמות קיד נמצאת הסוגיה לגבי קטן האוכל נבלות, האם בית דין מצווין להפרישו. בבבא קמא קיד סוגיה על נאמנות קטן. קיד באנגלית – ילד.

• **מילתא דבדיחותא** – אמוראים השתמשו במילתא דבדיחותא לצורך הלימוד (שבת ל:), ובוודאי שהדבר יועיל גם בתור סימן. בתענית טז עוסקים בזקן שאומר דברי כיבושין. הדבר מזכיר את אותו דרשן שהיה מזהיר את הציבור בדברי כיבושין, שהרשעים בגיהנום נשרפים

כמו במכשיר לקטילת יתושים, שעושה צליל "טז טז". האם זה מעלה
בך חיוך? מסתבר לי שכן. האם עכשיו תזכור את הסימן הזה? אני
מאמין שכן. אז האם בשביל זה שווה להשתמש במילתא דבדיחותא?
בוודאי שכן. דוגמא נוספת: בעירובין סט דנים על "משמר שבתו
בשוק", כלומר שומר שבת בפרהסיא, אך מחלל בצנעה. מדובר באדם
"מסורתי" שבשבת הוא עושה ס"ט – "ספה, טלוויזיה".

כיצד לבחור את הסימן

כדאי להקדיש תשומת לב גם לנושא שאליו משתייך הסימן, וכדאי
להפעיל בעניין שיקול דעת.

יש חשיבות לסימן שמתייחס לסוגיה עיקרית בדף, או למימרא
מפורסמת.

יש תועלת בסימן מוצלח במיוחד, כמו ראשי תיבות קולעים.

יש חשיבות מיוחדת לסימן שיזכיר את תחילת הפרק. אם אתה זוכר
באיזה דף מתחיל כל פרק, אז כשאתה רואה ציון למספר דף מסוים,
אתה יודע מייד באיזה פרק הוא נמצא, ומבין את ההקשר לנושא
הפרק וכו'.

יש תועלת בסימן שאתה המצאת לבד. אמנם בתחילה נראה שקשה
למצוא סימנים טובים לבד, אך תוך זמן קצר תגלה שניתן בקלות
לפתח את הכישרון לזה, כך שיצירת הסימן תהיה חלק מהלימוד (נעיר
כאן שיש תועלת רבה בכך שקובעים את הסימן במהלך לימוד הדף. לכן, אם למדת
עד היום בלי סימנים, כדאי שמהיום והלאה תקבע סימן לכל דף שתלמד או תחזור.
אך לרוב לא כדאי לעבור על מסכת מקופיא רק בשביל לקבוע סימנים למפרע לכל
דפיה במהירות).

שתי הסתייגויות

א. כמובן שהסימן לא יועיל כלום למי שלא ילמד ויזכור את עיקר
הדף. מטרתו של הסימן היא שלאחר שאתה זוכר את עיקרי הדף,
הסימן יועיל לך למקם במדויק את דף זה ואת הסוגיות שבו.

ב. חשוב לשים לב, בכל החוברת עסקנו בנושאי המסכתות והפרקים, שיש בהם היגיון רב. לגבי מספרי הדפים כמובן שאין היגיון. זו שיטה אחרת, מקבילה, שיש בה תועלת מרובה, אך היא ממש לא יכולה להחליף את הסידור ההגיוני של המסכת על חלקיה ופרקיה. למשל, הסימן "דברים האסורים ועשאים" לדפים ד-ה-ו בתמורה (ע"פ ראשי תיבות) הוא סימן מצוין לסוגיית "כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד", אבל לפני כן חשוב להבין שזה מאוד הגיוני שסוגיה זו תגיע בתחילת תמורה – הדין היחיד שמפורש בתורה (וכן במשנה שם) שהוא אסור, ואם עשאו – מועיל. הסימנים הם "הדלת האחורית" להיכנס אל הזיכרון שלנו. הם יכולים לסייע ל"כניסה הראשית" – הלוא היא הסידור ההגיוני – אך לא להחליף אותה. זו הסיבה שנגענו בסימני הדפים רק בסוף החוברת.*

* דנו כאן בסימנים לזכירת הדף. אך סימנים יועילו לנו כמובן גם לזכירת ידיעות חשובות, בפרט אם הן כוללות כמה וכמה פרטים.

חטאת העוף נעשית למטה, חטאת בהמה למעלה, עולת העוף נעשית למעלה, עולת הבהמה למטה. סימן: ע' ע' – עולת עוף מעלה. לאחר שנזכור זאת, נדע את מקומותיהם של כל שלושת הקרבנות הנוספים, כיון שכל שינוי הופך את המקום: אם עולת עוף למעלה, אז עולת בהמה למטה. אם עולת בהמה למטה, אז חטאת בהמה למעלה וכו'.

כלים שטמאים רק כשהם מקבלים (ולא פשוטיהם). סימן: ע' ע' – עץ עצם עור. חמש חטאות מתות. סימן: כשמת"ו – כיפרו בעליה, עברה שנתה, מתו בעליה, תמורה, ולד.

ארבע לשכות בעזרת נשים. סימן: שמע"ן – שמנים, מצורעים, עצים ונזירים. המקומות שהיו שומרים בהם בבית המקדש. סימן: אמ"ן – אבטינס, מוקד, ניצוץ. שטח עזרת נשים במקדש קל"ה על קל"ה אמה. סימן: נשים דעתן קל"ה. היסוד של מזבח העולה היה (בעיקר) על פני הדפנות הצפונית והמערבית. סימן: אלו הכיוונים המקודשים יותר במקדש – המערב קדוש יותר מהמזרח, ובצפון היו נשחטים קדשי קדשים. סימן זה גם יועיל לנו לזכור שמיקומו של המקדש היה בחלק הצפוני-מערבי יותר של הר הבית.

ואלה שמות

לרבים מאיתנו יש קושי מיוחד לזכור את שמות התנאים והאמוראים (ובירושלמי שבת פ"א ה"ב "רבי חזקיה ר' ירמיה ר' חייא בשם רבי יוחנן: אם יכול את לשלשל את השמועה עד משה שלשלה. ואם לאו, תפוש או ראשון ראשון או אחרון אחרון").

גם בעניין זה שייכים ארבעת היסודות שפירטנו בחוברת:

מבטו ומגמתו

אמנם ישנה חשיבות לומר דבר בשם אומרו (אבות פ"ו מ"ו), אך עיקר התורה היא עצם המימרא*. וגם אם תזכור את הסוגיה בלי שמות בעלי המימרות – זה כבר המון. בהמשך, לאחר שכבר תזכור היטב את עיקרי הסוגיה, ותחזור עליה שוב, תוכל להשתדל לשים לב יותר לשמות בעלי המימרות.

אם אפשר, עדיף כמובן לזכור לפחות אם מדובר בתנאים או שמדובר באמוראים, וכבר הרווחנו ידיעה חשובה נוספת.

בנוסף, לעיתים קל יותר לזכור את שמות שני החולקים, גם אם אנו לא זוכרים מי מהם אמר איזו דעה. למשל, נזכור "נחלקו אביי ורבא האם יאוש שלא מדעת מועיל", גם אם בינתיים לא נזכור מי אמר מה, וגם בזה יש תועלת (הרי גם בגמרא ישנן מחלוקות רבות ש"חד אמר וחד אמר", ולא ידעו מי אמר איזו דעה). בהמשך נשתדל לזכור יותר.

* יש מכך אף נפק"מ לדינא: לומר רק את שם התנא או האמורא – אפשר גם בלי ברכות התורה, ואפילו במקומות מטונפים. מאידך, לומר רק את עצם המימרא באופנים הנ"ל – אסור.

תורת חיים

אם נצליח לזכור יותר פרטים חשובים על בעל המימרא, הוא יהפך ל"חי". למשל, אם לא נאמר רק "רבי אליעזר אומר וכו'", אלא ניזכר מייד שזהו רבי אליעזר שהיה מתלמידי ריב"ז וסייע להוציאו מירושלים, וזהו רבי אליעזר חבירו של רבי יהושע, וזהו רבי אליעזר שנידוהו בתנורו של עכנאי, ושהיה מבית שמאי – נזכור זאת הרבה יותר טוב (בבחינת דברי הירושלמי שקלים פ"ב ה"ה: "רב גידל אמר: האומר שמועה בשם אומרה יראה בעל שמועה כאילו עומד לנגדו, שנאמר אך בצלם יתהלך איש").

בעניין שמות התנאים והאמוראים במחלוקות, יש כיוון נוסף של "תורת חיים". לגבי חלק מהמחלוקות, אם נדע את כללי פסיקת ההלכה, נראה כיצד שם התנא או האמורא ישפיע על ההלכה למעשה, והדבר יועיל לנו לזכור מי אמר את הדעה שהלכה כמותה. ניתן לכך כמה דוגמאות:

- במחלוקת בית הלל ובית שמאי האם מותר לקרוא שמע בהליכה (ברכות י:), נזכור שההלכה מותר, כיוון שזוהי דעת בית הלל.
- במחלוקת רב ושמואל האם הולכים בממון אחר הרוב (בבא קמא מו., בבא בתרא צב.), נזכור שההלכה אין הולכים בממון אחר הרוב, כי הלכתא כשמואל בדיני (רא"ש ב"ק פרק ה סי' א).
- במחלוקת אביי ורבא לגבי יאוש שלא מדעת (בבא מציעא כא:), נזכור שההלכה לא הווי יאוש (ויש מכך כמובן נפק"מ למעשה), משום שהלכתא כוותיה דאביי ביע"ל קג"ם (בבא מציעא כב:).

כללים ולא פרטים

לעיתים דבריו של תנא או אמורא בסוגיה מסוימת הם חלק מדרכו בסוגיות נוספות (ור' לוי יצחק מברדיטשוב אף נתן לכך טעם ע"פ הפנימיות, שסברתו של האדם בתורה היא ע"פ בחינתו, כפי שהובא בתוספות חדשים על המשנה תחילת אבות. רבינו תם (בתוס' כתובות ב: ד"ה פשיט) אף הוסיף שלאמוראים שונים היו לשונות מיוחדות שהשתמשו בהן בכמה וכמה מקומות: מגדף בה רבי אבהו, תהי בה רבי יוחנן, לייט עלה אביי).

אם נשים לב לכך יהיה בידינו "כלל" ולא "פרטים", ונבין את ההיגיון מדוע דווקא הוא אמר זאת (גלידה ולא מברג).

ניתן לכך כמה דוגמאות:

- הדוגמא הידועה ביותר היא ששיטתם של בית הלל להקל יותר ושל בית שמאי להחמיר יותר (מאירי עדויות תחילת פרק ד: "שברוב מקומות היו בית שמאי מחמירין"). גם כלל זה יקל עלינו לזכור שבית הלל הם הסוברים שמותר לקרוא שמע בהליכה (ברכות י:).

- רבי שמעון ורבי יהודה נחלקו בשלוש מחלוקות יסודיות בדיני שבת: מוקצה, דבר שאינו מתכוון, מלאכה שאין צריך לגופה. בשלושתן רבי שמעון מיקל ורבי יהודה מחמיר (גם אם אין באמת קשר בין המחלוקות באינו מתכוון ובמלאכה שאינה צריכה לגופה לבין המחלוקת במוקצה, הדבר בוודאי יסייע לנו לזכור זאת).

- בכמה מקומות רב יוסף שואל את אביו "מאי נפקא לך מינה" ואביו משיב לו "גמרא גמור זמורתא תהא".

- רב יוסף מביא במקומות רבים את תרגום הפסוקים לארמית – "כדמתרגם רב יוסף" (דנו על כך רש"י קידושין יג. ד"ה כדמתרגם, ותוס' בבא קמא ג: ד"ה כדמתרגם).

- רב נחמן בר יצחק דורש במקומות רבים ע"פ הכתיב. למשל, "וכבשוה תרתי משמע! אמר רב נחמן בר יצחק: וכבשה כתיב" (יבמות סה:). לחלק ממקומות אלו ציין גיליון הש"ס (יומא לח: ומגילה טו:).

- רב פפא הוא האומר בכמה מקומות "הלכך נימרינהו לתרוויהו".

סימנים

לאחר שאנו זוכרים מי הם החולקים, ואנו רק צריכים לזכור מי מהם אומר איזו דעה, נוכל לעיתים למצוא לכך סימנים. ניתן כמה דוגמאות:

- מחלוקת אביו ורבא לגבי כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד (תמורה ד:). סופי תיבות: סוף "אביו" – י' – כמו סוף "מהני". סוף "רבא" – א' – כמו סוף "לא".

- כך גם לגבי מחלוקתם בעניין לחי העומד מאליו (עירובין טו.). סוף "אביי" – י' – כמו סוף "לחי". סוף "רבא" – א' – כמו סוף "לא".
 - וכן לגבי מחלוקתם בעניין קידושין שאין מסורין לביאה (קידושין נא.). לאביי – הוּו קידושי, לרבא – לא.
 - מחלוקת רב ושמואל האם בור שחייבה עליו תורה להבלו ולא לחבטו או להבלו וכל שכן לחבטו (בבא קמא נ:). תחילת "רב" – האות "ר" – כמו תחילת "רק להבלו", אמצע "שמואל" – האות "ר" – כמו אמצע "להבלו ולחבטו".
 - מחלוקת רב ושמואל האם מבעה הוא אדם או שן (בבא קמא ג:). תחילת "שמואל" – האות "ש" – כמו תחילת "שן".
 - מחלוקת רב הונא ורב חסדא לגבי שטר אמה עבריה מי כותבו, האב או האדון (קידושין טז.). אמצעי תיבות: אמצע תיבת "הונא" היא ו', כמו אמצע תיבת "אדון" (ורב חסדא אמר אב כותבו).
 - מחלוקת רבי יוחנן וריש לקיש האם אישו משום חיצו או משום ממונו (בבא קמא כב.). אמצע תיבת "יוחנן" היא ח', שהיא תחילת תיבת "חיצור" (וריש לקיש אמר משום ממונו).
 - מחלוקת רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע לגבי חצי נזק, האם קנסא או ממונא (בבא קמא טו., כתובות מא.). תחילת תיבת "ממונא" היא "ממ" – בגימטריה "פ", כמו תחילת תיבת "פפא".
- ואחרי הכל – נחזור שוב: גם אם בינתיים אתה זוכר את הסוגיה ללא שמות בעל המימרא, גם בזה יש חשיבות עצומה.

מעשה

לאחר שדיברנו על ארבעת היסודות ועל כללי סידור הש"ס, עולה מחשבה שעכשיו אני פותח את הגמרא ויודע את הש"ס. לפעמים גם אני נופל בטעות הזו, ולכן חשוב לי מידי פעם להזכיר לעצמי את המעשה הבא:

לפני שנים רבות היה יהודי בארץ שטיפח את הדשא בגינתו.

לימים טס לבן דודו באנגליה, ראה שם מדשאות רחבות ידיים ומשובבות נפש, ונחמץ ליבו בקרבו. שאל בנימוס את בן דודו: "איך אתם, באנגליה, מצליחים לגדל דשא כל כך יפה, כל כך חזק, כל כך מרשים?"

ענה לו בן דודו: "בשמחה אסביר לך בפירוט".

פירט לו שלב אחר שלב, איזה זן של דשא לזרוע, כמה להשקות, מתי לדשן, כיצד לנכש. והלה מרוכז כל-כולו ורושם לעצמו בפנקסו, שמא ישכח חלילה אחד מן הפרטים. הפנקס פתוח והיד כותבת.

חזר לארץ ויישם בדיוקנות, שלב אחר שלב, פרט אחר פרט, הכל כפי שהורה לו בן דודו.

לימים שוב טס לבן דודו באנגליה, שוב הביט במדשאות האנגליות, ושוב נחמץ ליבו. שאל בנימוס את בן דודו: "למה עדיין הדשא שלי בארץ לא כל כך מוצלח כמו הדשא שלך באנגליה?"

שאל אותו בן דודו: זרעת כך וכך? השיב: כן.

השקית כך וכך? – בוודאי.

דישנת כך? – כמובן.

ניכשת? – ברור.

הוסיף לו בן דודו האנגלי: אם כן עשית הכל לפי הכללים. מצוין. אתה ממש בדרך הנכונה. עכשיו רק צריך להתמיד בזה שלוש מאות שנה...

